

Nr. 3 Oktober
72. årgang 1999

Jurist- og
Økonomforbundets
Forlag

Øko no mi Pol tik

Økonomi & Politik 1999

72. årgang nr. 3. Oktober 1999

Økonomi & Politik er et samfundsvidenskabeligt tidsskrift, der orienterer sine læsere om grænsefeltet mellem økonomi og politik. Økonomi & Politik udkommer 4 gange årligt.

Redaktion og bestyrelse:

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Formand: Professor Niels Kærgård, Økonomisk Institut, Kongelig Veterinær- og Landbohøjskole.

Ansvarshavende redaktør:

Sekretariatschef Peter Nedergaard, Dansk Psykolog Forening
Stockholmsgade 27
2100 København Ø.
Telefon 35 26 99 55.

Anmeldelsesredaktion:

Lektor Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Redaktionsudvalg:

- Lektor Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Lektor Carsten Due-Nielsen, Institut for Historie, Københavns Universitet
- Professor Egil Fivelsdal, Institut for Organisation og Arbejdssociologi, Handelshøjskolen i København
- Lektor Finn Tarp, Økonomisk Institut, Københavns Universitet
- Professor Niels Kærgård, Økonomisk Institut, Kongelig Veterinær- og Landbohøjskole
- Lektor Hans Jørgen Nielsen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Professor Niels Thomsen, Institut for Historie, Københavns Universitet
- Professor Steen Thomsen, Institut for Udenrigshandel, Handelshøjskolen i Århus
- Direktør Peter Wendt, Landsbankernes Reallånefond

Produktion, administration og markedsføring

Jurist- og Økonomiforbundets Forlag
Gothersgade 133
Postboks 2126
1015 København K
Telefon 33 95 97 00
Telefax 33 95 99 97
e-mail: oekpol@djoef.dk
<http://www.djoef.dk/forlag/oekpol/>

Abonnement for 1999:

- Privatpersoner: kr. 325,00
 - Institutioner, organisationer, virksomheder: kr. 375,00
- Priserne er incl. moms

Tryk: Gentofte Tryk
ISSN 0030-1906

Indhold

Redaktionelt forord

1

TEMA:

SOCIALDEMOKRATIERNE OG DEN TREDJE VEJ

Den tredje vejs mange snoninger – om reformprocesserne i det britiske Labour og det tyske SPD

2

Jens Henrik Haahr

Socialdemokratier i trængslen på den tredje vej

15

Axel Mossin

Den »tredje vej« som en tradition i arbejderbevægelsen og socialismen

28

Curt Sørensen

Socialdemokratiske regeringer i Vesteuropa: Back to basics?

44

Mads H. Qvortrup

KRONIK

Politisk kronik 1. halvår 1999

52

Lars Bille

Anmeldelser

65

- FN, verden og Danmark
- Danmarks økonomiske historie efter 1960
- Legitimität und Krise
- Solidaritetens pris
- Pengepolitik i Danmark

Redaktionelt forord

»Socialdemokratierne og den tredje vej« er temaet i dette nummer af Økonomi & Politik.

I den første artikel analyserer *Jens Henrik Haahr* de nyeste reformtanker i form af Blair-Schröder dokumentet om *The Third Way/Die neue Mitte*. Udgangspunktet er den seneste ti-års politiske diskussion i og uden for socialdemokratierne i Storbritannien og Tyskland. Han påpeger ikke mindst de store forskelle mellem reformprocesserne i de to partier, som skyldes forskelle i de to landes politiske systemer, der oven i købet forstærkes af nogle partipolitiske faktorer i perioden efter socialdemokratiernes tab af regeringsmagten i hhv. 1979 (Storbritannien) og 1982 (Tyskland).

Axel Mossin analyserer i sin artikel både den brede baggrund for socialdemokratiernes trængsel på den tredje vej og de konkrete udtryk, som tredje-vejs-strategien får. I den forbindelse påpeger han, hvordan den tredje vejs-positionen slår ned i det socialdemokratiske værdigrundlag. Endelig peger han på, hvordan den tredje vej må fornyes for at fremstå fremtidssikret.

I den tredje artikel analyserer *Curt Sørensen* hele det politisk-idéhistoriske grundlag for den nye debat om den tredje vej. Artiklen tager udgangspunkt i en række klassiske politiske grundpositioner i den europæiske arbejderbevægelse, der har udviklet sig, og som socialdemokratiernes politik har udviklet sig imellem. Set med disse briller er der intet nyt i den relancerede tredje vejs-strategi, idet der ved nærmere øjesyn blot er tale om traditionel socialdemokratisk reformisme i liberalistiske gevandter.

Mads Qvortrup afslutter temanummeret med en artikel, som viser, at der i hvert fald for de tyske og britiske socialdemokratiers vedkommende i hele tredje vejsdiskussionen i høj grad er tale om en tilbagevenden til politiske positioner i 1950'erne og 1960'erne. Samtidig viser hans analyse også, at der gør sig en række nationale forskelle gældende, især mellem socialdemokratierne i Nord- og Syd-europa.

Lars Bille har skrevet dette nummers politiske kronik, som omhandler 1. halvår 1999.

Peter Nedergaard
Redaktør

Den tredje vejs mange snoninger

Om reformprocesserne i det britiske Labour og det tyske SPD

Jens Henrik Haahr, lektor, Ph.D., Danmarks Journalisthøjskole

»Når forandringens vinde blæser kan man bygge mure eller vindmøller« Kinesisk ordsprog

1. Et reformeret socialdemokrati?

En moderne socialdemokratisk vision – det var hvad den britiske premierminister Tony Blair og den tyske forbundskansler Gerhard Schröder søgte at præsentere i deres fælles memorandum offentliggjort under den tyske kanslers besøg i London den 8. juni 1999. Under overskrifterne »Europe: The Third Way/Die Neue Mitte« og »Vejen fremad for Europas socialdemokratier« præsenterede de to ledere både et opgør med en række traditionelle socialdemokratiske standpunkter og et bud på en pragmatisk nytænkning af socialdemokratiske løsningsmodeller (New Labour og SPD, 1999).

Billedet synes klart: De to største og p.t. stærkeste socialdemokratiske partier i Vesteuropa er enige – de har lagt fortiden bag sig, har reformeret sig selv og leder i dag sammen en moderniseret socialdemokratisk bevægelse ind i det nye årtusinde. Den fælles britisk-tyske erklæring kan således opfattes som det foreløbige højdepunkt i de vesteuropæiske socialdemokratiers reformbestrebelse i kølvandet på de gentagne kriser for den traditio-

nelle socialdemokratiske reformstrategi fra midten af 1970'erne.

Dette er imidlertid næppe en fyldestgørende tolkning af det politiske udspil. I det mindste kan det fælles memorandum give anledning til at stille nogle kritiske spørgsmål: Er sammenfaldet mellem holdningerne i de to politiske partier virkeligt så stort, som det fremstår i dokumentet? Hvis ikke, hvor finder man da årsagerne til forskellene i de to partiers situation? Og hvorfor kom det fælles memorandum da på netop dette tidspunkt?

Argumentet i det følgende vil være, at de to partiledere i dag måske nok deler væsentlige politiske standpunkter, hvilket afspejles i dokumentet, men at de samtidig dels står i en meget forskellig situation, ligesom de har haft forskellige interesser i at udforme et fælles politisk memorandum. Både partiledernes forskellige situation og den konvergerende interesse i et memorandum afspejler i høj grad nogle institutionelle forskelle imellem det britiske og det tyske politiske system.

Disse institutionelle forskelle har i forhold til det tyske SPD fremmet det britiske Labours vilje og evne til programmatisk fornyelse. Resultatet er, at Tony Blair ved offentliggørelsen af dokumentet stod som leder af et gennemgribende reformeret parti, for hvem memorandumets indhold i høj grad var en opsummering af for længst vedtagne politiske målsætninger og allerede gennemførte tiltag. For den tyske Bundeskanzler derimod repræsenterede det fælles manifest startskuddet på endnu en fase i kampen mellem »traditionalister« og »fornyere« i det tyske SPD.

2. »Europe: The Third Way/ Die Neue Mitte«

Kernen i det fælles britisk-tyske memorandum er et opgør med såvel en række traditionelle socialdemokratiske målsætninger som politiske virkemidler, fulgt op af forslag til nye prioriteter og instrumenter. Grundlaget for disse nye principper er en analyse af »den forandrede virkelighed«, hvor den teknologiske udvikling, globaliseringen, økologiske farer og social disintegration står centralt. Memorandummet er således ikke mindst et forsøg på at forholde sig til nogle af de grundlæggende udfordringer for de socialdemokratiske partier, som blandt andre Anthony Giddens har fremhævet – udfordringer som der ikke umiddelbart kan findes svar på i det klassiske venstres »emancipatory politics«, i den grundlæggende socialdemokratiske værdi om social retfærdighed, eller i velfærdsstaten som det afgørende middel til at realisere den sociale retfærdighed (Giddens 1998: 44; Kitschelt 1994: 20-37).

Opgøret med fortiden er skarpt formuleret: Det erkendes, at ønsket om social retfærdighed ofte blev forvekslet med et ønske om lighed i udfald. Herved overså man betydningen af at belønne initiativ og ansvar. For ofte blev der sat lighedstegn mellem midlerne til at opnå social retfærdighed og et stadigt højere offentligt udgiftsniveau, uanset resultaterne af dette udgiftsniveau eller konsekvenserne af

det for konkurrenceevne, beskæftigelse og levestandard. Den faste tro på, at staten skulle korrigere skadelige markedsfejl førte alt for ofte til en uforholdsmæssig ekspansion af det offentlige bureaukrati. Alt for ofte blev rettigheder sat højere end pligter. Og endelig, så blev nationale regerings evne til at »fine-tune« økonomien overvurderet, ligesom den private sektors evne til skabe velstand blev undervurderet.

I stedet for fortidens fejltagelser advokerer memorandummet for hvad man kunne kalde en radikal pragmatisme, radikal i betydningen ubundet af tradition og konvention, men hvor pragmatismen dog stadig udspiller sig med afsæt i nogle grundlæggende socialdemokratiske værdier om social retfærdighed og om en væsentlig rolle for staten i realiseringen af en social retfærdighed.

Det ville dog være forkert at sige, at memorandummet blot tager de politiske midler op til diskussion, mens målene forbliver uberørte. For det første er det i sig selv problematisk at antage et entydigt skel mellem midler og mål. For det andet må i det mindste visse af de principper, memorandummet stadfæster, opfattes som nogle ret vidtgående revisioner af, hvad der ellers kan opfattes som grundlæggende socialdemokratiske værdier. Lighed defineres således entydigt som lige muligheder, ikke f.eks. som en høj grad af lighed i levevilkår. En »ligelig« indkomstfordeling realiseret via skattesystemet, som blandt andre det danske socialdemokrati fortærende støtter, er således ifølge memorandummet ikke nogen grundlæggende målsætning.

Hvad er kernen i »den sociale retfærdighed« og i statens rolle da ifølge memorandummet? Dokumentet indeholder ikke nogen egentlig diskussion af begrebet om social retfærdighed, men fokuserer i stedet på de praktiske handlemuligheder, som socialdemokratier bør udnytte i en verden karakteriseret ved ha-

stig forandring. Men det billede af »social retfærdighed«, som herigennem fremkommer, er en situation, hvor staten / det politiske system påtager sig et ansvar for at skabe nogle bestemte rammer og udviklingsmuligheder for den enkelte. Det er herefter den enkeltes ret og i mange sammenhænge også pligt at udnytte disse rammer og muligheder, og memorandummet lægger flere steder vægt på at målet er at fremme egeninitiativet, snarere end at garantere den enkelte bestemte ydelser eller en bestemt stilling. I forhold til tidligere tænkning er det altså forholdsvis beskedent, hvor stort et ansvar staten pålægges. Med dokumentets egne ord skal staten »styre, ikke ro«, og i modsætning til tidligere socialdemokratiske manifeste indeholder dokumentet eksempelvis ikke en opstilling af væsentlige individuelle eller kollektive rettigheder, som socialdemokratiske partier forpligter sig til at opfylde ad politisk vej.

Opgøret med fortiden ligger også bag dokumentets udførlige afsnit om økonomisk politik. Der lægges afstand til 1970ernes og de tidligere 1980eres store tiltro til Keynesiansk efterspørgselsstyring: »I fortiden har socialdemokrater ofte skabt det indtryk at vækst og høj beskæftigelse kunne nås alene gennem en effektiv styring af efterspørgslen. Moderne socialdemokrater anerkender, at udbudssidepolitikker har en central og komplementær rolle at spille«. Det medgives, at en ekspansiv finanspolitik kan give mening under konjunkturedgange, men samtidig understreges det, at underskudsfinansiering ikke er et brugbart middel til at overvinde strukturelle svagheder i økonomien, som står i vejen for højere vækst og beskæftigelse. Den makroøkonomiske politiks rolle indsnævres derfor til udjævning af konjunktursvingninger, uden at memorandummet gør sig illusioner om derigennem helt at kunne undgå cykliske svingninger.

Modsvarende tildeles udbudssidepolitikken en langt væsentligere rolle end tidligere, og

statens rolle i at fremme strukturforandringer på udbudssiden understreges. Statens indgribende rolle defineres dog udelukkende som markedskonform indgriben. Markedskræfternes vækspotentiale anerkendes, og opgaven bliver herved at skabe »en ramme som tillader markedskræfterne at arbejde hensigtsmæssigt«, for dette er »essentielt for økonomisk succes og en forudsætning for en mere resultatrig beskæftigelsespolitik«. Med memorandumets ord er »fleksible markeder et moderne socialdemokratisk mål«. Som væsentlige elementer i en socialdemokratisk udbudssidepolitik fremhæver memorandummet en skattepolitik, som reducerer selskabsskatten til fremme for private investeringer, og som reducerer skattebyrden for lønmodtagere og »arbejdende familier«, især på de lavere indkomstrin. Det siges udtrykkeligt, at »størsteparten af indkomst skal forblive i lommerne hos dem, som har tjent den«. »Grønne« skatter kan i nogen grad træde i stedet.

Et tilsvarende væsentligt element i udbudssidepolitikken er »investering i human og social kapital«. Trylleordene er livslang uddannelse: Regeringerne har et ansvar for at skabe rammer, som gør det muligt for den enkelte løbende at styrke sine kvalifikationer. Ligeledes lægges der i denne forbindelse stor vægt på en aktiv arbejdsmarkedspolitik. Arbejdsmarkedspolitikken skal være »et springbræt til personlig ansvarlighed«, og arbejdsløshedsperioder skal være »en mulighed for at opnå kvalifikationer og for personlig udvikling«. Endelig definerer memorandummet moderne socialdemokrater som de små og mellemstore virksomheders og iværksætternes forsvarer: Her ligger det største potentiale for vækst og jobskabelse.

Samlet er memorandummet udtryk for en politisk og økonomisk strategi, som har fjernet sig væsentligt fra den politik, både Labour og SPD repræsenterede da de sidst mistede regeringsmagten i hhv. 1979 og 1982. Væk er

al tale om socialisme og offentlig overtagelse af produktionsmidlerne, væk er kritikken af markedet og kapitalismen, væk er mistroen til den internationale handel og konkurrence. Det moderne socialdemokratis opgave er i stedet aktivt at understøtte de produktive kræfter i markedet, og at skabe rammer for individers udnyttelse af disse rammer.

Er det moderne socialdemokrati, som det præsenteres i memorandummet, mere end en sparsomt forklædt socialliberalisme? Selv om der er klare sammenfald mellem memorandumets tankegang og det socialliberale ønske om et socialt sikkerhedsnet under markedet (og selv om Tony Blair selv har understreget de liberale elementer New Labours politiske filosofi, jvf. Beer 1998), så er det dog ikke et »passivt« sikkerhedsnet men den aktive skabelse af udvikling, af muligheder, rettigheder og pligter, som står centralt i memorandummet. Troen på en aktiv og indgribende stat må derfor stadig siges at afgrænse dokumentets moderne socialdemokrati fra en traditionel socialliberal tankegang.

Imidlertid er det problematisk at opfatte dokumentet som udtryk for, hvad det moderne socialdemokrati rent faktisk er. Dels er der ikke fuld opslutning bag dokumentets linie i de vesteuropæiske socialdemokratier, hvilket jeg skal komme ind på afslutningsvis. Dels er der stor forskel på den klangbund, som memorandummet har i hhv. Labour og det tyske SPD. Det politiske dokument kan nok i høj grad tages som udtryk for, hvilket parti New Labour er i dag, men det samme kan ikke siges om SPD, for på trods af den lange oppositionsperiode, som begge partier oplevede i gennem 1980'erne og 1990'erne, er der stor forskel på den reformproces, som har foregået i henholdsvis Storbritannien og (Vest)-Tyskland.

3. Vejen til New Labour

Når Tony Blair i dag leder et parti, som i det store hele har accepteret den politiske filoso-

fi, der præsenteres i memorandummet, så har det en lang forhistorie. I medierne identificeres det reformerede Labour næsten helt med Tony Blair personligt, men dette er ikke et sandfærdigt billede. Med Blairs politiske lederskab blev reformprocessen ført adskillige skridt videre, ikke mindst på det symbolske plan (f.eks. det nye partinavn og den endelige formelle opgivelse af målsætningen om offentligt ejerskab af produktionsmidlerne), men processen startede i realiteten allerede i det små efter Labours katastrofale valgnederlag i 1983, hvor Neil Kinnock blev leder af partiet efter Michael Foot, og den tog fart efter 1987.

I perioden 1983-1987 bestod reformbestræbelserne i første række af partiledelsens forsøg på at samle partiet efter at »det hårde venstre« i de tidlige 1980'ere gentagne gange havde været på nippet til at tage kontrol over partiet, og efter at en gruppe fremtrædende partimedlemmer på partiets højrefløj i 1981 tog konsekvensen og brød med Labour for at danne det britiske SDP (Bradley, 1981; Kogan og Kogan, 1982; Seyd 1987). Neil Kinnock havde selv sit oprindelige ståsted i »det bløde venstre«. Kinnock og folkene omkring ham gjorde kampen mod »det hårde venstre« til et kardinalpunkt, og på partiets årskonference i 1985 gjorde han for første gang åbent og brutalt op med den yderste venstrefløj.

Ved valget i 1987 var en række af de politikere, som partiet havde ført i felten i 1983 blevet opgivet, men væsentlige elementer fra Labours alternative økonomiske strategi (AES) fra de tidlige 1980'erne var stadig en del af partiets politik. Så sent som i 1986 forpligtede partiet sig eksempelvis til »an ambitious move towards wider social ownership« (Labour Party 1986).

Det var derfor det andet klare valgnederlag, som for alvor satte gang i nytænkningen i Labour: I efteråret 1987 blev en meget ambitiøs politikrevisionsproces igangsat (Shaw,

1993). Syv Policy Review Groups, som tilsammen dækkede et meget bredt spektrum af politiske spørgsmål, blev etableret, og i perioden fra 1988 til 1991 publicerede grupperne i alt fire Policy Review rapporter, hvor den vigtigste »Meet the Challenge, Make the Change«, der blev forelagt og godkendt på årskonferencen i 1989, indeholdt detaljeret politikformulering på en lang række områder (Labour Party 1989). Resultatet af den samlede politikrevision var et stort antal vidtrækkende ændringer. På det mest grundlæggende plan indebar politikrevisionen et forsøg på at fjerne den tætte kobling mellem demokratisk socialisme og kollektivismen i en stadigt ekspanderende statsmagts udformning. I stedet defineredes en »socialdemokratisk individualisme« som den grundlæggende værdi. Som Neil Kinnock formulerede det i 1987 »[b]eing part of a collective is not as strong as it used to be. Our initial approach has got to be from the party to the individual.« Budskabet skulle være: »Socialism looks after the individual« (Hughes og Wintour 1990: 38-39).

Labours grundlæggende accept af markedet og dets produktive potentiale er også et væsentligt resultat af revisionsprocessen. Generelt afspejledes en aftagende tro på nytten af omfattende statslig intervention i økonomien i det standpunkt, at interventionen skulle begrænses til opgaver, markedet ikke selv kunne opfylde på tilfredsstillende vis (uddannelse og forskning, infrastruktur, miljøbeskyttelse og »social retfærdighed«). Industripolitikken, som tidligere i hvert fald retorisk havde hvilet på nationaliseringer, på fransk-inspiret indikativ planlægning, eller på selektiv statsstøtte til udvalgte industrier (»picking the winner«), blev eksempelvis givet en langt mere markedskonform udformning. Den tiltagende skepsis overfor statslig indgriben ses også i det forhold, at målsætningen om fuld beskæftigelse opnået ved hjælp af Keynesiansk efterspørgselsstyring blev opgivet i forbindelse med politikrevisionen og erstattet af

et mere uforpligtende mål. Endelig forpligtede Labour sig før valget i 1992 til »fiscal prudence« – en stram offentlig udgiftspolitik, som afstod fra væsentlige skattestigninger. I modsætning til Labours strategi forud for valget i 1997, var der dog i planerne fra 1992 en vis samlet skattestigning, som skulle falde på de højeste indkomstgrupper, og som skulle finansiere en forbedret offentlig service.

Med hensyn til en lang række elementer i den politiske og økonomiske strategi kan man derfor godt konkludere, at Labours nuværende politik på væsentlige områder var formuleret før valget i 1992. Når partiet alligevel tabte sit tredje valg i træk i 1992, hvorimod sejren som bekendt var overvældende i 1997, så skyldes det derfor næppe alene, at partiet i den mellemliggende periode har gennemført yderligere revisioner af sin politik. Snarere var årsagen, at partiets reformerede politik i 1992 ikke blev tillagt fornøden troværdighed af vælgerne, ligesom det Konservative partis vælgermæssige appel i 1992 var betydeligt større end det var tilfældet i 1997 (Butler og Kavanagh 1993).¹

Når dette er sagt, skal det dog understreges, at Tony Blair, og før ham den kortvarige nu afdøde partileder John Smith, på adskillige meget synlige områder har videreført reformprocessen. For det første har Tony Blair – også med udgangspunkt i beslutninger truffet så tidligt som i 1992 – gjort op med fagforeningsdominansen internt i Labour (Labour 1996; Taylor og Bentley 1996). Labour er i dag således i højere grad end tidligere et medlemsbåret parti, med flere og mere væsentlige elementer af direkte medlemsdemokrati. Den officielle begravelse af målsætningen om socialt ejerskab er et andet element i moderniseringen af Labour, som er blevet nævnt. Understregningen af individuelle forpligtigelser i forskellige sammenhænge, som de også fremgår af det britisk-tyske memorandum, samt en hårdere kurs mod kriminalitet er også blandt Blair-ledelsens politiske

nytiltag. Sidst men ikke mindst er spørgsmålet om en forfatningsmæssig reform, herunder primært en decentralisering (devolution) til et skotsk og et walisisk parlamentet gradvist kommet til at stå som et meget centralt budskab for Labour under Tony Blairs ledelse (Barnett 1996).

Samtidig skal det også nævnes, at Labour under Blair har givet køb på nogle traditionelt centrale socialdemokratiske målsætninger. Allerede i 1996 afviste skygge-finansminister Gordon Brown al tale om højere marginalsatser med henblik på omfordeling, ligesom partiet forpligtede sig til en »lavskattepolitik«. Både før og efter valget har Labour desuden været yderst påholdende med at love omkostningskrævende forbedringer af den offentlige service og de offentlige indkomstoverførsler.

Hvordan skal man karakterisere New Labours politiske profil? Når partiet selv, ligesom Anthony Giddens anvender begrebet »den tredje vej«, så er det i betydningen vejen mellem »det gamle venstre« og »det nye højre«. Dette er imidlertid ikke nogen præcis definition. I stedet er det nyttigt at inddrage Herbert Kitschelts analyse af vesteuropæiske socialdemokratiets politiske strategier (Kitschelt 1994). Kitschelt (og mange andre med ham) har påpeget, at der med opbruddet i de traditionelle klasse-mønstre opstår et behov for en strategisk nyorientering, hvis ikke socialdemokratiene skal miste deres vælgermæssige appel. I tillæg til den traditionelle distributive skillelinje mellem »kapitalistisk« og »socialistisk« politik bliver en ny konflikt-dimension af større betydning i takt med den sociale udvikling, nemlig konflikten mellem libertær/kommunitær politik på den ene side og autoritær politik på den anden side. Socialdemokratiernes problem er, at deres traditionelle kernevælgere befinder sig i den autoritære og socialistiske kvadrant, mens store og voksende dele af den nye veluddannede mellemklasse er libertært oriente-

rede og tilmed ikke entydigt traditionelt socialistisk orienterede. Socialdemokratiernes strategiske muligheder for at øge deres vælgermæssige appel består da i at bevæge sig i libertær retning, i kapitalistisk retning eller i en kombineret libertær/kapitalistisk retning.

Når det kan være vanskeligt at sætte New Labours politiske profil på formel, så er det i min tolkning fordi partiet forsøger at gøre adskillige ting på én gang. For det første er bevægelsen i retning af en større markedsorientering entydig. For det andet er der også en række libertære elementer i partiets politiske målsætninger, primært i forbindelse med spørgsmålet om forfatningsmæssig modernisering og decentralisering. Men samtidig søger New Labour imidlertid at appellere til mere autoritært orienterede vælgere på andre områder, f.eks. med hensyn til kriminalitetsbekæmpelse, i uddannelses- og arbejdsmarkedspolitikken og når talen er om familien.² Kitschelts analyse hviler på den implicite antagelse, at socialdemokratiske partier med den ændrede sociale orden må bestemme sig for én og kun én reformretning. New Labour illustrerer, at et parti med succes kan vælge at bevæge sig i flere retninger på én gang. Hvis budskabet bliver formidlet på den rigtige måde, kan man tilsyneladende skræve vidt, før bukserne revner.

4. Moderniseringsstriden i SPD

Reformprocesserne efter tabet af regeringsmagten har en lige så lang historie i det tyske SPD som i det britiske Labour. Resultatet af disse bestræbelser har imidlertid været et andet. Efter at den social-liberale SPD-FDP regering i 1982 var gået i opløsning og var blevet erstattet af FDP-CDU/CSU centrum-højre koalitionen, fandt der ikke den samme radikaliserings af partiet sted, som det var tilfældet i Labour i den tilsvarende periode i Storbritannien. SPD søgte dog at indoptage nogle af de nye og libertære strømninger, som De Grønnes succes var udtryk for, i et (forgæves) forsøg på at eliminere konkurrencen herfra. I

valgkampen i 1983 blev der f.eks. lagt stor vægt på fredsspørgsmålet og på økologiske spørgsmål (Kitschelt 1994: 163-65).

I maj 1984 igangsatte partiets kongres formelt arbejdet med at omformulere det politiske program. Hensigten var at gennemføre reformprocessen i to faser. I perioden 1984-86 skulle en programkommission udarbejde et udkast, som herefter skulle debatteres på alle niveauer i partiet. En ny programkommission skulle herefter færdiggøre udkastet til nyt program. Ambitionen med reformprocessen var fra starten begrænset til en kontinuerlig videreudvikling af eksisterende politikker, eftersom målsætningen blev defineret som at udarbejde et nyt grundprogram »på grundlag af Godesberg-programmets fundamentale principper«. Her bør man dog huske, at SPD ved indgangen til 1980'erne på en række områder og langt tidligere end Labour allerede havde gennemgået en omfattende reformproces, som havde flyttet partiet fra en ret vidtgående kapitalismekritik til en mere midtsøgende socialdemokratisk linie, der eksempelvis ikke havde nationaliseringer som noget centralt punkt. Godesberg-programmet fra 1959 var netop resultatet af denne reformproces.³

Reformprocessen var tænkt som en relativt forsigtig øvelse med udgangspunkt i partiets eksisterende ståsted. Alligevel viste der sig hurtigt uenighed. Den første fase af reformarbejdet havde ikke nogen høj profil, blandt andet fordi det første udkast til nyt program, offentliggjort i juni 1986, var resultatet af en lukket proces. Uenigheden blev derfor i høj grad holdt bag lukkede døre. Ikke desto mindre gav udkastet anledning til kraftig kritik fra partiets liberalt orienterede fløj. Udkastet bar således præg af partiets venstrefløj og var karakteriseret ved en tvetydig holdning til markedskapitalismen (»den demokratiske socialisme sigter ikke blot efter at forbedre kapitalismen men efter at erstatte den med en ny social og økonomisk orden«⁴) og en pes-

simistisk samtidsanalyse. Repræsentanter for fagbevægelsen modsatte sig som svar på den liberalt orienterede kritik på den anden side at give køb på programmets målsætning om fuld beskæftigelse, uanset om midlet så skulle være Keynesiansk efterspørgselsstyring eller ej.

I den anden fase af reformarbejdet, som blev startet i juni 1987, var opmærksomheden omkring arbejdet betydeligt større, og uenighederne blev tilsvarende mere synlige. I oktober 1988 blev det nødvendigt at etablere en »super-kommission« for programarbejdet, som skulle forlige og koordinere de forskellige og ofte modstridende synspunkter, som processens forskellige arbejdsgrupper producerede. Desuden blev den videre proces karakteriseret ved forsinkelser, i høj grad også på grund af intern uenighed. Fristen for færdiggørelsen af det nye program blev udsat fra november 1987 til december 1988. Selv med denne udsættelse kunne tidsplanen ikke holdes, og først i januar 1989 lykkedes det ved hjælp af en serie hastige kompromiser at enes om et udkast til det endelige nye partiprogram, endeligt vedtaget på en ekstraordinær partikongres i december 1989 (Padgett 1993).

Den synlige uenighed i den anden fase kan ses som et udtryk for en mere åben reformproces, der i højere grad gav plads til at stille spørgsmålstejn ved partiortodoksien. Gruppen, der fik navnet »Brandts børnebørn«, med blandt andre Oskar Lafontaine blandt sine aktive medlemmer, havde en vis indflydelse i denne forbindelse. Samlet kan man dog ikke sige, at det endelige nye partiprogram på nogen måde er udtryk for noget radikalt brud med fortiden (SPD 1989). Den reformvenlige del af partiet stod – hvis man sammenligner med udviklingen i det britiske Labour i slutningen af 1980'erne og starten af 1990'erne – i en relativt svag position. Dette anskueliggøres blandt andet af den intense diskussion om en nedsættelse af arbejdsti-

den, som partiets traditionalistiske fløj gik sejrrigt ud af med fastholdelsen af kravet om fuld lønkomensation. Samtidig lykkedes det dog for den liberalt orienterede fløj at nedtone den retoriske fjendtlighed overfor kapitalistisk markedsøkonomi i det endelige program.

I mange henseender udgjorde det nye program derfor en videreførsel af det 30 år yngre Bad Godesberg-program. I forhold til Godesberg-programmet lægges der dog større vægt på samfundsmæssig solidaritet som en afgørende målsætning. Hvor der er tale om væsentlige nyskabelser, er det i høj grad i forbindelse med nogle af de »nye« problemfelter, som der iflg. Anthony Giddens ikke findes svar på i det klassiske venstres politik, ikke mindst økologiske spørgsmål. Kønsligestilling er et andet »nyt« tema, som gives høj prioritet i programmet.

Den konfliktfyldte proces omkring det nye grundlagsprogram illustrerer, at det på mange områder i løbet af 1980'erne var vanskeligt for SPD at reformere sig – og det på trods af de tabte forbundsdagsvalg i 1983, 1987 og igen i 1990, hvor partiet med 33,5% af stemmerne opnåede næsten 10 procentpoint lavere tilslutning end ved valget i 1980. Også i løbet af 1990'erne har partiet været præget af intern uenighed om udviklingen i den officielle linie. Kanslerkandidat Rudolf Scharpings nederlag til centrum-højre koalitionen ved forbundsdagsvalget i 1994 gav ikke anledning til nogen systematisk revision af partiets politikker. Tværtimod blev perioden efter 1994 i stigende grad præget af intern rivalisering mellem Scharping og to af partiets »Länderfürsten«, Oskar Lafontaine i Saarland og Gerhard Schröder i Niedersachsen. Da Scharping på dramatisk vis var blevet afsat som partiformand ved Lafontaines overraskelsesmanøvre på partidagen i november 1995 indsnævredes rivaliseringen til en tvekamp mellem Lafontaine og Schröder, hvor Lafontaine på nogle (men ikke alle) punkter

repræsenterede en traditionel socialdemokratisk politik (omfordelende skattepolitik, Keynesiansk efterspørgselsstyring) i forhold til Gerhard Schröders mere markeds- og erhvervsorienterede linie.

Gerhard Schröder kom i samme periode i stadig højere grad til at fremstå som lederen af partiets »moderniseringsfløj«. Dette var ikke mindst tilfældet efter at han i efteråret 1997 som potentiel kanslerkandidat præsenterede 12 »teser«, der i sit tonefald måske snarere end i sit indhold (de var holdt i vage vendinger) signalerede reformiver, risikovilje, forandringsparathed, samt en ny understregning af iværksætteres og egeninitiativets betydning og af konkurrence som en produktiv og effektiviserende kraft (Die Zeit 1997). Kodeordene er modernisering, innovation og investering i uddannelse, viden og produktivitet, mens begreber som solidaritet og lighed nedtones.

Med valget af Gerhard Schröder til kanslerkandidat i foråret 1998 kunne det synes som om denne overordnede politiske linie, hvis slægtskab med det New Labours tilgang er åbenbar, havde sat sig igennem i partiet. Dette er imidlertid en forhastet konklusion, hvilket illustreres af den fortsatte konflikt imellem Schröders linie og Lafontaines på visse punkter mere traditionelle venstreorienterede position, selv i perioden efter at SPD i oktober 1998 for første gang i 16 år igen fik regeringsmagten. Med hensyn til spørgsmål som skattepolitik og finans- og pengepolitikken fortsatte de interne stridigheder således bag mere eller mindre lukkede døre i den nye regerings første halve år, med det resultat at den rød-grønne koalitions profil fremstod særdeles uklart. Først efter finansminister Lafontaines afgang i foråret 1999 og efter et succesrigt tysk bidrag til afslutningen af Kosovo-krigen stod Bundeskansleren i en så stærk position, at der kunne sættes handling bag nogle af reformtankerne (Der Spiegel 1999).

5. Reformen i SPD og Labour:

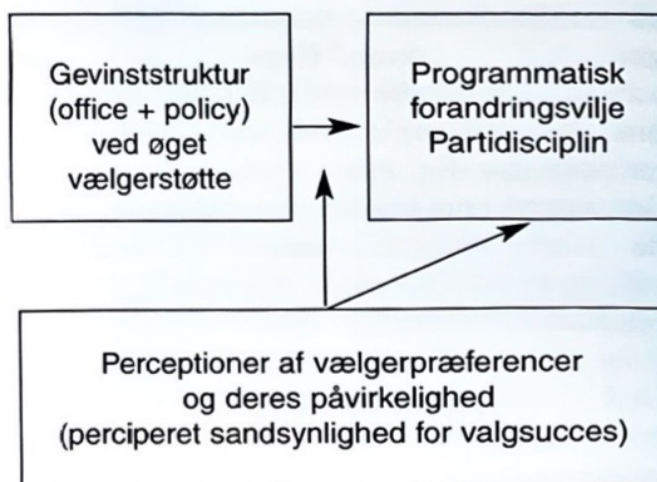
Et bud på en forklaringsmodel

På trods af det forhold, at SPD og Labour begge har gennemlevet en meget lang oppositionsperiode, er der således stor forskel på partiernes reaktioner på forvisningen fra regeringsmagten. Selv om Labour helt ind til i midten af 1980'erne både var et meget radikaliseret og et meget splittet parti, lykkedes det i løbet af ret få år at samle partiet om en gennemgribende reform af dets linie. I modsætning hertil har der nok været en udvikling i de positioner, som det tyske SPD har ført i felten i forbindelse med de forskellige valgkampe, men der har til stadighed været intern strid om linien, og forsvaret for traditionelle socialdemokratiske dogmer har været af betydelig styrke. Det er på den baggrund sandsynligt, at partiets støtte til Gerhard Schröders fornyelseslinie i 1997-98 i høj grad har været betinget af det vage og abstrakte niveau, hvorpå hans 12 »teser« blev holdt, f.eks. i forbindelse med ømtålelige spørgsmål som arbejdsmarkedsfleksibilitet og modernisering af den offentlige sektor.

For den tyske partiledelses vedkommende skal offentliggørelsen af det fælles britisk-tyske memorandum om »The Third Way / Die Neue Mitte« derfor ses som et led i ledelsens løbende arbejde for at reformere partiet, snarere end som et udtryk for, at SPD nu står samlet bag Schröders linie. Gerhard Schröder og kredsen omkring ham har haft brug for støtten fra det britiske Labour i sine bestræbelser på at give sin pragmatiske, midtsøgende og markedsorienterede kurs et stærkere fodfæste i partiet.⁵

Spørgsmålet melder sig derfor, hvor årsagerne til de store forskelle i reformprocessernes forløb kan findes. Der er naturligvis mange faktorer involverede, men jeg vil argumentere for, at det alligevel er muligt at give et bud på en forklaring med udgangspunkt i figur 1 nedenfor. I figuren er to faktorer afgørende for hhv. programmatisk forandringsvilje i

partiet og partidisciplinen, her forstået som opslutningen omkring den vedtagne politiske linie: For det første de gevinster i form af politisk indflydelse (policy) eller andre – ofte private – fordele ved at have regeringsmagten (office), som kan udløses af vælgermæssig fremgang. For det andet partiets perceptioner af vælgerpræferencer og deres påvirkelighed, eller med andre ord den perciperede sandsynlighed for succes for partiet i forestående valg, med det givne programgrundlag.

Figur 1: En model til forståelse af programmatiske forandringsprocesser i SPD og Labour

Med hensyn til den første faktor, så afhænger den i modellen af institutionelle politiske forhold. Ser man på UK og Tyskland er der en række forskelle i det politiske system, som tilsammen indebærer, at gevinsterne ved en valgsejr er større i det britiske end i det tyske tilfælde. For det første resulterer det britiske valgsystem med flertalsvalg i enkeltmandskredse så godt som altid i et regeringsparti, som har en parlamentarisk majoritet. Med andre ord, så er der en sammenhæng mellem et partis vælgermæssige vægt og dets parlamentariske vægt, som favoriserer store partier som Labour. Det indebærer for det andet, at spørgsmålet om strategisk interaktion (samspelet mellem forskellige partier i dan-

nelse af koalitioner) i parlamentet forsvinder – valget resulterer i ét majoritetsparti, hvilket betyder at det umiddelbart står klart hvilket parti, der får regeringsmagten. For det tredje, så indebærer systemet, at regeringspartiet ikke har behov for at »dele ud af« regeringsfordelene til koalitions partnere eller støttepartier, hvad enten der så er tale om at dele den politiske indflydelse eller private regeringsfordele. Regeringsfordelene koncentrerer sig om det regerende parti (jf. Ström 1990). Et fjerde forhold skal også nævnes, nemlig karakteren af den politiske indflydelse, som kan vindes via regeringsmagten. Er det en indflydelse, som er forfatningsmæssigt begrænset på forskellig vis, uanset om den er koncentreret på det regerende parti? I Storbritannien er svaret nej, eftersom princippet om den parlamentariske suverænitet og fraværet af en skreven forfatning giver parlamentet og dermed regeringen et uhørt stort spillerum.⁶

I modsætning til disse forhold er der i det tyske politiske system ikke nogen garanti for, at vælgermæssig vægt afspejles i en stærk forhandlingsstilling med hensyn til regeringsdannelse, da regeringsdannelsen altid er et koalitions spørgsmål. Dette indebærer samtidig, at også et parti med vælgermæssig succes nødsages til at dele regeringsfordelene med koalitions partneren. Dertil kommer, at Forbunds dagens formelle råderum er begrænset af en skreven forfatning, og ikke mindst af dens føderale karakter, som placerer en lang række formelle magtbeføjelser på Länder-niveau og fastlægger en magtdeling mellem Forbunds dagen og Forbunds rådet, hvor delstaterne er repræsenterede.

Det er klart at tabet af regeringsmagten i Storbritannien på denne baggrund må være en katastrofe for ethvert regeringsbærende parti. Katastrofen er knap så stor i det tyske politiske system, blandt andet fordi den føderale forfatning og den institutionelle magtdeling åbner alternative veje til politisk indfly-

delse og til de andre fordele, regeringsmagten medfører.

Ser man ud over det formelle politiske system blev disse forskelle mellem de to systemer tilmed forstærket af nogle partipolitiske faktorer i perioden efter regeringsskiftet i hhv. 1979 og 1982. En af Thatcher-regeringens hovedmålsætninger var således at eliminere fagbevægelsens politiske indflydelse. Dette indebar blandt andet, at brugen af korporative organer fra dag ét blev blankt afvist. Ikke alene havde Labour tabt regeringsmagten, men den eneste anden væsentlige indflydelseskanal for arbejderbevægelsen, nemlig den korporative kanal, var også blokeret. Nødvendigheden af en valgsejr blev så meget desto større.⁷ Omvendt, så har de korporative beslutningsorganer i højere grad overlevet centrum-højre regeringen i Tyskland, ligesom SPDs relativt stærke stilling i delstaterne og i Forbunds rådet har åbnet alternative indflydelsesmuligheder.

Den anden faktor i modellen, perceptionerne af partiets chancer for succes i forestående valg, har i 1980'erne og starten af 1990'erne ligeledes understøttet tendensen til større programmatisk forandringsvilje i Labour end i SPD. I SPD har det således i lange perioder virket realistisk, at partiet kunne vinde regeringsmagten ved forestående valg på det eksisterende programgrundlag. Dette skyldes ikke mindst, at partiet som nævnt stod stærkt og var regeringsbærende i mange delstater. En serie valgsejre i delstatsvalg i 1985 var eksempelvis medvirkende til at lægge en dæmper på den politiske nytænkning i arbejdet med at reformere partiets program såvel som i valgkampen forud for Forbunds dags valget i 1987 (Padgett 1993: 26). I modsætning hertil kunne der næppe herske tvivl om Labours ringe chancer for at vinde forestående valg med det givne partiprogram efter valgene i 1983 og 1987. Når Gerhard Schröder i 1998 kunne blive valgt til SPDs kanslerkandidat på et program, som i mange hense-

ender står i et spændingsforhold til partiets traditionelle politik, må det ligeledes ses i sammenhæng med, at der efter fire tabte forbundsvalg i træk var en stigende bevidsthed i partiet om behovet for programmatisk fornyelse, hvis valget skulle vindes.⁸

6. Reaktionen på Blair/Schröder-udspillet

I hvor høj grad er Tony Blairs og Gerhard Schröders udspil repræsentative for de vesteuropæiske socialdemokratier? Reaktionen viser, at der ikke er enighed, ligesom der indenfor den socialdemokratiske familie kan identificeres to forskellige reformveje som svar på de senere års politiske og samfundsmæssige udvikling. Uenighederne skal ikke overdrives – de allerfleste socialdemokratiske partier kan i dag skrive under på, at Keynesiansk efterspørgselsstyring ikke er løsningen på alle problemer, på den store betydning af strukturpolitik/ubudssidepolitik, og på ønsket om en aktiv arbejdsmarkedspolitik og social investering i uddannelse, forskning mm.

Stridspunkterne begrænser sig således til dele af Blair-Schröder dokumentet, som angår målsætningen om en høj grad af lighed i samfundet, opnået via skattesystemet og/eller en veludbygget velfærdsstat. Det er nedtoningen af denne målsætning, og den relaterede understregning af målsætningen om lave skatter, som fik både den franske premierminister og den danske statsminister til at lægge en vis afstand til memorandummet – Lionel Jospin allerede ved at afvise at deltage i udarbejdelsen af det, og Lionel Jospin og Poul Nyrop Rasmussen sammen ved i en fælleserklæring at understrege den politik, de selv står for, samtidig med at Blair-Schröder memorandummet mere kontroversielle forslag forbigås i tavshed (Statsministeriet 1999).⁹ I forhold til Blair-Schröder dokumentet lægger den dansk-franske fælleserklæring således udelukkende vægt på »offensiv« arbejdsmarkedsfleksibilitet (uddannelse

og opkvalificering, faglig omstillingsevne) som et middel til nedbringelse af arbejdsløsheden. Blair-Schröder dokumentet understreger i modsætning hertil behovet for både »offensiv« og »defensiv« fleksibilitet (Boyer 1988), hvor den defensive fleksibilitet er fleksibilitet i løndannelsen og dermed – set i sammenhæng med dokumentets målsætning om lave skatter – i realiteten en accept af stor lønspredning. Den mere offensive tilgang i den dansk-franske erklæring understreges også af den store betydning, som her tillægges politisk-økonomisk tiltag på EU-plan. For eksempel leger Jospin og Nyrop Rasmussen med tanken om at indføre konkrete mål for væksten i EU, ligesom de foreslår at opstille konkrete mål i beskæftigelsespolitikken, som medlemsstaterne forpligter sig til at leve op til. Blair-Schröder dokumentet er mere tilbageholdende her. Det nøjes med at fastslå, at »moderne socialdemokrater løser problemer, hvor de bedst kan løses«, hvilket for nogle problemers vedkommende er det europæiske plan, ligesom der opfordres til en systematisk erfaringsudveksling mellem medlemsstaterne mht. opnåelsen af væsentlige socialdemokratiske mål.

En moderne socialdemokratisk politik defineres derfor ikke af Blair-Schröder papiret, og det kan være relevant at tale om to forskellige socialdemokratiske moderniseringsstrategier – repræsenteret af Blair-Schröder tilgangen på den ene side og Jospin-Rasmussen erklæringen på den anden side (Olsen 1999). Samtidig illustrerer det store sammenfald, der alligevel findes imellem Blair-Schröder dokumentet og den linie f.eks. de danske og de franske partier følger, hvor langt de vesteuropæiske socialdemokratiske partier har bevæget sig i løbet af de sidste 15 år.

Noter

1. Der er givetvis flere årsager til Labours manglende politiske troværdighed i 1992. Indholdsmæssigt var det en svaghed i partiets kampagne, at hovedangrebene på den konservative regering bestod i en kritik af underfinansieringen og nedprioriteringen af offentlige velfærdsydelser, samtidig med at Labour selv forpligtede sig til en lav offentlig udgiftsvækst og til at undgå væsentlige skattestigninger. Set fra vælgernes side var den konklusion nærliggende, at store skattestigninger alligevel lurede rundt om hjørnet. På det mere symbolske plan kunne det måske være vanskeligt for vælgerne at få billedet af den tidligere venstrefløjssaktivist Neil Kinnock til at harmonere med den nålestribeede forretningsmand, som triumferende steg ud af helikopteren ved et af de afsluttende kampagnemøder få dage før valget!
2. Se Hall (1995) for en kritik af de autoritære elementer i New Labours politik.
3. Carl Cavanagh Hodge, »The Politics of Programmatic Renewal: Postwar Experiences in Britain and Germany«, i W. E. Paterson og R. Gillespie, *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, pp. 5-20.
4. SPD Parteivorstand, *Entwurf für ein neues Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Bonn: 1986.
5. Reaktionen på det fælles memorandum i hhv. Storbritannien og Tyskland illustrerer forskellene i de to partilederes situation. I Storbritannien var kritikken stort set fraværende, mens udspillet udløste skarpe reaktioner i SPD, blandt andet fra forbundsdagsgruppens venstrefløj, anført af næstformanden for gruppen Rudolf Dressler, fra ungdomsorganisationen JuSo, og fra Ministerpræsidenten i Saarland, Reinhard Klimmt. Den skarpe kritik fik partiets generalsekretær, Ottmar Schreiner, til at understrege at »dokumentet ikke er en bibel men en invitation til debat« (Le Monde 1999; Frankfurter Rundschau 1999).
6. Dette har fået nogle observatører til at anvende termen »elective dictatorship« om det britiske system (Hailsham 1976).
7. Så stor var frustrationen over den totale udelukkelse fra den politiske indflydelse, at den spinkleste åbning blev modtaget med kyshånd. Således blev EF Kommissionens daværende formand Jacques Delors hyldet som den genkomne messias da han på det britiske LOs kongres i 1988 invite-

rede den britiske fagbevægelse til at deltage i udformningen af en »social dimension« i EFs indre marked (Haahr 1993: 133-134).

8. Perceptioner af chancerne for succes i forestående valg kan ligeledes kaste lys over udviklingen i Labour og SPD i tidligere perioder. Man kan spørge, hvorfor Labour i perioden før 1983 på tilsyneladende selvmorderisk vis kunne lægge sig på en radikal, socialistisk linie, når nødvendigheden af at vinde regeringsmagten er så stor i UK. Dette kan tilskrives venstre-partiaktivisternes tro på, at denne linie faktisk kunne lede til en valgsejr, f.eks. fordi vælgernes holdninger ansås at være påvirkelige overfor politiske budskaber og kampagner. Labours nederlag i 1983 blev således fra partiets venstrefløj forklaret ved, at partiledelsen ikke selv havde troet på partiets strategi, og derved havde været for dårlig til at forklare den, jf. Seyd (1987: 166-69). Når SPD i 1950'erne gennemgik en vidtgående reformproces, på trods af de forhold, der virker imod programmatisk forandring i det tyske politiske system, må det tilsvarende forstås med udgangspunkt i partiets effektive udelukkelse fra regeringsmagten på både føderalt niveau og delstatsniveau i denne periode. Op til Bad Godesberg-programmet kunne der således ikke herske tvivl om partiets minimale chancer for succes i forestående valg (Hodge 1993: 10).
9. Den pludselige franske interesse for Danmark må netop ses i lyset af, at det i Danmark er lykkedes at reducere arbejdsløsheden uden at acceptere større lønspredning eller en generel nedbygning af velfærdsstaten og sociale sikringsordninger.

Referencer

- Barnett, Anthony, 1996. »Questions to Answer«, *New Statesman and Society*, vol. 9, no. 391, pp. 20 ff.
- Beer, Samuel H., 1998. »The Roots of Labour«, *The Economist*, 7 February.
- Boyer, Robert, 1988. »Defensive or Offensive Flexibility?«, i R. Boyer (ed.), *The Search for Labour Market Flexibility*, Oxford: Oxford University Press, pp. 222-251.
- Bradley, Ian, *Breaking the Mould? The Birth and Prospects of the Social Democratic Party*, Oxford: Martin Robertson, 1981.

- Butler, David and Dennis Kavanagh, 1993. *The British General Election of 1992*, New York: St. Martin's Press.
- Frankfurter Rundschau, 1999. »Ins neoliberale Licht gerückt. Im Wortlaut: Reinhard Klimm's Schreiben und Schröder«, 29. Juni.
- Giddens, Anthony, 1998. *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Haahr, Jens Henrik 1993. Looking to Europe. *The EC Policies of the British Labour Party and the Danish SDP*, Århus: Århus Universitetsforlag.
- Hailsham, Lord, 1976. »Elective Dictatorship«, London: BBC Publications.
- Hall, Stuart, 1995. »Son of Margaret?«, *New Statesman and Society*, vol. 8, no. 373, pp. 23 ff.
- Hodge, Carl Cavanagh, 1993. »The Politics of Programmatic Renewal: Postwar Experiences in Britain and Germany«, i R. Gillespie og W. Paterson (red.). *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, London: Frank Cass, pp. 5-19.
- Hughes, C. og P. Wintour, 1990. *Labour Rebuilt*, London: Fourth Estate.
- Kitschelt, Herbert, 1994. *The Transformation of European Social Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kogan, David and Maurice Kogan, *The Battle for the Labour Party*, London: Kogan Page, 1982.
- Labour Party, NEC, 1986. *Social Ownership*, London.
- Labour Party, 1989. *Meet the Challenge, Make the Change*, London.
- Labour Party, NEC, 1996. *Labour into Power*, London.
- New Labour and Sozialdemokratische Partei Deutschlands, 1999. »Europe: The Third Way/Die Neue Mitte.
- Le Monde, 1999. »La 'troisième voie' prônée par MM. Blair et Schröder divise le SPD allemand«, 19. juin.
- Olsen, Lars, 1999. »Nye skel blandt socialdemokrater«, *Aktuelt*, 23. juni.
- Padgett, Stephen, 1993. »The German Social Democrats; A Redefinition of Social Democracy or Bad Godesberg Mark II?«, i W. E. Paterson og R. Gillespie, *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, London: Frank Cass, pp. 20-38.
- Seyd, Patrick, 1987. *The Rise and Fall of the Labour Left*, New York: St. Martin's Press.
- Shaw, Eric, 1993. »Towards Renewal? The Labour Party's Policy Review«, i R. Gillespie og W. Paterson (red.). *Rethinking Social Democracy in Western Europe*, London: Frank Cass, pp. 112-134.
- SPD Parteivorstand, 1989. *Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Bonn.
- Statsministeriet, 1999. »Fransk-dansk erklæring om beskæftigelse«, 18. juni.
- Ström, Kaare R., 1990. »A Behavioral Theory of Competitive Political Parties«, *American Journal of Political Science*, vol. 34, no. 2, pp. 565-598.
- Der Spiegel, 1999. »Kraftmensch im Kanzleramt, Nr. 26, 28.6., pp. 22-32.
- Taylor, Jane and Tom Bentley, 1996. »Tony's new model revolution«, *New Statesman and Society*, vol. 126, no. 43-44, pp. 18 ff.
- Die Zeit, 1997. »Gerhard Schröders Thesenpapier im Wortlaut: Eckpunkte einer sozialdemokratischen Modernisierungs- und Reformpolitik«, Nr. 39.

Socialdemokratier i trængslen på den tredje vej

Axel Mossin, Økonomisk Institut, Københavns Universitet

1. Ad den tredje vej

Vesteuropa har i løbet af de sidste godt hundrede år udviklet sig til, målt i forhold til slutningen af 1800-tallet, rimelige velfærdssamfund ved at følge den tredje vej.

Den tredje vej leder en demokratisk og reformistisk udvikling mellem to yderpositioner, der oprindeligt blev identificeret som *laizés faire* kapitalisme og marxistisk socialisme.

Der har dog unægteligt ikke været tale om en ubrudt vej.

I 1914 brød den europæiske politiske orden med 5 store europæiske nationalstater (7 hvis man medregner Italien og Det osmanniske Rige) sammen og Den store Krig fulgte.

I 1929 brød den internationale og nationale økonomiske orden sammen.

Den totalitære socialisme i Rusland og senere i Østeuropa og Den totalitære nationalisme i flere vesteuropæiske lande var følgevirkninger af 1914 og 1929, selv om begge regimeformer samtidig også havde historiske rødder.

Efter Den Anden store Krig fulgte, hvad der i tilbageblik forekommer at være en stabil politisk og økonomisk orden med klare politiske og sociale mål dialektisk afledt af erfa-

ringerne fra den første halvdel af århundredet. Verden var dog ved mindst en lejlighed, Cubakrisen 1962, tæt på den totalt ødelæggende atomkrig.

I løbet af 1960'erne blev der skabt en hidtil uset velstand og social tryghed for store dele af den vesteuropæiske befolkning.

Med oliekriseårene 1973 og 1979 som omdrejningspunkter skete der fra 1960'erne og fremover en fremadskridende dybtgående markedsgørelse af den internationale og de nationale økonomier, fra 1980'erne under pengepolitiske regimer med prisstabilitet som determinant.

I 1991 brød Sovjetunionen sammen, ikke af økonomiske grunde, men efter at have mistet sin moralske sammenholdskraft.¹

Herefter var der skabt årtusindeskiftets nye samfundsmæssige modernitet,² som politiske tænkere forsøger at orientere sig i.

2. Det genfundne begreb: Den tredje vej

Den tredje vej er et begreb med historie.

Den katolske sociallære, som Leo XIII formulerede med rundskrivelsen *Rerum Novarum* fra 1891 anviser en tredje vej mellem den uhæmmede liberalisme og socialismen. Der tegnes et billede af et korporativt standssam-

fund med en retfærdig arbejderløn som en familie kan leve af, og også helst opspare lidt af.

Senere under den kolde krig mellem USA og Sovjetunionen har den tredje vej blandt andet været den daværende svenske samfundsmodel som en mellemform mellem kapitalisme og kommunisme.

Nu har denne retorisk kraftfulde formulering fået et nyt indhold.

Tony Blair bruger Den tredje vej som overskrift for den vej hans regering følger.

Sammen med Gerhard Schröder offentliggjorde han i juni 1999 manifestet *Europe: The Third Way/Die Neue Mitte*.³ Manifestet er på en halv snes sider og tegner et meget præcist billede af de to socialdemokratiske regeringschefer temmelig liberalistiske visioner om den tredje vej. Man må forudsætte at et sådant dokument på regeringschefniveau er gennemarbejdet og gennemdrøftet til mindste detalje.

Blair og Schröder skriver at de støtter en markedsøkonomi, ikke et markedssamfund. Denne formulering har naturligvis en signalværdi, men forskellen bliver ikke gjort eksplicit. Blair' og Schröder's vision er en dynamisk, kreativ markedsøkonomi baseret på personligt initiativ og ansvar, og med en nydefineret rolle for en aktiv stat.

En topprioritering er investering i human og social kapital. Uddannelsessystemets standard skal hæves på alle niveauer. Kriminalitet er et vitalt emne; en politik der gør byerne værd at leve i fremmer fællesskabsånden.

Den bedste garanti for et socialt sammenhængende samfund er voksende beskæftigelse og ekspanderende jobmuligheder.

For at skabe denne dynamik skal produkt-

markederne, kapitalmarkedet og arbejdsmarkedet alle være fleksible. At have det samme job livet igennem er en fortidig ting.

Rigiditet og overregulering begrænser muligheden for succes i fremtidens videnbaserede serviceøkonomi.

Udviklingen af blomstrende små og mellemstore virksomheder er en topprioritet fordi her ligger det største potentiale for ny vækst i det videnbaserede samfund.

Entreprenørerne skal belønnes for den risiko de tager. Man må ikke som socialdemokrater tidligere har gjort, se bort fra betydningen af at belønne indsats og ansvar.

Velfærdssystemerne skal transformeres til et springbræt til personlig ansvarlighed.

Arbejdsløshedsperioder i en økonomi uden job for livet skal gøres til mulighed for opnå kvalifikationer og personlig udvikling.

Det skal kunne betale sig at arbejde. Modtagere af overførselsindkomster skal vurderes med henblik på deres arbejdsevne, og de skal hjælpes til at finde passende arbejde.

Blair og Schröder konstaterer at arbejdsmarkedet behøver en lavtløns sektor for at kunne beskæftige lavt-kvalificerede personer. Skatte- og overførselssystemet skal komplettere de lave lønninger.

Blair og Schröder har en stærk vision om en dynamisk markedsøkonomi; det der mangler er den nærmere bestemmelse af »men ikke et markedssamfund«.

Blair's og Schröder's tredje vej anviser en stærkt markedsorienteret samfundsmodernisering, der adskiller sig fra *konserverismen på højre fløj*, og fra *konserverismen på venstre fløj*, for at citere den retorik Blair brugte

i sin tale til New Labour's årsmøde september 1999.

3. Et farvespektrum af europæiske værdier

1900-tallet har været præget af markante ideologier, der har været tidsbegrænsede og personcentrerede, Stalinismen, Hitlerismen, Maoismen, og uden sammenligning Reaganismen og Thatcherismen.

I det længere perspektiv findes indflydelse fra en række forskellige sæt af mere varige værdier. I min egen fortolkning gives nedenfor en oversigt over disse værdier. Valgene af betegnende farve er formodentlig i alle tilfælde ret indlysende. De fremhævede sæt af værdier har i alle tilfælde rødder i 1700-tallet og 1800-tallet, selv om farvebetegnelserne i flere tilfælde har en nyere begrundelse.

Røde værdier med baggrund i socialistisk tænkning

- Mindste løn skal kunne betale en i den sociale sammenhæng dækkende levestandard.
- Indkomstforskelle skal være beherskede og kunne begrundes med produktiv indsats.
- Ingen må diskrimineres på grund af køn, race, eller andre baggrundsforhold.
- Spekulation bør ikke belønnes.
- Som en social borgerret har alle ret til gratis kerneydelser vedrørende sundhed, uddannelse og information, samt ret til en minimumslevestandard.
- Handikappede og svagelige har ret til kompenserende ydelser.
- Arbejdsforholdene skal være regulerede.
- Arbejdet skal organiseres solidarisk. Konkurrence er ikke i sig selv en positiv værdi.

Grønne værdier med udgangspunkt i den erkendte modsætning mellem natur og kultur/teknologi

- Brug og forbrug af naturen er en nødven-

dighed, men skal tilrettelægges efter en samlet vurdering af interne og eksterne virkninger på kort og langt sigt.

- Naturen, herunder husdyrenes naturlige adfærd og behov, er værdier i egen ret som skal respekteres.
- Skader og specielt varige irreversible skader på naturen og dens fauna, herunder mennesket selv, skal undgås.
- Intet sløseri med naturens resurser. En vis nøjsomhed er dyd.

Blå værdier med udgangspunkt i liberalismen

- Politiske borgerrettigheder til information og indflydelse; valgbarhed og stemmeret.
- Civile borgerrettigheder til fri bevægelse og frihed til at tro, tænke og til at udtrykke sig; ret til retfærdighed efter klare love.
- Ejendomsret og kontraktfrihed.
- Ret til at forfølge økonomisk egen nytte inden for lovens grænser. Konkurrence og stræben efter personlig økonomisk fordel er en positiv værdi i sig selv.

Sorte værdier med udgangspunkt i anarkismen

- Frihed fra en social orden baseret på autoritet og ejendomsret.
- Frihed til at skabe en spontan social orden med udgangspunkt i små fællesskaber.
- Lige ret for alle mennesker til jordens resurser, som skal forvaltes af frivillige fællesskaber.

Hvide værdier med udgangspunkter i den katolske kirkes sociallære og i konservatismen (kirken og konservatismen deler ansvaret for institutionernes historiske kontinuitet)

- Personligt ansvar for alle handlinger i forhold til samvittigheden som menneske med guddommelig bestemmelse.
- De nærmestes forpligtende omsorg for de nærmeste, barmhjertighed for de fremmede udøvet i fællesskab (subsidiaritets- og solidaritetsprincipperne).

- Mindstelønnen skal kunne betale en god simpel levestandard for en familie.
- Godt købmandsskab med vægt på kvalitet og rimelige priser. Kollegialt samarbejde i branchen.
- Det er værdifuldt at entreprenører og købmænd løber en risiko, men højgearet finansiell spekulation er umoralsk og ikke værdigt for mænd af stand.
- Belønning efter fortjeneste. Respekt for ejendomsret og arv. Levevis efter stand.
- Evner, social position, stand og formue giver et socialt ansvar for virksomhed til samfundets gavn.
- Det økonomiske virke skal tjene almenvellet, som fortolkes som opretholdelse af et rimeligt samfund i dets historiske kontinuitet.

Brune værdier med udgangspunkt i 1800-tallets nationalisme

- Folkeligt fællesskab baseret på fælles sprog, fælles historie, fælles religion, og fælles etnisk oprindelse.
- Folkefællesskabets historiske ret til et bestemt landområde.

4. Den politiske samfundsforståelses hovedformer

Ved siden af værdiernes dimensioner har den politiske samfundsforståelse andre væsentlige dimensioner.

Dimensionen fra spontant skabt økonomisk og social orden til institutionelt bestemt orden

En af de mest kendte fortalere for det økonomiske marked som skaber af en spontan økonomisk orden, der er en planlagt orden overlegen, er Friedrich von Hayek. Argumentet er at markedet bedre udnytter den umådelige forskelligartede informationsmængde som de individuelle markedsdeltagere er bærere af. Her over for står J.M. Keynes påvisning af hvordan en markedsøkonomi som normaltildet låses fast i en inoptimal arbejdsløshedssituation.

En spontan orden skabes og genskabes løbende. Alternativt er en orden, der er langsomt udviklet og tilpasset til erfaringerne over tiden, eller en orden der er resultat af samfundsmæssig planlægning og regulering.⁴

Kristelig konservative og traditionelle socialdemokrater har ringe tro på markedets spontane løsninger, i modsætning til liberalister.

På venstrefløj er man meget skeptisk over for de økonomiske markeds løsninger, men har en von Hayek's tro på de menneskelige relationers spontane sociale orden – de spontane »græsrods« løsninger.

Det nye højre er modsat karakteriseret af tiltro til det økonomiske marked, men ønsker at underkaste det sociale liv traditionens konservative familieværdier.

Dimensionen fra mekanisk samfundsopfattelse til formålsbestemt samfundsopfattelse

Økonomisk teoris formaliserede samfundsmodeller er inspireret af fysikkens mekaniske modeller. Hvis økonomien er formålsbestemt er det udelukkende fordi en eller flere individuelle beslutningstagere har valgt at give økonomien et formål.

Her overfor kan stilles det synspunkt at samfundet har et bestemmende formål, som enten er implicit i samfundets natur, f.eks. at samfundets natur er reproduktion og ekspansion, eller et formål som er moralsk givet og indiskutabelt, f.eks. at samfundet formål er almenvellet, eller nationens velstand og fremgang.

I den samfundsvidenskabelige praksis er funktionalistiske forklaringer, hvor et fænomen forklares som en funktional løsning i forhold til samfundets formål, meget udbredte, omend metodisk diskutabel.⁵

I kristelig og konservativ samfundsopfattelse er samfundets formål indiskutabelt. Det fæles bedste, eller Almenvellet. I traditionel socialdemokratisk samfundsopfattelse er samfundets formål en stadig fremadskridende forbedring af levevilkårene for almindelige mennesker.

I øvrigt vil enhver bevægelses politiske samfundsforståelse i praksis være mere eller mindre koblet til en formålsbestemt samfundsforståelse. Kun rene karrierpolitikere har en mekanisk samfundsopfattelse.

5. Den socialdemokratiske drøm

Den socialdemokratiske vision om stadig fremadskridende forbedring af levevilkårene for arbejderne og andre »almindelige« mennesker gav stor mening i tider hvor fremskridtene virkelig betød et kvalitativt bedre liv, og i tider hvor fremskridtene var mærkbare, eller hvor man kunne håbe på mærkbare fremskridt.

Sådanne tider var 1940'erne, 1950'erne og 1960'erne

Omkring 1950 var den socialdemokratiske arbejders drøm stabilt arbejde og en løn så hans kone ikke behøvede at gå ud og vaske eller gøre rent for andre. Det var en pæn lejlighed i det nye sociale boligbyggeri med centralvarme og bad. Det var en kolonihave som familien cyklede ud til efter arbejdstid, og på dæk der ikke punkterede hele tiden som under krigen. Det var at datteren til sin tid fik realeksamen og fik elevplads i banken. Det var at sønnen ville få læreplads hos en solid håndværksmester. Det var at forældrene og svigerforældrene når tiden kom, kunne bo i en af kommunens gode pensionistboliger, eller på kommunens nye smukke alderdomshjem.

Med tiårenes gang blev et køleskab, et sommerhus, en bil og en charterferie en del af drømmen, og til forældrenes glæde tjente

børnene flere penge end forældrene nogensinde havde gjort og fik egne huse.

Den socialdemokratiske drøm fokuserede på materielle fremskridt, som var betydningsfulde fordi de dengang skabte forudsætningen for en kvalitativt bedre tilværelse.

Den socialdemokratiske drøm fokuserede på social opstigning specielt fra ufaglært til faglært, fordi skellet mellem faglært og ufaglært dengang var så smertefuldt afgørende.

Den socialdemokratiske drøm var ikke mere end, og er heller ikke mindre end, almindelige menneskers drøm om en bedre tilværelse.

6. Det socialdemokratiske værdigrundlag; det organiserede arbejde, og de sociale borgerrettigheder

Når man ønsker at identificere et partis og en bevægelses værdigrundlag kan man tænke sig flere metoder. En metode er studier af officielle dokumenter som principprogrammer og arbejdsprogrammer, og referater fra kongresser mv. En anden er systematiske interviews med ledere og menige medlemmer, eventuelt i form af en større repræsentativ undersøgelse. En tredje er deltagerobservationer af aktiviteter i partiet og fagbevægelsen. En fjerde mulig metode er deduktion af værdigrundlaget ud fra partiets og organisationernes handlinger i den politiske praksis på forskellige niveauer.

Det følgende er med fuld erkendelse af materialets begrænsninger hovedsagelig baseret på mine egne gennem årene ganske omfattende deltagerobservationer af det danske socialdemokrati.⁶ Ud fra dette erfaringsmateriale peger jeg på, hvad jeg finder er det traditionstro socialdemokratis værdigrundlag,⁷ som sammenfattes under to overskrifter: det organiserede arbejde og den solidariske løn- og socialpolitik; og de sociale borgerrettigheder.

Det organiserede arbejde og den solidariske løn- og socialpolitik

Det organiserede arbejdes udgangspunkt er at arbejdere og funktionærer er medlemmer af de respektive fagforeninger. Organisationsprocenten er fortsat høj i Danmark, omkring 70% af alle lønmodtagere er organiserede. I den politiske praksis understøtter socialdemokratiet den faglige organisering på flere måder. Der er via indkomstskattereglerne tilskud til de ganske høje faglige kontingenter. Arbejdsløshedsforsikringen (og efterlønsordningen) er overladt til arbejdsløsheds-kasser tæt forbundet med fagforeningerne, ligesom også de nye arbejdsmarkedspensioner af medlemmerne forbindes med fagforeningerne.

Det organiserede arbejde indebærer at løn, arbejdstid og arbejdstidens placering, ferie, og en række forhold vedrørende arbejdets tilrettelæggelse reguleres af overenskomster og aftaler mellem arbejdsgiveren og fagforeningerne. Det organiserede arbejde udfolder sig i en reguleret ramme.

Arbejdstidens længde, arbejdstempoet, antallet af pauser og deres længde er en umiddelbar interesse ikke mindst i forbindelse med traditionelt industriarbejde.

Ideologisk har man i den tidlige organisering i denne sag kunnet støtte sig til Marx.

Karl Marx store videnskabelige opdagelse var afdækningen af den form udbytningen tager under en kapitalistisk markedsøkonomi. Arbejderne sælger deres arbejdskraft til hvad den er værd på markedet. Marx påviser at arbejdskraftens markedspris kun dækker en del af arbejdsindsatsens værdi, når pris og værdi oversættes til værdier målt ved arbejdsindhold. Heraf det yderst slagkraftige politiske budskab, at arbejderne kun arbejder en del af arbejdstiden for sig selv, og herefter arbejder gratis for kapitalisten. Kontrol over

arbejdstiden måtte derfor blive et højt prioriteret mål for arbejderbevægelsen.

Denne kontrol må udøves kollektivt og udmøntes i overenskomster og aftaler med arbejdsgiverne.

Fuldstændig ligeløn er ikke en del af idégrundlaget for en arbejderbevægelse, der har måttet spænde over faglærte og ufaglærte med store lønforskelle.

Til gengæld skal den faglige og politiske indsats rettes mod at sikre et anstændigt løn- og indkomstniveau for lavtlønnede arbejdere, arbejdsløse og pensionister.

Den solidariske lønpolitik dækker over en lønstrategi, hvor de højerelønnede med de stærkeste lokale forhandlingspositioner leder lønudviklingen. Til gengæld skal de lavtlønnede tilgodeses særligt ved de generelle overenskomstfornyelser.

Den solidariske socialpolitik sigter mod at dagpenge og pensioner giver lavtlønnede en høj kompensationsgrad i forhold til hidtidig indkomst.

Den offentlige sektor har hidtidigt spillet en særlig rolle for det organiserede arbejde. Her kunne den faglige og politiske arbejderbevægelse virke sammen om at sikre, at de lavrelønnede stillinger i forhold til det private arbejdsmarked fik ordentlig løn, tryghed og regulering af arbejdsvilkårene.

Den offentlige sektor som helle for det organiserede arbejde betyder at traditionstro socialdemokrater reagerer meget stærkt mod udlicitering og privatisering af arbejdsopgaver fra den offentlige sektor.

De sociale borgerrettigheder

Sociale borgerrettigheder giver udvalgte ydelser en særlig status. Disse ydelser skal borgerne kunne modtage efter behov uden

begrænsning i form af manglende betalingssevne.

Ideelt set skal ydelserne være gratis. Der etableres da et begrænset »rum« i samfundet hvor den økonomiske ulighed er ophævet og alle borgere bevæger sig ligeværdigt.

Dette »rum« af ligeværdighed er en vigtig integrationsfaktor for en bevægelse, hvor der er betydelige løn- og uddannelsesforskelle mellem de forskellige arbejdergrupper, som bevægelsen spænder over.

De sociale borgerrettigheder var også en vigtig integrationsfaktor for de europæiske nationalstater som blev velfærdsstater i årene efter Anden Verdenskrig.

I det socialdemokratiske idégrundlag spiller forestillingen om sociale borgerrettigheder størst rolle når det gælder sygdomsbehandling og personlig pleje, og når det gælder uddannelse.

Det ligger dybt i tankegangen at feks. i forhold til sygdom er alle lige, alle har krav på den samme kvalificerede behandling uden økonomiske hensyn, og det skal ske indenfor rammer der udtrykker ligeværdigheden.⁸

Tilsvarende skal uddannelsesmuligheder fra folkeskolen og til det højeste niveau ikke blot frigøres for begrænsninger i form af manglende økonomisk betalingsevne, men uddannelse skal være et rum hvor alle kan bevæge sig ligeværdigt uden hensyn til betalingsevne og social baggrund.

7. Markedsgørelsen af samfundet, markedsgørelse af politikken, det nye arbejdsmarked

Det traditionelle socialdemokrati havde en storhedstid i tredje fjerdedel af 1900-tallet i forbindelse med opbygningen af den britiske og de nordiske velfærdsstater. De øvrige eu-

ropæiske velfærdsstater er mere de kristelig konservative partiers værk.

Siden er samfundet og politikken ændret meget.

Disse forandringer er skabt dels af strategiske beslutninger på det statslige og mellemstatslige niveau, dels af delvist autonom udvikling af teknologien og i det økonomiske og sociale liv.

Markedsgørelsen af den globale økonomi; globaliseringen

Globaliseringen indeholder et globalt finansielt marked, en intensiv global handel med varer og tjenester, blandt andet inden for rammerne af transnationale selskaber, samt tilløb til et globalt arbejdsmarked for højtuddannet arbejdskraft.

Globaliseringen er resultat af bevidste politiske valg på internationalt og nationalt niveau. Som udgangspunkt reagerede politikkerne efter anden verdenskrig dialektisk på de stærkt negative konsekvenser af sammenbruddet af verdenshandelen i 1930'erne. De politiske beslutningstagere var og er overbeviste om de økonomiske fordele ved international arbejdsdeling og handel, og de er overbeviste om ulemperne og begrænsningen ved lukkede nationale finansmarkeder.

De teknologiske forudsætninger for globaliseringen har været udviklingen af transportteknologien (fly, containere) og transportlogistikken (computere) samt kommunikationsteknologien (satelitter og computere).

Ved globaliseringen har nationalstaterne mistet reguleringmuligheder i forhold til markedskræfterne, og har i et dialektisk forløb måttet træffe beslutning om nye reguleringsformer, feks. nye former for penge- og valutapolitik (i Europa euroen og den europæiske centralbank med prisstabilitet som hovedmålsætning).

*Markedsgørelsen af den offentlige sektor;
»ny offentlig økonomi« og privatisering af offentlig forsyningsvirksomhed*

Den såkaldt »ny offentlig økonomi« og privatiseringer er ligeledes et resultat af bevidste politiske valg. Selv om der er tale om en international trend, er der tale om nationale beslutninger og udviklingen skrider frem i forskelligt tempo.

Politikkerne reagerer på at den offentlige sektor i alle lande er blevet meget større og man ser tendenser til at den offentlige sektor kan udvikle inefficiens på grund af den politiske og byråkratiske styring og på grund af stive ansættelsesforhold; underforstået for stærke og for traditionelt tænkende fagforeninger.

I den nye offentlige økonomi skal den offentlige sektors enheder og medarbejdere gøres resultatorienterede og om muligt underkastes et konkurrencepres i lighed med forholdene i den mere efficiente del af den private sektor. Konkurrencepreset vil eventuelt kunne etableres ved såkaldt benchmarking. Den offentlige sektors løn- og ansættelsesforhold skal tilpasses forholdene i den mere efficiente del af den private sektor.

Privatiseringerne af offentlige forsyningsvirksomheder med flere, i Danmark f.eks. Postgiroen og Teledanmark, har et dobbelt politisk motiv. For det første troen på at de privatiserede virksomheder på sigt vil blive mere efficiente, forudsat de faktisk bliver underkastet et konkurrencepres. Effektiviteten kan opnås fordi de privatiserede virksomheder af konkurrencen bliver tvunget til at give fagforeningerne et stærkere modspil, hvilket de politisk ledede offentlige virksomheder har haft vanskeligt ved, og fordi de lettere end staten vil kunne finansiere de innovationer og investeringer, konkurrencen fremtvinger. Det andet politiske motiv er at salgsprovenuet bidrager til at nedbringe den finan-

sielle statsgæld og dennes forrentning der tynger de statlige budgetter.

Markedsgørelsen af politikken

Markedsgørelsen af politikken indebærer at politikkerne sælger sig selv og deres politiske budskab på et marked hvor de potentielle endelige købere er vælgerne.

Den teknologiske forudsætning er TV og satellitkommunikation. Dette har skabt en ny medieverden og zapperkulturen.

Flere vælgere er orienterede om politik end nogensinde før, men delvis på et overfladisk niveau, både når det gælder politikerne som personer og politikens indhold. Mange vælgere har dog meget klare politiske synspunkter og veldefinerede egeninteresser, men synspunkter og egeninteresser ligger ikke på en simpel éndimensional skala. Politisk markedsføring på dette komplekse marked kræver betydelig kreativitet.

Sideløbende er kravene til de ledende politikeres sprogkundskaber og samfundsindsigt vokset stærkt. Politik på et ledende niveau er blevet en profession og personlig karrieremulighed for personer der også kunne have gjort karriere frem til de højeste poster i erhvervslivet og den offentlige sektor.

Individualiseringen af det sociale og økonomiske liv; det nye arbejdsmarked

De forandringer der beskrives med denne overskrift er i modsætning til markedsgørelsen af den globale økonomi og markedsgørelsen af den offentlige sektor, ikke direkte besluttet på noget strategisk politisk niveau.

En drivende kraft er den stærke velstandstigning i den vestlige verden igennem 1900-tallet, som nu har givet en stor del af befolkningen mulighed for en individualiseret tilværelse. Det individuelle mål kan være præget af stærke ambitioner mht. karriere og materiel velstand. For andre kan det indivi-

duelle mål være frigjort for sådanne ambitioner.

Velstandsstigningen er skabt af den teknologiske udvikling og en i gensidigt samspil hermed ændret organisering af produktionen af varer og ydelser. En forudsætning herfor har været et stærkt forøget uddannelses- og informationsniveau for befolkningen. Velstand og viden fører til svækkelse af autoritetstroen og krav om selvstændighed og eget ansvar for arbejdslivet, og mere generelt for det sociale og økonomiske liv.

På det nye arbejdsmarked kræver de private og offentlige arbejdsgivere fleksibilitet og selvstændigt initiativ og ansvar af de ansatte, og de ansatte kræver fleksibilitet af arbejdsgiverne og indflydelse på arbejdstilrettelæggelsen og arbejdsopgaverne. Arbejdsgiverne vil have lønsystemer der understøtter initiativ, kvalitet og ansvar. Lønmodtagerne vil have en løn der er retfærdig i forhold til den indsats de gør.

Disse modstående krav er delvis forenelige og passer sammen med individualiseringen af det sociale og økonomiske liv.

Teknologien, organiseringen af produktionen, og en hermed sammenhængende generel samfundsudvikling har skabt forhold hvor individualitet og forskellighed både er en mulighed, et ønske og et bidrag til økonomisk efficiens.

8. Fornyelse af det socialdemokratiske værdigrundlag

De ovenfor refererede udviklingstræk har konsekvenser for socialdemokratiernes mulige politiske og ideologiske rolle.

Politisk markedsføring med respekt for et fornyet socialdemokratisk værdigrundlag
Markedsgørelsen af politikken, professionaliseringen af politikerne, og individualiseringen af vælgerne har som uundgåelig konse-

kvens, at et parti der ønsker at være stort og indflydelsesrigt må markedsføre sig overfor den meget brede og inhomogene midtergruppe af vælgere.

Markedsgørelsen af politikken betyder også at forholdet mellem professionelle politikere og partiets medlemmer får en ny form. Forholdet bliver det, at politikerne både må markedsføre sig overfor vælgerne, og markedsføre sig overfor og vinde partiets medlemmer.

Markedsføringstankegangen betyder ikke, at det traditionelle politiske håndværk hvor resultaterne skabes gennem direkte personkontakter er blevet mindre betydningsfuldt.

Markedsføringstankegangen indebærer at politiske budskaber, både om resultater og om hensigter, til vælgerne og til medlemmerne skal sendes fra en afsender gennem medier til modtagerne. Dette stiller særlige krav til budskabet og til afsenderens professionalisme.

Den markedsgjorte politik kan udarte til principløs markedstilpasning af de politiske budskaber, og i nedværdigende negative personkampagner mod politiske konkurrenter.

Anstændig politik baseret på et klart og stærkt værdigrundlag er dog fortsat en farbar vej, og kan lykkeligvis ligefrem være en styrke set fra et markedsføringssynspunkt. Men det forudsætter at værdigrundlaget er fornyet i forhold til samfundsudviklingen, og troværdigt i den forstand at det er en fortsættelse af partiets historiske værdigrundlag.

Socialdemokratiets kerneværdier er, efter min påstand, det organiserede arbejde og de sociale borgerrettigheder. Det er ligeledes min påstand at disse værdier i fornyet form fortsat vil kunne bære store socialdemokratiske partier.

Regulering af markederne en absolut nødvendighed

Dertil kommer at det bliver nødvendigt at gentage og præcisere den socialdemokratiske grundholdning, at markeds kræfter ikke spontant skaber den bedste af alle tilstande, men at regulerende rammer, og på nogle områder dybtgående regulering er en absolut nødvendighed.

Denne grundholdning er det specielt vigtigt at opretholde fordi de socialdemokratiske partier aktivt har medvirket til globaliseringen og til markedsførelse af de offentlige sektorer.

Det organiserede arbejde fortsat en kerneværdi, men i smidiggjort form

Udgangspunktet er at et ureguleret »laissez faire« arbejdsmarked fører til en usolidarisk indkomstfordeling, og uretfærdigheder over for de der af en eller anden grund har en svag position på arbejdsmarkedet. Der er ingen alternativer til en organisering i fagforeninger og en lovgivning der beskytter arbejdstagerne.

Men der er ingen tvingende grunde til at arbejdstagerne inden for en således beskyttende ramme ikke får mulighed for en efter egen beslutning meget fleksibel tilrettelæggelse af arbejdslivet.

Samfundsudviklingen har skabt forhold hvor individualitet, forskellighed, forandringsberedthed, selvstændighed og personlig ansvarliggørelse både er en mulighed, en forudsætning for en effektiv og konkurrencedygtig privat og offentlig produktion, og et ønske fra en voksende del af arbejdstagerne.

På det smidiggjorte arbejdsmarked er der et forstærket behov for tryghed i og varighed af ansættelsesforholdene. Dette er også i virksomhedernes interesse, og må beskyttes af fagforeningerne og lovgivningen.

Nogle af de forhold det smidiggjorte organiserede arbejdsmarked skal tage hensyn til er at arbejdstagerne i voksende grad vil bevæge sig internationalt, og at arbejdstagerne vil kunne ønske at variere arbejdsindsatsen over livet, og vil kunne have meget forskellige ønsker med hensyn til pensionsalder.

En organisatorisk løsning i relation til disse forhold er at arbejdstageren sideløbende med den individuelle løn optjener rettigheder som registreres på en individuel konto, som følger den pågældende, og som der kan trækkes på i forbindelse med den individuelle tilrettelæggelse af arbejdslivet. Et sådant system kan udformes på en måde der er i overensstemmelse med tankerne i den solidariske løn- og socialpolitik.

Udbygning og præcisering af de sociale borgerrettigheder

De sociale borgerrettigheder skaber et »rum« der omfatter udvalgte, væsentlige dele af tilværelsen, et rum hvor der hersker lighed i den forstand at det økonomiske markeds krav om betalingsevne er ophævet, eller væsentligt modificeret.

Et samfund hvor borgerne kan bevæge sig frit i de sociale borgerrettigheders rum, og samtidig i kraft af den solidariske løn- og socialpolitik er sikret en rimelig standard med hensyn til forbrug uden for »rummet«, vil være et samfund med en høj grad af ligelig værdighed.

Præciseringen af de sociale borgerrettigheder rejser navnlig to spørgsmål, hvilke områder skal dækkes af rettighederne, og hvor skal ydelserne være gratis, hvor der kan kræves en moderat betaling.

Dette kan belyses i forbindelse med en af de væsentligste rettigheder, *retten til at bevæge sig frit i det offentlige fysiske rum*: landskabets rum, byernes rum, offentlige bygninger, samt i private bygninger der som butikscen-

tre er en del af byernes rum. Det er oplagt at retten til at bevæge sig til fods skal være gratis, og at det offentlige rum skal gøres så stort som muligt, med færrest mulige private begrænsninger.

Videre bevægelighed i det offentlige rum forudsætter et offentligt transportsystem, der som en borgerret skal være indrettet så handikappede kan benytte det. Krav om en moderat betaling for transporten vil ikke være grundlæggende uforeneligt med retten til med lige værdighed at færdes i et fælles offentlig rum.

En anden central social borgerret er *retten til gratis sygdomsbehandling og gratis sygdomspleje* på et kvalificeret niveau i overensstemmelse med bedste praksis. Her er der ingen mulighed for at gå på kompromis og tilade velhavende patienter at betale sig uden om ventelister og feks. at betale for enestuer og særlig forplejning. Dette krænker forudsætningen om, at i det »rum« af tilværelsen der vedrører sygdomsbehandling og sygdomspleje bevæger alle borgere sig med lige værdighed.

En tredje borgerret er *retten til gratis uddannelse rettet mod voksenlivet og arbejdslivet* så langt evnerne rækker, og når det gælder uddannelser med et begrænset antal pladser efter en udvælgelse efter saglige, ikke-diskriminatoriske kriterier. I det omfang uddannelse sker direkte i forbindelse med arbejdslivet vil gratisprincippet kunne afviges.

En påkrævet udvidelse af de sociale borgerrettigheder vedrører børneinstitutionerne. Børnehaverne er nu en væsentlig og almindelig del af den sociale oplæring, at *retten til en børnehaveplads op til et vist dagligt antal timer*, bestemt af hensyn til børnene, burde være en ret uden krav om betaling.

Men den aktuelt største mulighed for præcisering og udvidelse af de sociale borgerret-

tigheder vedrører *retten til uhindret og gratis adgang til informationer*.

Biblioteker og museer er eksempler på informationsadgang der bør være gratis, eventuelt bortset fra meget moderate kontrolafgifter og entreer.

Men i relation til den igangværende udvikling ville det være af stor betydning at få slået fast at adgangen til alle elektronisk formidlede informationer af public service karakter bør være en gratis og uhindret borgerret. Dette ikke mindst i lyset af voksende teknologiske muligheder for registrere og kommercialisere forbruget af elektronisk formidlede data. Den kommercielle udnyttelse af ophavsrettigheder indebærer gigantiske muligheder for profit.

Staten bør ved regulering sikre borgerne gratis eller billig tilslutning til de elektroniske netværk. Der bør på nettet sikres et gratis udbud af public service TV og radio fra Danmark og en bred vifte af andre lande. Det bør pålægges offentlige og offentlig støttede institutioner at levere informationer til de elektroniske net således at de bliver gratis for brugerne.

En afsluttende bemærkning om basisindkomst som social borgerret

Som udgangspunkt er socialdemokratiernes skeptiske over for basisindkomst, også kaldet borgerløn, som social borgerret, dvs. som en ydelse der ikke forudsætter en modydelse i form af arbejde. For en arbejderbevægelse oprindelig med inspiration fra Marx er arbejdet det centrale. Derfor tænker socialdemokrater som udgangspunkt på retten til et arbejde, som skal kunne give en rimelig løn.

I praksis ville en basisindkomst blive en ydelse i lighed med SU og folkepensionens grundbeløb, som alle med legalt længere ophold i landet ville få ret til at modtage, uafhængigt af anden indkomst og uden krav om

modydelse i form af arbejde eller uddannelsesaktivitet. Der måtte ske en tilpasning af de sociale overførsler og af skattesystemet. I praksis ville basisindkomst være gennemførlig, specielt hvis det blev en fælles ordning for hele Den europæiske Union, om end på forskelligt niveau tilpasset leveomkostningerne i de forskellige stater.

Basisindkomst korresponderer til det smidiggjorte arbejdsmarked.

Basisindkomst er dog som udgangspunkt mere appellerende til socialliberale, og på den anden side af socialdemokratiene, appellerende til venstreorienterede og de grønne, jævnfør afsnittet om de europæiske værdier.

Noter

1. Sovjetunionens sammenbrud af moralske grunde er min egen påstand. Selv om Sovjet var presset af våbenkapløbet, og moderniseringsbehovet var åbenbart, var økonomien i 1991 ikke i akut krise. Men hvordan skulle befolkningen og den politiske ledelse kunne tro på fremtiden for et regime, der havde fået afsløret at have en så grusom og forbryderisk historie.
2. Modernitetsbegrebet er noget flertydigt, men man kan vælge at skelne mellem det moderne samfund og det postmoderne samfund, med skel i 1970'erne. Årtusindeskiftets samfundsmæssige modernitet dækker da den tilstand 80'ernes og 90'ernes tilføjelser har skabt.

Det moderne samfund er lig industrisamfundet præget af Taylorisme (efter den amerikanske arbejdsstudieingeniør) og Fordisme (efter bilfabrikanten), og baseret på massefabrikation og masseforbrug, i USA i fuld udtrækning straks efter krigen og i Europa i 1960'erne.

Der sker en fremadskridende modernisering, udtrykket lineær modernisering ses. Man tror på naturvidenskabens og teknikkens mulighed for at skabe stadige fremskridt. Samfundet bliver stadig mere human (feks. mere humane straffe) og mo-

ralisk tolerant (feks. med hensyn til seksualitet og abort).

Slutstenen på det moderne samfund er den permissive, generøse velfærdsstat. I Danmark: loven om fri abort 1973 og bistandsloven 1976.

Det postmoderne samfund er lig servicesamfundet, dog baseret på en kerne af højproduktiv og fleksibel industriproduktion. Udtrykket Schumpeteriansk regime ses (efter den østrigske økonom Schumpeter der fremhævede den økonomiske betydning af stadige individuelt skabte innovationer).

Man har mistet troen på ubrudte materielle og åndelige fremskridt. Der forventes stadige forandringer som kan være meget risikable.

Det enkelte menneskes vilkår er blevet individualiseret, og det må på arbejdsmarkedet og i det sociale liv gribe sine egne individuelle livschancer.

3. Manifestet kan downloades fra Labour's hjemmeside www.labour.org.uk Politiken bragte 25/9/1998 en kronik af Tony Blair, Den tredje vej.
4. Sovjetunionens sammenbrud i 1991 blev forhaftet betegnet som bevis på planøkonomiens kapitulation til markedsøkonomien. Den efterfølgende udvikling har været et bevis på de spontane markeds kræfters manglende evne til at skabe rimelige løsninger. Om noget bekræfter den russiske udvikling Konservatismens påstand om forsigtige ændringer med respekt for fungerende løsninger og Socialdemokratismens påstand om omhyggeligt planlagte reformer.
5. Et formål vil ikke kunne være årsag til bestemte virkninger. Formåls bestemmelsen vil derimod videnskabeligt legitimt kunne være en overordnet sammenfatning af muligvis ikke afklarede kausale sammenhænge.

Formålsbestemte, teleologiske, samfundsteorier vil kunne underbygges med (eller afkræftes af) kausale »mekaniske« samfundsmodeller. For Adam Smith var »nationens velstand« både det (indiskutable) moralske formål for samfundet, og samfundets naturbestemte formål. Dette, viser Smith, er konsistent med den naturlige indretning af samfundet i overensstemmelse med menneskets som udgangspunkt egoistiske natur, og med menneskets fokus på det nære.

I den senere katolske sociallære er samfundets formål »Det fælles bedste« (the common good). Dette er konsistent med en indretning af samfun-

det hvor menneskene følger sin samvittighed over for Gud.

6. Jeg har været medlem af socialdemokratiet siden 1956.
7. Hvis undersøgelsen gjaldt Socialdemokratiet i tiden frem til 1950'erne ville klassebevidsthed og identitet som arbejderklassens parti være en betydningsfuld del af værdigrundlaget.

Socialdemokratiet er fortsat en del af arbejderbevægelsen. Den faglige organisering og den politiske organisering er tæt forbundne. Men klassebevidsthed indgår omkring 2000 ikke i Socialdemokratiets værdigrundlag. Kun når den røde fane hejses før de tidlige morgenmøder den 1. maj er der mindelser om arbejderklassebevidsthed. I den interne retorik er Socialdemokratiet nu et bredt

lønmotagerparti som særligt arbejder for »at sikre de svages ret«.

8. Den engelske socialpolitiske forsker R.M. Titmuss har status som en af velfærdsstatens ideologer. Han beskriver i sin bog *Social Policy*, London 1974 sine egne oplevelser som cancer patient på et NHS hospital. NHS var det nationale skattefinansierede sundhedssystem som var skabt af Labour regeringen i 1946, og som sikrede hele befolkningen gratis sygebehandling. Titmuss hyl-der den kvalificerede og ligeværdige behandling han selv og hans medpatienter med meget forskellig baggrund modtager. Det ser Titmuss som eksempel på hvad et medfølelse samfund kan præstere på grundlag af principper om social retfærdighed og fælles finansiering.

Den »tredje vej« som en tradition i arbejderbevægelsen og socialismen

Af Curt Sørensen, Professor, dr.scient.pol.
Institut for Statskundskab, Århus Universitet

1. Tredje vejs forestillingerne

Berlinmurens fald i 1989 og Sovjetunionens sammenbrud til den ene side og de senere års politiske udvikling i USA og Vesteuropa med Bill Clinton's og Tony Blair's forsøg på at markere et alternativ til Reagan-Bush-Thatcher periodens dominerende politik og ideologi, Gerhard Schröder regeringens »midterkurs« i Tyskland samt gentagne kriser og rygstelser i den internationale økonomi til den anden side har sat gang i en omfattende debat om en »tredje vej«. Teoretisk er det hævdede alternativ blevet udviklet i bl.a. Anthony Giddens, »Den tredje Vej-Socialdemokratismens Fornyelse«.¹

Forestillingen om en »tredje vej« mellem »kapitalisme« og »socialisme« er imidlertid ingenlunde ny. Den var gennemgående i den europæiske højrekonservative modreaktion på den industrielle kapitalismes og liberalismes fremtrængen i den bestående traditionelle orden.² Den er også kommet til udtryk i forskellige populistiske bevægelser og ideologier i Østeuropa både i mellemkrigsårene og nu igen efter 1989.³ Også fascismen forstod sig selv som en »tredje vej« mellem kapitalisme og socialisme.⁴ I den anden ende af det politiske spektrum blev en »tredje vejs« opfattelse udviklet før og efter århundredskiftet (det forrige!) af de russiske populistere, »Folkevennerne«.⁵ Og endelig har forestillin-

gen om en »tredje vej« været ført frem og søgt praktiseret i flere faser af arbejderbevægelsens og socialismens udvikling. Det gælder f.eks. om »Eurokommunismen«,⁶ det gælder ikke mindst »Austromarxismen«⁷ og det gælder revisionismen/reformismen som distinkt strømning.⁸ Også Kautskyanismen er blevet opfattet som en »tredje position« eller »vej« dog mellem to andre strømninger og positioner i arbejderbevægelsen.⁹

Det siger sig selv, at bortset fra netop forsøget på at indplacere sig mellem kapitalismen til den ene side og socialismen eventuelt bolsjevismen til den anden side, så har de angivne positioner og strømninger iøvrigt været yderst forskellige. Selve forsøget på at definere en sådan »mellemposition« og de gentagne anstrengelser for at placere sig i en sådan er dog bemærkelsesværdig og rejser en række spørgsmål og problemer.

Jeg skal afslutningsvis vende tilbage til hele denne problematik. I den forbindelse skal jeg rejse spørgsmålet om hvorvidt den aktuelle tredje vejs forestilling og politik ret beset kan karakteriseres som »en tredje vej« samt dens relevans og frugtbarhed for en moderne socialdemokratisk politik. Men først skal jeg i det følgende nærmere præsentere tredje vejs forestillingen og den dertil hørende politik i arbejderbevægelsens og socialismens tradition

med hovedvægten på kautskyanismen og austromarxismen som paradigmatiske cases.

2. De klassiske grundpositioner i arbejderbevægelsen

Lad os begynde med socialdemokratismens fødsel og første udvikling i II Internationales model-parti: det gamle tyske socialdemokrati.¹⁰ Der udviklede sig her nogle »grundpositioner« som også -omend i forskellige varianter og udformninger- kom til udtryk i en række af de øvrige europæiske socialdemokratier og som også kan konstateres i den senere tradition. Hovedpositionen, repræsenteret ved Karl Kautsky,¹¹ partiledelsen omkring August Bebel samt det store partiflertal,¹² fastholdt forestillingen om et strategisk »endemål« (ikke at forveksle med det mere vage begreb om »fremtidssamfundet«) forstået som en »afgørende vending« i samfundsudviklingen, et kvalitativt spring. Konkret indebar »endemålet« erobringen af flertallet i parlamentet efterfulgt af en gennemgående demokratisering af det politiske system,¹³ samfundsovertagelse af produktionsmidlerne og gennemførelse af demokratisk ledelse og kontrol i hele det økonomiske liv.¹⁴

Strategien indebar også et deltagelsesaspekt: I den lange periode frem til realiseringen af det strategiske endemål måtte man mobilisere og organisere arbejderne. Og det gjorde man. Det gamle tyske socialdemokrati var historiens første egentlige »masseparti«, et parti som realiserede en hidtil uset mobilisering og bevidstgørelse af de nederste sociale lag i et europæisk samfund.¹⁵ Og omkring den egentlige partiorganisation udbyggede man et helt netværk af faglige, kooperative og kulturelle organisationer hvor man skabte og dyrkede en alternativ livsform bygget op på værdier som solidaritet og hjælpsomhed. Det var et kontra-samfund og en kontra-kultur midt i det bestående samfund.¹⁶ Dette vældige organisations- og kulturarbejde var en vigtig bestanddel af partiets politik og helt central i den angivne grundposition.

Eduard Bernstein og hans tilhængere artikulerede en anden opfattelse og grundposition: Central her var opgivelsen af forestillingen om et »endemål« forstået som et kvalitativt spring i udviklingen. »Socialisme« kunne efter denne opfattelse realiseres lidt efter lidt i og med den gennemførte reformpolitik, forudsat at »retningen«, »kursen« var rigtig. Det var den opfattelse der lå bag Bernstein's berømte -eller berygtede- udtalelse om at »målet var intet, bevægelsen alt«.¹⁷ »Bevægelse« var her forstået som »en bevægen sig« i den »rigtige retning«.¹⁸

Men udtalelsen om »bevægelsen der var alt« kunne også opfattes og tolkes på en anden måde, nemlig som udtryk for en fuldstændig målopgivelse eller rettere som udtryk for en målforskydning: fastholdelse af »Bevægelsen« d.v.s. fastholdelse af arbejderbevægelsens mægtige organisationsapparat og ressourcer, samt tilkæmpede positioner i det bestående samfund, blev nu et mål i sig selv. Positionen indebar en opgivelse af enhver forestilling om socialisme. Det altafgørende var det løbende dagsaktuelle reformarbejde og »målet«, hvis man overhovedet kunne tale om et sådant, var en slags menneskeliggørelse af kapitalismen gennem reformer og socialpolitik samt den faglige kamp. Bernstein's udtalelse, forstået på denne måde, blev en samlende parole for en magtfuld triplealliance af »praktiske politikere« (især fra Sydtyskland), partiapparatets mænd og en række fagforeningsfolk. Dette var den egentlige »reformisme«.

»Reformismen« var en pragmatisk orienteret strømning som havde eksisteret i partiet også før Bernstein udviklede sin »revisionisme«. Bernstein og hans snævrere kreds af tilhængere var teoretisk interesserede og mente at der var en betydningsfuld sammenhæng mellem teori og politik (det var derfor de ville »revidere« i den hidtidige teoretiske position – »reformisterne«, derimod, var nærmest ateoretiske. Bernstein ønskede dog en eller an-

den form for realisering af »socialisme«, ¹⁹ »reformisterne« derimod var parate til helt at give køb på enhver forestilling om »socialisme«, ja, dette overhovedet at tale om »socialisme« var efter deres opfattelse nærmest skadeligt for »Bevægelsen«.

Det er altså vigtigt at sondre mellem »revisionisme« og »reformisme«, mellem en »grundposition 2« og en »grundposition 3«. Men et stykke vej flød de to positioner dog sammen i det tyske partis interne politiske liv i perioden. »Revisionismen« var så farlig for partiledelsen netop fordi den blev båret oppe af den langt stærkere »reformisme« i en samlet politisk strømning som ikke blot satte spørgsmålstejn ved den langsigtede kamp for socialisme, men også anfægtede partiets strategiske hovedlinje i perioden, Erfurterstrategiens »absolutte oppositions politik«, en strategi som i høj grad var dikteret af partiets faktiske eksistensvilkår i det wilhelminske Tyskland. ²⁰

Til de angivne tre grundpositioner kan vi føje en fjerde, som udviklede sig i løbet af den såkaldte »massestrejke-debat« ²¹ der forløb i to omgange, dels omkring 1905 og dels igen omkring 1909-10 og som bl.a. kom til udtryk i bruddet mellem Karl Kautsky og Rosa Luxemburg, der endnu omkring århundredskiftet havde stået skulder ved skulder i den fælles kamp mod Bernstein og »revisionismen«/ »reformismen«.

Rosa Luxemburg, Clara Zetkin, Franz Mehring og deres tilhængere fastholdt, lige som tilhængerne af »grundposition 1«, forestillingen om et »afgørende vendepunkt«, et »revolutionært brud« i udviklingen. ²² I strategisk henseende lagde de imidlertid hovedvægten, ikke, som Kautsky og partiledelsen, på udviklingen på parlamentsplanet, men på den folkelige mobilisering og deltagelse nede »i bunden« af samfundet, samt de sociale og politiske kampe der. I et dobbelt opgør med ikke blot den tyske partiledelse, men også

med Lenins partiteori udviklede Rosa Luxemburg en ganske nuanceret teori om arbejdernes bevidsthedsudvikling gennem egne erfaringer i praksis. ²³

Hvad målforestillingen angik, så forestillede man sig en langt mere radikal transformation af det politiske system end »grundposition 1«. Luxemburg udviklede her en vision om nedbrydelse af skellet mellem regerende og regerede og en stærkt øget folkelig deltagelse tilvejebragt gennem en række ultrademokratiske forestillinger. Disse foranstaltninger, strukturer og processer skulle også udstrækkes til det økonomiske livs område. ²⁴

Grundposition 4 blev udviklet i forskellige varianter i den europæiske arbejderbevægelse og socialisme. I Norge fremførte Martin Tranmæl og »Fagoppositionen af 1911« en dristig vision om et radikalt deltagelsesdemokrati, som indbefattede arbejdernes magt over produktionen, i England udviklede der sig omkring den »nye unionisme« en ny radikal retning, i Frankrig havde syndikalismen med Amiens Charteret af 1906 foldet fanerne ud og erklæret det borgerlige samfund krig, i Spanien var anarko-syndikalismen en stærk strømning i arbejderbevægelsen og i Italien udviklede der sig under indtryk af den Libyske krig og skiftende oligarkiske regerings repression mere radikale strømninger i arbejderbevægelsen ²⁵ og efter 1. verdenskrig udarbejdede Antonio Gramsci, under indtryk af den faktisk foregående bevægelse blandt arbejderne, et vidtgående koncept om en »ny orden« af demokratisk arbejderdeltagelse med forankring i fabrikkerne. ²⁶ Det er simpelthen en myte, at det først er den russiske revolution der »splitter« den europæiske arbejderbevægelse og socialisme. Fløjene og positionerne er allerede under udvikling længe før 1914, men det er rigtigt, at 1. verdenskrig og den russiske revolution akcellererer og forstærker hele denne proces, en proces der så til sidst fører til en definitiv splittelse af den europæiske arbejderbevægelse. ²⁷

Samtidig med udviklingen i det tyske socialdemokrati med udkrystalliseringen af de oven angivne grundpositioner havde der nemlig i det russiske socialdemokrati udviklet sig en helt femte strømning og grundposition: bolsjevismen. Bolsjevismens fødsel og udvikling er nøje sammenhængende med hele U-lands problematikken, spørgsmålet om forholdet mellem center og periferi i det internationale system, om revolution i tilbagestående agrarsamfund, bøndernes rolle, moderniseringsproblematikken o.a. Det stod næppe klart for de samtidige deltagere i debatterne, at det netop var den problematik, der her trængte sig ind i II Internationales ellers så euro-centriske univers, men tilbageskuende er dette den mest nærliggende tolkning af bolsjevismen.

3. Det tyske socialdemokrati i Weimarrepublikken

I den socialdemokratiske hovedtradition i Vesten var det tyske socialdemokrati stadig dominerende. Partiets førende teoretiker i perioden, den østrigsk fødte Rudolf Hilferding, udviklede en teori om »den organiserede kapitalisme« der blev det teoretiske grundlag for SPD's ideologi og praksis. Ifølge Hilferding havde kapitalismen gennem opkomsten af storvirksomheder, gennem dannelse af truste, karteller og monopoler og ved finanskapitalens øgede betydning udviklet sig til en »organiseret kapitalisme«. ²⁸ Det betød, forklarede Hilferding de delegerede på SPD's partikongres i Kiel i 1927, at det kapitalistiske princip om »fri konkurrence« og uindskrænket markedskonometri i praksis allerede er blevet erstattet af det »det socialistiske princip« om produktion gennem planlægning. Den moderne kapitalistiske økonomi er rent faktisk, fastslog han, en planøkonomi og i den forstand allerede »socialiseret«. ²⁹

Synspunktet var ikke helt så nyt som det umiddelbart kan synes. Allerede Marx havde talt om den kapitalistiske produktions socialiserende tendens, ³⁰ og i det gamle tyske so-

cialdemokrati havde Kautsky udviklet forestillingen om den allerede socialiserede produktion og peget på den stadigt mere tilspidsede modsætning mellem socialiseret produktion og privatkapitalistisk ejendom og tilegnelse. ³¹ Når Kautsky talte om den allerede socialiserede produktion tænkte han især på den udviklede arbejdsdeling og på produktionsprocessens kollektive karakter. Hilferdings argumentation gik mere på udviklingen af truste, karteller og monopoler, finanskapitalens dominans og elementet af de facto planlægning. Men hovedpointen var ret beset den samme: fremtidens socialistiske økonomi udvikler sig allerede i den bestående kapitalisme, og processen var vidt fremskreden.

Det der ifølge Hilferding tilbage stod som en vigtig opgave for arbejderbevægelsen var da »blot« at erstatte kapitalismens »autoritære ledelse« i økonomien med en demokratisk ledelse og kontrol gennem den demokratiske republiks institutioner. ³² Denne demokratisering »ovenfra« skulle så videre suppleres med en demokratisering »nedefra« gennem udviklingen af »økonomisk demokrati« i virksomhederne. Hilferding talte her ikke ind i et tomrum. Netop i disse år udkastede kredse i den tyske fagbevægelse dristige planer om indførelse af »Wirtschaftsdemokratie«. ³³

Lige som i den wilhelminske periode lagde partiet overordentlig stor vægt på massemobiliseringen og kulturarbejdet. Parallellen til den faktiske økonomiske udvikling henimod socialisme var opbygningen af et omfattende organisatorisk netværk som blev rammerne for en vidt forgrenet kulturaktivitet. Midt i det bestående kapitalistiske samfund skabte arbejderne deres eget »elektive fædreland«, hvor de udviklede deres egen alternative livsform, en foregribelse af fremtidens socialistiske kultur. ³⁴

Det tyske SPD i mellemkrigsårene er ofte blevet kritiseret som et noget alderstegent,

forstøt parti karakteriseret ved en betydelig grad af immobilisme.³⁵ Nyere forskning har imidlertid vist at partiet var mere »vital und Basis- bezogen« end ofte antaget.³⁶ Og hvad immobilismen angår, så var SPD faktisk den vigtigste sociale og politiske kraft til støtte for den demokratiske republik, som ellers i disse år blev angrebet så hårdt fra næsten alle sider.³⁷

Det var ikke mindst dette sidste Rudolf Hilferding havde i tankerne, da han på partikongressen i Kiel tilbageviste betegnelsen »borgerligt demokrati«. Det såkaldte »borgerlige demokrati«, erklærede han, er konkret, historisk blevet tilkæmpet, ikke af borgerskabet, men af arbejderne og arbejderbevægelsen og i den bestående demokratiske republik udgør den socialdemokratiske arbejderbevægelse den vigtigste kraft for demokratiet.³⁸ Hilferding gav her udtryk for den tyske erfaring, men iøvrigt bekræftes tesen om arbejderbevægelsens særlige rolle i udviklingen og forsvaret af demokrati i de forskellige europæiske lande af den nyere forskning på feltet. Det var ikke borgerskabet eller middelklassen, som det så ofte hævdes, men arbejderne der i den europæiske udvikling var den førende sociale og politiske kraft i demokratiseringsprocesserne.³⁹

SPD's position og strategi i mellemkrigsperioden lå i fundamentale henseender i forlængelse af kautskyanismen i det gamle parti. Det mest markante eksempel på den klassiske grundposition og -strategi, det jeg har kaldt grundposition 1, er dog »austromarxismen«, som næsten er en levendegjort idealtipe på positionen.

4. Austromarxismen som den levendegjorte idealtipe

»Austromarxismen« er betegnelsen for det østrigske socialdemokratis teori og praksis fra perioden før første verdenskrig og gennem mellemkrigsårenes periode, hvor den for alvor foldede sig ud, til et stykke ind i Bruno

Kreisky-æraen hvor det østrigske socialdemokrati endnu på mange måder var præget af »austromarxismens« arv.⁴⁰ Den østrigske arbejderbevægelse og socialdemokratisme udviste i hele denne periode en række markante særpræg som placerede den i en mellemposition mellem »Reformisme og Bolsjevisme«⁴¹. Internationalt-organisatorisk kom dette bl.a. til udtryk ved at det østrigske socialdemokrati i en periode efter 1. verdenskrig sammen med bl.a. det tyske USPD, det engelske ILP og det franske SFIO etablerede en international organisation mellem den nyoprettede »Kommunistiske Internationale« til den ene side og de reformistiske socialdemokratiers forsøg på at genetablere II. Internationale til den anden side. Det såkaldte »Internationale Arbeitsgemeinschaft«, arbejdede for en ny international enhedsorganisation, men da dette mislykkedes søgte det østrigske socialdemokrati (SDAP) tilbage i den socialdemokratisk rekonstruktion af II Internationale, SAI.⁴²

Medens den europæiske arbejderbevægelse efter 1. verdenskrig i næsten alle de europæiske lande splittedes i en socialdemokratisk, reformistisk fløj og en kommunistisk fløj som ofte bekæmpede hinanden indædt, forblev den østrigske arbejderbevægelse samlet. Den dybe splittelse som karakteriserede f.eks. den tyske arbejderbevægelse, og som var medvirkende årsag til den tyske arbejderbevægelses nederlag, Weimarrepublikens sammenbrud og fascismens magtovertagelse, undgik man i Østrig. Den østrigske arbejderbevægelses enhedskarakter kom i høj grad til at præge bevægelsens karakter og udvikling samt dens selvforståelse.⁴³

Lige som i Tyskland blev den socialdemokratiske arbejderbevægelse i Østrig i 1918/19 konfronteret med et valg mellem parlamentarisk republik og rådsrepublik og lige som i Tyskland valgte de østrigske socialdemokrater den parlamentariske, demokratiske republik som rammen for bevægelsens videre ud-

foldelse.⁴⁴ De østrigske socialdemokrater undgik imidlertid nogle af de fejltagelser, som deres tyske partifælder begik. For eksempel gennemførte de en demokratisering af hæren, hvor tyskerne lod »Rigsværnet« bestå som en stat i staten.⁴⁵ Ej heller var der i Østrig noget modstykke til den tyske forsvarsminister Gustav Noske's nedkæmpelse af den radikale venstrefløj ved hjælp af højre-autoritære »Frikorps«.⁴⁶ De østrigske socialdemokraters politiske og teoretiske leder, Otto Bauer, gav selv den teoretiske begrundelse for denne politik: For det første ville Entente-magterne aldrig have tolereret oprettelsen af en socialistisk rådsrepublik i midten af Europa og for det andet ville proklamationen af en rådsrepublik i Wien og en række af industriområderne have udløst en opstand i landdistrikterne og kastet landet ud i en borgerkrig.⁴⁷ Otto Bauer så netop her en afgørende forskel mellem Rusland og Centraleuropa: I Rusland havde bønderne, drevet frem af ønsket om en gennemgribende agrarreform, revolteret. I Centraleuropa var bønderne tværtimod konservative og kontra-revolutionære.⁴⁸

Men han gik videre i sin analyse og begrundelse: I Centraleuropa var en rådsrepublik ikke bare umulig, den var også unødvendig. Arbejderbevægelsen var her stærk og kunne i kraft af sin position og ressourcer på demokratisk vis ændre de sociale og politiske magtforhold i den demokratiske republik så denne ikke længere var domineret af bourgeoisiet eller af bønderne, men af arbejderne.⁴⁹ Otto Bauer udmøntede her på et tidligt tidspunkt konceptet og strategien for en langstrakt »positionskrig« i en Gramsci's forstand.⁵⁰

Opfattelsen blev videre udviklet i årenes løb og kom bl.a. til udtryk i partiets Linz-program fra 1926. Programmet fastslog udtrykkeligt den socialistiske målsætning.⁵¹ Den vision som de østrigske socialdemokrater opfulgte her var ikke nogen »statssocialisme«,

men en socialisme karakteriseret ved »arbejderselvstyre« i fabrikkerne.⁵² Socialismeforståelsen indebar også en fastholdelse af demokratiske rettigheder i det politiske liv. Demokrati indebar ikke blot flertalsherredømme, men også respekt for mindretal. Socialismens politiske system måtte inkludere såvel flertalsherredømme som mindretalsbeskyttelse og rettigheder.⁵³

Vejen til socialisme måtte være fredelig og demokratisk. Det var netop en hovedopgave for arbejderbevægelsen at sikre og fastholde denne vej.⁵⁴ Men vejen kunne blive blokeret. Når arbejderbevægelsen på et tidspunkt erobrede flertallet og dannede regering kunne dette udløse kontrarevolution og borgerkrig.⁵⁵ Man måtte gøre alt for at undgå nogensinde at komme i en sådan situation, men skulle det ske alligevel, måtte arbejderbevægelsen kæmpe for den demokratiske republik.⁵⁶ Disse ofte kritiserede passager fra Linz-programmet⁵⁷ var i virkeligheden dybt profetiske. I de følgende år frem til Dollfuss' statskup i marts 1933 og borgerkrigen i februar 1934 måtte de østrigske socialdemokrater år efter år kæmpe for den demokratiske republiks eksistens og for bevarelsen af de sociale forbedringer som var blevet indført ved republikgrundlæggelsen i 1918-20.⁵⁸ Men endnu frem til slutningen af 20'erne var de østrigske socialdemokrater fortrøstningsfulde. Man byggede her på indtrykket af arbejderbevægelsens organisatoriske og kulturelle styrke, valgsejren i 1927, men også på Otto Bauer's teoretiske analyse af den europæiske og den østrigske situation: Til forskel fra den lange stabile periode fra 1871 til 1914 med økonomisk fremgang og begyndende demokratisering i en række lande var efterkrigs Europa karakteriseret af ustabilitet, pludselige forskydninger i magtrelationerne mellem de forskellige sociale klasser og eliter og bratte »spring« i udviklingen.⁵⁹ Situationen, ikke mindst i Tyskland og Østrig, var højst ustabil, men samtidig var arbejderbe-

vægelsen særdeles stærk. Dette indebar en særlig fremstøds mulighed.

Hvor Hilferding og de tyske socialdemokrater satte deres lid til de objektive muligheder som blev etablerede ved udviklingen af den organiserede kapitalisme, der øjnede Bauer og de østrigske partifæller mere en fremrykningsmulighed som var betinget af hele dynamikken i den europæiske samfundsformations udvikling. Det skulle vise sig at situationen også rummede en anden og fatal udviklingsmulighed, en mulighed som, da den blev realiseret, ikke blot torpederede de tyske og østrigske socialdemokraters forventninger og visioner, men også kastede Europa og verden ud i 2. verdenskrig og holocaust. Men her taler vi med bagklogskabens visdom!

Nederlaget til fascismen var i 1926 endnu fremtid. De østrigske socialdemokrater var i perioden travlt optaget af at skabe kimen til fremtidens socialistiske samfund allerede i deres egen nutid. I intet andet land på noget tidspunkt har en autonom arbejderbevægelse formået en så høj grad af social og kulturel mobilisering.⁶⁰ I nogle af Wiens arbejderkvarterer nåede de østrigske socialdemokrater op på at mobilisere mere end 90% af deres vælgere i partiforeningen.⁶¹ I Østrig som helhed var 46% af de socialdemokratiske vælgere partiorganiserede.⁶²

Mere end noget andet socialdemokratisk arbejderparti udviklede og rendyrkede det østrigske parti den europæiske arbejderbevægelses klassiske organisationsmodel. Omkring partiorganisationen som kerne udbyggedes et helt netværk af øvrige organisationer: fagforeninger, kooperative foreninger, ungdomsorganisationer, børneorganisationer, kvindeorganisationer, uddannelsesorganisationer på alle niveauer, studiekredse, sportsforeninger, fritidsorganisationer, sang- og musikforeninger, biblioteker, politisk teater og cabaret o.s.v., et mylder af organisationer spændende over alle livssammenhænge, et

kontra-samfund midt i den bestående sociale orden.

I denne »Lager« var arbejderne afskærmede fra det omgivende samfunds kultur, en kultur som dels byggede på principperne for elementær eksistenskamp med dens konkurrence og selvhævdelse, dels på kristelig-autoritære værdier.⁶³ I deres eget kontra-samfund midt i det omgivende samfund udviklede arbejderne deres egen kultur og livsform bygget op på værdier som solidaritet, gensidig hjælp og demokratisk kollektivism.

Kulturkampen var på een gang bredt favnende og dybtgående. Den blev ført ikke blot som en finkulturel retningskamp, ej heller som blot en deployering af en række »konsum« eller »underholdnings«-tilbud. Vægten lå hele tiden på deltagelse, alsidig personudvikling og samarbejde.⁶⁴ »Arbejdersporten«, f.eks., skulle ikke være en konkurrence- og elitesport, men en massesport hvor man dyrkede massedeltagelse og samarbejde.⁶⁵ Den øgede fritid, som man havde tilkæmpet sig, skulle gives et positivt indhold gennem dyrkelse af en vifte af fritidsaktiviteter fra vandreture og aktiv sportsudøvelse til mandolinspil, teater og studiekredse.⁶⁶ Ja, selv tidens arkitektur og byudvikling afspejlede bevægelsens idealer og livsværdier.⁶⁷

Og i »det røde Wien« gennemførte de østrigske socialdemokrater et omfattende socialt reformarbejde. På områder som skoler, børnehaver, arbejderbeskyttelse, fritid, boligbyggeri og social velfærd gennemførte man et reformprogram efter moderne socialpolitiske og pædagogiske principper. Anført af fremsynede politikere som Jacob Reumann, Karl Seitz og Hugo Breitner forsøgte socialdemokraterne i Wien -som jo tillige udgjorde et »land« i den østrigske forbundsstat- fra bunden at skabe et samfund byggende på solidaritet og samarbejde.⁶⁸

Den tyske og østrigske arbejderbevægelses massemobiliserings- og kulturarbejde virkede stærkt inspirerende på arbejderbevægelserne i en række øvrige europæiske lande, herunder de skandinaviske landes arbejderbevægelser. Hør blot den begejstrede karakteristik af det danske socialdemokrati, som dansk politolog isøvrigt mest skeptiske og nøgterne person her giver:

»Inde på stenbroen satte den folkelige politiske mobilisering sin smukkeste blomst i det, man traditionelt kalder den trestrengede arbejderbevægelse, bestående af parti, fagbevægelse og arbejderkooperation. Socialdemokratiet var det flotteste klasseparti man har set i Danmark, et parti, der i sin storhedstid mellem 1920 og 1960 virkelig formåede at virke som et folkeligt, aktiverende og interessebevarende parti.«⁶⁹

5. Socialdemokratismens klassiske hovedposition. Sammenfatning.

Kautskyanismen og austromarxismen er to udformninger af det jeg her har kaldt »grundposition 1«. Det er den klassiske europæiske arbejderbevægelses hovedposition. Den kan præciseres i en række hovedpunkter: For det første fastholdt den en socialistisk målsætning forstået som en vision og en intention om en stadig fremadskridende demokratisering af det politiske liv (historisk først manifesteret gennem den europæiske arbejderbevægelses årelange kamp for almindelig valgret og borgerlige rettigheder), massernes aktive deltagelse i det politiske liv, den fremadskridende nedbrydelse af skellet mellem regerende og regerede, udstrækningen af den demokratiske proces ind i det økonomiske livs område, demokratisk deltagelse, kontrol og planlægning, ophævelse af udbytning og undertrykkelse og menneskenes frie og alsidige udfoldelse i en humanistisk og demokratisk kultur baseret på grundværdier om lige værd, solidaritet og hjælpsomhed.

Demokrati og socialisme var altså tæt sammenkoblede både i teori og i praksis. Man så »socialisme« som den almindelige befolknings fremadskridende deltagelse i og indflydelse på først det politiske liv, derefter det økonomiske liv. Socialisme blev forstået som den på een gang horisontale og vertikale fremadskridende udvidelse af demokrati. Det var det kvantitative aspekt. Det havde også været Bernsteins vigtige pointe i den gamle diskussion: socialisme måtte vitterlig i betydelig grad være »evolutionary«, noget der udviklede sig lidt efter lidt i det bestående samfund, en fremadskridende proces.

Men der var også et kvalitativt aspekt. Det var det, Kautsky, Luxemburg og Bauer, på isøvrigt noget forskellig måde, havde fremhævet igen og igen: den stadige demokratiske fremadskriden måtte, hvis den skulle kunne fortsætte, på et tidspunkt indebære et kvalitativt spring, et »knudepunkt« eller »skift« i udviklingen, hvor herskende klassers og dominerende elites magt over økonomi, politik og kultur blev afgørende brudt og vejen dermed for alvor banet for nye substantielle demokratiske fremskridt ind i såvel den horisontale som den vertikale dimension. Demokratisering/socialisering var ikke blot en jævnt fremadskridende, harmonisk proces. Man ville under den demokratiske fremrykning før eller siden støde ind i betydelig modstand fra vitale interesser og magter i den bestående sociale orden. Demokratikamp var også en kamp om magt og indflydelse i samfundet. Denne erkendelse var det andet fremtrædende punkt i den klassiske grundposition. Den klassiske grundposition søgte altså i såvel den teoretiske erkendelse som i den politiske praksis at forene både det kvantitative og det kvalitative aspekt i en syntese, en dialektisk »Aufhebung« af »reformkamp« og »revolutionær kamp«.

Et tredje hovedpunkt var den stadige fremhævelse af kulturens og kulturkampens betydning. Den europæiske arbejderbevægelse

var i høj grad en kulturbevægelse. «Kultur» forstået som »livsværdier« og »livsudfoldelse« gennemsyrede bevægelsens vældige organisatoriske netværk med dens mangfoldige aktiviteter og indgik også som en væsentlig bestandel i visionen om det fremtidige socialistiske samfund. Man så herunder ingen modsætning mellem idealerne om fællesskab og solidaritet på den ene side og de enkelte individers alsidige personlige selvudfoldelse på den anden side. Den enkelte foldede sig netop ud i det solidariske fællesskab.⁷⁰ Det var tilfældet i den nutidige arbejderbevægelse og det ville også være tilfældet i fremtidens socialistiske samfund, »hvor enhvers frie udvikling skulle være betingelsen for alles frie udvikling«.⁷¹

Man var sig herunder bevidst, at der netop var tale om en kamp mellem modstående verdensanskuelser og værdier. Specielt forstod man at socialismens grundværdier om fællesskab og solidaritet stod og står i diametral modsætning til kapitalismens altgennemtrængende kultur byggende på egoisme, materiel vinding og alles kamp mod alle. Kulturkampen var derfor også nødvendigvis en anti-kapitalistisk kamp, en hegemonikamp i Gramsci's forstand.⁷² Kulturkomponenten indgik i selve interessebegrebet og målsætningen. Den europæiske arbejderbevægelse kæmpede aldrig kun for rene økonomiske interesser og målsætninger. Tesen om at den klassiske arbejderbevægelse kun kæmpede for snævre økonomiske interesser modsat nutidens »nye sociale bevægelser«, der angivelig kun skulle kæmpe for »post-materielle værdier«, er en myte skabt af en senere tids intellektuelle med begrænset viden om de europæiske folkelige bevægelseres historie.⁷³

6. Den nutidige situation og debat

Socialdemokratismens udviklingshistorie siden 1. verdenskrig kan generelt beskrives som et forløb gennem de oven angivne grundpositioner 1, 2 og 3. Endnu i mellemkrigsårene og i de første år efter 2. verdens-

krig var position 1 dominerende. I løbet af efterkrigsperioden skød position 2, den revisionistiske position, første gang artikuleret af Bernstein, og position 3, reformismens gamle grundposition, dog udbygget med velfærdsstat og keynesiansk politik, sig mere og mere i forgrunden, for så efter murens fald i 1989 at være blevet helt dominerende.⁷⁴ Vi kan måske endda hertil for de senere års vedkommende føje en helt ny variant af grundposition 3, en variant der indebærer en opgivelse af ikke blot enhver socialisme forestilling, men også af såvel den keynesianske politik, som af væsentlige elementer af velfærdsstatsmodellen, overgangen til privatiserings- og markedsideologien o.s.v..⁷⁵

Spørger man om årsagerne til denne bevægelse over tid støder man ind i et forgrenet og komplekst system af årsager og virkninger. Pladsen tillader ikke en egentlig diskussion og jeg skal nøjes med at pege på en række faktorer som jeg finder væsentlige: Man plejer her at fremhæve betydningen af den materielle velstandsstigning, den øgede velfærd, den fremadskridende konsumorientering o.s.v.⁷⁶ Ikke mindst udviklingen i perioden fra 1950- 1973, der er den mest markante periode nogen sinde i historien for økonomisk vækst, har her spillet en afgørende rolle.⁷⁷ For det andet kan man pege på betydningen af den fremadskridende inddragelse i det politiske system, de europæiske demokratiseringsprocesser, udstrækningen af medborgerrettigheder til også de nedre sociale lag o.s.v..⁷⁸

Men disse faktorer alene kunne næppe have frembragt en så drastisk ændring af de europæiske socialdemokratiers mobiliseringskraft og politik.⁷⁹ Der er yderligere og vigtige faktorer, som ofte er oversete. Man kan her først og fremmest pege på effekterne af det historiske nederlag overfor fascismen i mellemkrigsårene. Den mest avancerede del af europæisk arbejderbevægelse, dens kraftcentrum så at sige, blev her tilintetgjort. Og-

så stalinismens udvikling og sejr i Sovjetunionen og efter 1945 i Østeuropa var i virkeligheden et knusende nederlag for europæisk arbejderbevægelse og socialisme. I det hele taget var udviklingen af den kolde krig en enorm politisk-ideologisk belastning for den vestlige arbejderbevægelse og socialisme. Under koldkrigsperiodens ideologiske oprustning blev »socialisme« på det nærmeste sidestillet med »stalinisme« -en ideologisk konstruktion, som magteliterne i både Øst og Vest, omend af vidt forskellige grunde, var interesseret i at fastholde.

Udviklingen siden 1945 har også været præget af USA's ikke blot magtpolitiske, men også ideologisk-kulturelle hegemoni. Det amerikanske samfunds dominerende grundværdier om individuel selvhævdelse og selvfremsørgelse, alles kamp mod alle, materialisme, konsumorientering og »underholdning« o.s.v. er blevet til en altgennemtrængende »moderne kultur« som på fundamentale punkter står i modsætning til den klassiske europæiske arbejderbevægelses kultur der byggede på grundværdier om solidaritet, hjælpsomhed og alsidig udfoldelse i det sociale fællesskab.

Ind i alt dette skyder sig også politikens »professionalisering« og målforskydningsfænomenet. Alt det som Max Weber på et tidligt tidspunkt identificerede som de afgørende træk i den moderne »massepolitik«. ⁸⁰ Weber så dette som noget »uundgåeligt«, en proces som blot var en del af en endnu mere omfattende og stadigt fremadskridende rationaliserings- og bureaukratiseringsproces. Helt så »uundgåelig« og automatisk forløbende var processen dog ikke. Den europæiske arbejderbevægelse skabte faktisk den største massebevægelse nogensinde for en helt anden kultur og politik og faktisk fandt der en politisk og kulturkamp sted. Men bevægelsen led også nederlag og med konsekvenser, som vi lever med i dag.

Den europæiske arbejderbevægelse har lidt nederlag og blafrer nu videre på laveste blus, de nederste sociale lag er på det nærmeste holdt op med at forsvare sig og det man i gamle dage kaldte »klassekampen« føres ensidigt »ovenfra« og nedefter og er iøvrigt blevet godt og grundigt »maskeret«. ⁸¹ Omvendt er kapitalismen enormt stærk. Kapitalismen er ikke spor »post« eller »spät«, men ung og højst vital. Den har bredt sig over hele kloden og gennemtrænger alle livsforhold, præcist som Marx forudsagde det. ⁸²

Men det er netop lige dette grundforhold som megen af tidens angivelige »nytænkning« abstraherer fra. Man prætenderer, at anlægge en helt »aktuel«, »tidssvarende« analyse af nutidens sociale liv idet man med eufemiske omskrivninger taler om »verdenssamfundet«, »globaliseringen«, den »frie markedsøkonomi« eller endnu mere vagt om »det postmoderne«. Omhyggeligt undgår man at tale om det der totalt fylder det sociale landskab og som gennemtrænger alt, nemlig »kapitalisme«. Det er som om man ikke vil se skoven for bare træer. Man taler heller ikke længere om »klasser«, selvom der til stadighed, også i de moderne samfund, udkrystalliserer sig hierarkisk strukturerede magt- og interessereationer omkring kontrollen over produktionsmidler og økonomiske ressourcer. ⁸³

Tiden kræver »nytænkning«, siger man. Men hvor er realismen i denne angivelige »nytænkning«? Man peger med rette på spørgsmålet om vækst og økologi som et af tidens alvorligste spørgsmål. ⁸⁴ Men hvorledes skal det overhovedet kunne lade sig gøre seriøst at tackle dette spørgsmål, når vi befinder os midt i historiens største og mest effektive vækstmaskine?

Man kritiserer forekomsten af ulighed og social elendighed rundt omkring i verden. ⁸⁵ Men kapitalismen producerer nu en gang ikke blot materiel velstand, men også igen og igen vældige økonomiske og sociale ulighe-

der samt udbytnings- og dominansforhold. Vil det overhovedet være muligt at bryde dette mønster af ulighed, udbytning og dominans uden på længere sigt at antaste kapitalismens grundstruktur?

Man anbefaler folk at forskanse sig i lokale fællesskaber og der dyrke deres »identitet« og de nære værdier.⁸⁶ Men hvorledes skal dette overhovedet kunne lade sig gøre i en verden der er så totalt domineret af kapitalismens akkumulations- og vækstsysteem og helt gennemsyret af dens værdisystem om individuel karriere og aggressiv selvhævdelse?

Man taler – med rette – om nødvendigheden af demokrati og demokratisk fornyelse⁸⁷, ja, endda om det »radikale demokrati«, som man vil realisere.⁸⁸ Men hvorledes skal demokrati kunne trives når afgørende beslutninger om kapitalbevægelser, investeringer, produktion og markedsføring til stadighed træffes uden for enhver demokratisk beslutningsproces' rækkevidde? Ikke en gang G7-landenes regeringer kan åbenbart hamle op med de vældige økonomiske kræfter som her er i virksomhed.⁸⁹ Hvad så med befolkningerne?

En række faktorer og udviklinger samt arbejderbevægelsens historiske nederlag, kapitalismens enorme styrke og den massive vægt af den amerikanske kulturdominans har omsider frembragt et eendimensionalt samfund⁹⁰ og en total målopgivelse. Reformismens seneste variant har, lige som den klassiske reformisme, helt droppet kampen om magten i samfundet, kampen om kultur og værdier og kampen om demokratisk masse-deltagelse. Man har generelt opgivet den historiske bevægelse for en kvalitativ, på en gang horisontal og vertikal, demokratiudvikelse, altså for socialisme.

Det jeg anfægter her er ikke nødvendige tids- og stedbetingede justeringer af politik og organisationsformer. Man kan naturligvis altid diskutere den nutidige relevans af bestemte

historiske organisationsformer og politikker og ingen potent nutidig modstandsbevægelse vil kunne klare sig med blot mekanisk at kopiere de gamle former, men det vi har oplevet i det seneste årti er en total kapitulation. Tilbage står blot den indbyrdes konkurrence mellem forskellige grupper af professionelle politikere om magt og indflydelse. Derudover er der ingen visioner, ingen perspektiver, kun tilpasning, resignation og underkastelse.

Tredje vejs-konceptet tilføjer intet nyt til alt dette. Det er, som det foreligger i diskussionen omkring Giddens' bog, blot et intellektuelt artisteri hen over resterne af Europas slagte arbejderbevægelse. Ikke en gang forestillingen om en »tredje vej« er ny. Den aktuelle markedsføring af konceptet er iøvrigt også misvisende. Der er slet ikke tale om nogen genuin »tredje vej«, men om en ideologisk tilbagegang til reformismens gamle position, dog med tilføjelsen af tidens sejrende ideologi: neo-liberalismen.

Noter

1. Anthony Giddens: *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Policy Press 1999.
2. Se Hans Rogger & Eugen Weber (eds.): *The European Right. A Historical Profile*, London: Weidenfeld & Nicholson 1965. Se også Alfred Diamant: *Austrian Catholics and the First Republic*, Princeton University Press 1960, Joachim Petzold: *Wegbereiter des deutschen Faschismus. Die Jungkonservativen in der Weimarer Republik*, Köln: Pahl-Rugenstein 1978, og Kurt Sontheimer: *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik*, München 1962. Et godt eksempel på den på en gang antimodernistiske og antikapitalistiske og samtidig anti-socialistiske reaktion er Othmar Spann: *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*, Leipzig 1923.
3. Joseph Held (ed): *Populism in Eastern Europe. Racism, Nationalism and Society*, New York: Columbia University Press 1996. Den østeuropæiske populisme har iøvrigt igen opvist flere varianter. Man kan herunder sondre mellem en højre- og en venstrepopulisme.
4. Såvel den italienske fascisme som den tyske nationalsocialisme vendte sig mod kapitalismens og liberalismens »materialisme« og »egoisme« til den ene side og socialismens klassekampsteori- og praksis til den anden side. Heroverfor satte man tanken om national enhed realiseret i Italien gennem den korporative stat og i Tyskland gennem »Folkefællesskabet« som dette organisatorisk kom til udtryk gennem

- f.eks. »Arbejdsfronten«. Dette var selvforståelsen. I praksis søgte fascismen både før og efter magtovertagelsen at nå til forståelse og samarbejde med de traditionelle eliter og dominerende klasser, medens arbejderbevægelsen blev bekæmpet som hovedfjenden.
5. A. Walicki: *The Controversies over Capitalism. Studies in the Social Philosophy of the Russian Populists*, Oxford: Clarendon Press 1969, Teodor Shanin: *The Awkward Class. Political Sociology of Peasantry in a Developing Society: Russia 1910-1925*, Oxford: Clarendon Press 1972
 6. Wolfgang Leonhard: *Eurokommunismus*, München: Bertelsmann Verlag 1978
 7. Den bedste behandling af austromarxismen og de sociale og politiske forhold i den 1. Republik er stadig Charles A. Glick's klassiske *Austria from Habsburg to Hitler*, vols. 1-2, Berkeley 1948. Vigtige senere bidrag er bl.a. Helmut Gruber: *Red Vienna. Experiment in Working Class Culture 1919-1934*, Oxford University Press 1991, Peter Kulemann: *Am Beispiel des Austromarxismus. Sozialdemokratische Arbeiterbewegung in Österreich von Hainfeld bis zur Dollfuß-Diktatur*, Hamburg: Junius 1979, Norbert Leser: *Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Der Austromarxismus als Theorie und Praxis*, Wien: Europa Verlag 1968, og Anson Rabinbach: *The Crisis of Austrian Socialism. From Red Vienna to Civil War 1927-1934*, University of Chicago Press 1983. På dansk behandles austromarxismen grundigt i Curt Sørensen: *Mellem Demokrati og Diktatur*, Bnd. 1-2, Disputats, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet 1992
 8. En god behandling af revisionismen findes i Peter Gay's klassiske: *The Dilemma of Democratic Socialism*. Eduard Bernstein's *Challenge to Marx*, New York: Collier 1962. Jeg skal senere i artiklen vende tilbage til den betydningsfulde sondring mellem »reformisme« og »revisionisme«.
 9. Se for Karl Kautsky og kautskyanismen: Dick Geary: *Karl Kautsky*, Manchester University Press 1987, og Massimo Salvadori: *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938*, London: NLB 1979. På dansk findes en fremragende og meget grundig behandling i Uffe Jacobsen: *Teori-Strategi-Konjunktur. En analyse af Karl Kautsky's politisk-teoretiske udvikling med særligt henblik på forklaring af ændringer*, Bnd. 1-4, ph.d.-afhandling, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
 10. Se for den socialdemokratiske arbejderbevægelse i det wilhelmske Tyskland: Dieter Groh: *Negative Integration und revolutionärer Attentismus*, Frankfurt a.M./Berlin: Ullstein Verlag 1973, Vernon Lidtke: *The Outlawed Party. Social Democracy in Germany 1878-1890*, Princeton University Press 1966, Gerhard Ritter: *Die Arbeiterbewegung im Wilhelminischen Reich*, Berlin 1959, Günther Roth: *The Social Democrats in Imperial Germany*, Totowa, N.Y. 1963, og Carl E. Schorske: *German Social Democracy 1905-1917. The Development of the Great Schism*, New York: Wiley & Sons 1965, og på dansk: Curt Sørensen: *Marxismen og den Sociale Orden*, Grenaa 1976: GMT, Bnd. 2
 11. Se for Karl Kautsky's opfattelse og position ud over (te 9 anførte fremstillinger Karl Kautsky: *Das Erfurter Programm. In seinem grundsätzlichen Teil erläutert*, Stuttgart 1892, Karl Kautsky: *Bernstein und das Sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik*, Stuttgart 1899, Karl Kautsky: *Die Soziale Revolution*, Berlin 1902, Karl Kautsky: *Der Weg zur Macht*, Berlin 1909, Karl Kautsky: *Demokratie oder Diktatur?*, Berlin 1919, og Karl Kautsky: *Materialistische Geschichtsauffassung*, Bnd. 1-2, Berlin 1927
 12. Som dette f.eks. kom til udtryk på den berømte afstemning mod revisionismen på kongressen i Dresden i 1903: *Handbuch der Sozialdemokratischen Parteitage*, München 1910, p 88. Resolutionen blev vedtaget med 288 stemmer mod 11.
 13. Man må her erindre sig at det tyske socialdemokrati udviklede sig i det wilhelmske Tysklands halvautoritære struktur, kravet om en demokratisering af systemet var et fremtrædende punkt både i Gotha-programmet fra 1875 og i Erfurter-programmet fra 1891 samt i partiets løbende agitation og oplysningsvirksomhed. Man må tillige erindre sig, at den demokratiske fløj af den tyske liberalisme var svag efter Bismarck's succesrige samling af Tyskland 1864-71.
 14. Se for udviklingen i den socialistiske tradition af de forskellige forestillinger om demokratisk kontrol og planlægning T.B. Bottomore: *The Socialist Economy. Theory and Practice*, New York: Harvester & Wheatsheaf 1990. Marx selv havde ikke talt om statsejendom og styring, men tværtimod om »statens ophævelse« og brugte udtryk som »de associerede producenter« om fremtidens socialistiske økonomi.
 15. Se for begrebet »masseparti« den franske partiforsker Maurice Duverger's kontrastering af denne type til henholdsvis det 19. århundredes løse borgerlige-liberale og konservative »rammepartier« domineret af traditionelle eliter og det 20. århundredes elite-partier, dels de kommunistiske »celle«-baserede partier og dels de fascistiske partier, kendetegnet ved udviklingen af halvmilitære korps -Maurice Duverger: *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, London: Methuen 1954
 16. Se ud over den i note 10 angivne litteratur også Hans-Josef Steinberg: *Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie. Zur Ideologie der Partei vor dem 1. Weltkrieg*, Hannover 1969. Se for en kritik af den noget bastante materialistisk-deterministiske integrationstese med samt den tilhørende indsnævrede teoriforståelse, som præger flere af de angivne værker, herunder også de varianter af tesen der fremføres af Dieter Groh og Steinberg, Curt Sørensen *Marxismen og den Sociale Orden*, op.cit., Bnd. 2, pp 310 ff, og Dick Geary: *European Labour Protest 1848-1939*, London: Methuen 1984, kapitel 3
 17. »Ich gestehe es offen, ich habe für das, was man gemeinhin unter 'Endziel des Sozialismus' versteht, ausserordentlich wenig Sinn und Interesse. Dieses Ziel, was immer es sei, ist mir gar nichts, die Bewegung alles«, Eduard Bernstein: *Zur Geschichte und Theorie des Sozialismus*, Berlin 1901, p 234. Udtalelsen er dog ikke fra dette år, men falder i en af de artikler som Bernstein i perioden 1896-98 offentliggjorde i SPD's teoretiske tidsskrift »Die Neue Zeit«. Efterfølgende

- blev en del af disse artikler samlet i angivne værk. Bernstein's udtalelse udløste en omfattende debat i partiet. Hovedindlæggene i denne debat er Eduard Bernstein: *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, Stuttgart 1899, Karl Kautsky: *Bernstein und das Sozialdemokratische Programm*, Stuttgart 1899 og Rosa Luxemburg: *Sozialreform oder Revolution*, Stuttgart 1900
18. Jeg er her forhenværende folketingsmedlem og partiformand for SF, Gert Petersen, tak skyldig for i en diskussion at have henledt min opmærksomhed på denne tolkningsmulighed. Den muliggør en præcisering af den sondring mellem »revisionisme« og »reformisme«, som jeg anlagde i min *Marxismen og den Sociale Orden*, op.cit., Bnd.2, pp 424 ff.
 19. Den engelske udgave af Bernstein's værk *Die Voraussetzungen des Sozialismus* fik den meget betegnende titel: *Evolutionary Socialism*
 20. Se den i note 10 angivne litteratur. Socialdemokratiet i det wilhelmske Tyskland var i realiteten sat uden for politisk indflydelse på regerings- og parlamentsplan og faglige og politiske organiserede arbejdere blev ofte groft chikanerede af myndigheder og arbejdsgivere. Hvad andet kunne partiet da have gjort i perioden end netop at følge Erfurterstrategiens »absolutte oppositions politik« samt iøvrigt udbygge den organisatoriske basis? Kun i nogle af de sydtyske stater var der muligheder for samarbejde og parlamentarisk indflydelse, og det var karakteristisk nok netop her, at revisionismen fik den stærkeste opbakning i partiet.
 21. »Massestrejkedebatten« i det tyske socialdemokrati forløb i 2 omgange, dels i 1905-07 inspireret af den første russiske revolution i 1905, dels i 1909-10, i forbindelse med diskussionerne om midler og strategi i kampen for almindelig og lige valgret i Preussen. Hovedproblemstillingen var spørgsmålet om anvendelse af generalstrejke (det tyskerne kaldte »massestrejke«) som et eventuelt våben i den politiske kamp og i det hele taget spørgsmålet om forholdet mellem politisk og økonomisk kamp, herunder det ømtålelige spørgsmål om forholdet mellem partiledelsen og fagbevægelsens ledelse. Generelt blev strejker og generalstrejke eller trussel herom i årene op til 1. verdenskrig anvendt i en række lande som et våben i kampen for almindelig valgret, f.eks. i Sverige, Belgien, Østrig og Italien. Anvendelsen i 1920 af generalstrejke som et effektivt middel mod Kapp-Lütwitz kuppet i Tyskland eller generalstrejketruslen under Påskekrisen i Danmark samme år er andre eksempler på en sådan »politisk« anvendelse af strejkevåbenet. Se for den tyske massestrejkedebat Antonia Grunenberg (Hrsg.): *Die Massenstreikdebatte*, Frankfurt a.M.: Europäische Verlagsanstalt 1970
 22. Se vedrørende Rosa Luxemburgs opfattelse og position: Lelio Basso: *Rosa Luxemburgs Dialektik der Revolution*, Frankfurt a.M.: Europäische Verlagsanstalt 1969, Paul Frölich: *Rosa Luxemburg. Gedanke und Tat*, Frankfurt a.M.: Europäische Verlagsanstalt 1967, Norman Geras: *The Legacy of Rosa Luxemburg*, London: NLB 1976, J.P. Nettl: *Rosa Luxemburg*, vols. 1-2, Oxford University Press 1966, Claudio Pozzoli (Hrsg.): *Rosa Luxemburg oder Die Bestimmung des Sozialismus*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag 1974, og Curt Sørensen op.cit., Bnd. 2, kapitlerne 3, 4 og 5
 23. Angrebet på den tyske partiledelses organisationsopfattelse og strategiforestilling kommer klart frem i hendes hovedindlæg i massestrejkedebatten - Rosa Luxemburg: *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften*, 1906. Kritikken af Lenin formuleres allerede i 1904 i Rosa Luxemburg: *Die Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie*, 1904, og finder sin afslutning i hendes kendte kritik af bolsjevikernes politik i den russiske revolution - Rosa Luxemburg: *Die russische Revolution*, 1918.
 24. Den mest handy udgave af Rosa Luxemburg's skrifter er Ossip K. Flechtheim (Hrsg.): *Rosa Luxemburg. Politische Schriften*, Bnd. I-III, Frankfurt & Wien: Europäische Verlagsanstalt & Europaverlag 1966-68. På dansk findes et mindre udvalg af hendes politiske skrifter med en fortræffelig kort introduktion ved Tony Liversage: *Rosa Luxemburg. Politiske Skrifter*, København: Tiderne Skifter 1976, samt Hanne Reintofts oversættelse af Rosa Luxemburgs hovedindlæg i revisionismedebatten: *Sozialreform oder Revolution*, 1899, København: Gyldendal 1969
 25. Se generelt for den europæiske arbejderbevægelses og socialismes udvikling for eksempel Wolfgang Abendroth: *Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp 1965, Julius Braunthal: *History of the International*, vols. 1-2, London: Nelson 1966 og 1967, og James Joll: *The Second International 1889-1914*, London: Weidenfeld 1968 - alle med den traditionelle hovedvægt på de organiserede bevægelser og strømninger (dette gælder trods titelen også Abendroth). Ideudviklingen er grundigt og nuanceret dækket i G.D.H. Cole's klassiske: *A History of Socialist Thought*, vols. I-V, London: Macmillan 1959-61. En bredere socialhistorisk og politisk sociologisk tilgang er repræsenteret ved f.eks. Dick Geary: *European Labour Protest 1848-1939*, London: Methuen 1984, Harvey Mitchell & Peter N. Stearns: *Workers and Protest. The European Labour Movement, the Working Classes and the Origins of Social Democracy 1890-1914*, Itasca Ill. 1971, Barrington Moore: *Injustice. The Social Bases of Obedience and Revolt*, London: Macmillan 1978, og Charles Tilly, Louise Tilly & Richard Tilly: *The Rebellious Century*, London 1975. En dybere forståelse kræver dog en neddykning i den omfangsrige litteratur og forskning om de enkelte landes socialistiske- og arbejderbevægelser. En løbende orientering i forskning og problemstillinger fås gennem tidsskrifter som *Archiv für Sozialgeschichte*, *International Review of Social History*, *Annales*, *Journal of Social History*, *Past and Present* o.s.v..
 26. Se for Gramsci: Christine Buci-Glucksmann: *Gramsci and the State*, London: Lawrence & Wishart 1980, Martin Clark: *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed*, Yale University Press 1977, Joseph Femia: *Gramsci's political Thought*, Oxford: Clarendon Press 1981, Anne Showstack Sassoon: *Gramsci's Politics*, London: Croom Helm 1980, og Gwyn Williams: *Proletarian Order*, London: Pluto Press 1975. På engelsk findes det nu klassiske udvalg af Grams-

- cis skrifter: Quintin Hoare & G. Nowell Smith (eds): *Selections from the Prison Notebooks*, London: Lawrence and Wishart 1971, Quintin Hoare (ed.): *Antonio Gramsci. Selections from Political Writings 1910-1920*, London: Lawrence & Wishart 1977, og Quintin Hoare (ed.): *Antonio Gramsci. Selections from Political Writings 1921-1926*, London: Lawrence & Wishart 1978
27. Se nærmere O.H. Gankin & H.H. Fischer (eds.): *The Bolsheviks and the World War: The Origins of the Third International*, Stanford 1940, og Horst Lademacher (Hrsg.): *Die Zimmerwald Bewegung*, The Hague 1967
 28. Teorien og strategien er klart fremlagt i den tale som Rudolf Hilferding holdt på SPD's kongres i Kiel i 1927. Det teoretiske grundlag er dog lagt allerede i Hilferding's hovedværk fra 1910 om »finanskapitalen«. Se *Sozialdemokratischer Parteitag 1927 in Kiel, Protokoll*, Berlin 1927, pp 165-184, og Rudolf Hilferding: *Das Finanzkapital*, (1910), Frankfurt a.M.: Europäische Verlagsanstalt 1968. Se videre Wilfried Gottschalch: *Strukturveränderungen der Gesellschaft und politisches Handeln in der Lehre von Rudolf Hilferding*, Berlin: Drucker & Humblot 1962. Den danske oversættelse af »Das Finanzkapital« (Bnd. I-II, København 1976) er forsynet med en værdifuld »Indledning« skrevet af Torben Hviid Nielsen.
 29. *Protokoll op.cit.*, pp 165 ff, og specielt p 168
 30. Marx brugte udtrykket »socialisering« i 2 betydninger: dels om den faktisk foregående kapitalistiske »socialiseringsproces« d.v.s. produktivkræfternes og arbejdsdelingens udvikling, den fremadskridende organisering af produktionen, koncentrationen og centraliseringen o.s.v. (han taler her også om »Vergesellschaftung«). Den anden betydning er »socialisering« som bevidstgørelsen og demokratiseringen af denne af kapitalismen selv frembragte tilstand. Når Marx bruger det samme ord »socialisering« om begge processer, så hænger dette måske sammen med en inspiration fra den Hegelske forestilling om en »Aufhebung« af modstående tendenser gennem en bevidstgørelse og ny handlingsorientering – se videre for en diskussion af denne dobbelthed i begrebet »socialisering« – en dobbelthed som netop gik tabt i den stalinistiske sprogbrug! – Michael Harrington: *Socialism. Past and Future*, New York: Plume Books 1989, pp 8 ff
 31. Se f.eks. Karl Kautsky: *Das Erfurter Programm. In seinem grundsätzlichen Teil erläutert*, (1892), Stuttgart 1919
 32. *Protokoll op.cit.*, p 169
 33. Se Cora Stephan: »Wirtschaftsdemokratie und Umbau der Wirtschaft«, i Wolfgang Luthardt (Hrsg.): *Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik*, Frankfurt a.M. 1978, Bnd. 1, pp 281-291, samt vedføjede dokumentariske materiale, pp 293-353. Jfr. videre Fritz Naphtali's på ADGB's (d.v.s. den centrale fagorganisation svarende til den danske DsF, senere LO) foranledning i 1928 udgivne programskrift om »Wirtschaftsdemokratie« – Fritz Naphtali: *Wirtschaftsdemokratie*, Berlin 1928, genudgivet Frankfurt a.M. 1966
 34. Se W.L. Guttsmann: *The German Social Democratic Party 1875-1933*, London: Allen & Unwin 1981 pp 167-218. Se også for en beskrivelse af et lokalt miljø W.S. Allen: *The Nazi Seizure of Power. The Experience of a single German Town*, London 1966, pp 15 ff. Udtrykket »elektivt fædreland« er Guttsmanns.
 35. Se for en sådan opfattelse og kritik den meget anvendte fremstilling og analyse af R.N. Hunt: *German Social Democracy 1918- 1933*, Yale University Press 1964, og for en overbevisende kritik af Hunt: Johnny N. Laursen: *Den socialdemokratiske arbejderbevægelse og Weimarerrepublikkens fald*, Historisk Institut, Aarhus Universitet 1984
 36. Se Johnny Laursen op.cit. og Johnny Laursen: *Arbejderbevægelsen i Tyskland – fra Preussen til Det Tredje Rige*, København: ABA/AOF/Fremad 1986 samt en række af bidragene på Freudenberg-konferencen i BRD i oktober 1980 – se *Internationale Wissenschaftliche Korrespondenz (IWK)*, nr.16:4, Dezember 1980, pp 498-506
 37. Se f.eks. Hans Mommsen: *Die verspielte Freiheit. Der Weg der Republik von Weimar in den Untergang 1918 bis 1933*, Berlin: Propyläen Verlag 1989. En god oversigt over og analyse af begivenhedsforløb, problemstillinger og forskellige tolkninger samt omfattende litteraturangivelser findes i Eberhard Kolb: *The Weimar Republic*, London: Unwin Hyman 1988. Den samtidige socialdemokratiske situationsopfattelse er stadig bedst artikuleret i Friedrich Stampfers klassiske *Die Vierzehn Jahre Der Ersten Deutschen Republik*, (1936) Hamburg: Verlag Auerdruck 1953
 38. *Protokoll op.cit.*, pp 172-173
 39. Se D. Rueschemeyer, E.H. Stephens & John D. Stephens: *Capitalist Development and Democracy*, University of Chicago Press 1992, John D. Stephens: *Capitalist development and democracy. Empirical research on the social origins of democracy*, i David Copp, Jean Hampton & John E. Roemer (eds): *The Idea of Democracy*, Cambridge University Press 1993, pp 409-446 og Gregory M. Luebbert: *Liberalism, Fascism or Social Democracy. Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*, Oxford University Press 1991. Luebbert fremhæver tillige, inspireret af forskere som S.M. Lipset og Stein Rokkan, betydningen af dannelsen af forskellige sociale »alliancer« igen betingede af forudgående og samtidige »cleavages« og »overlappninger« af sådanne.
 40. Se note 7
 41. Titelen på Norbert Leser's angivne værk (se note 7)
 42. Se Julius Braunthal: *History of the International 1914-1943*, London: Nelson 1967, part III samt Søren Federspiel & Ole Højstrup Jensen: *Socialismens Historie fra 1. Verdenskrig til 1939*, København: Suenson 1977, kapitel V
 43. Der blev godt nok dannet et østrigsk kommunistparti, men det var så lille og efter ca august 1919 så betydningsløst i den 1. republiks periode, at det kan betragtes som de facto fraværende fra den politiske scene. På intet tidspunkt i republikkens historie fik KPÖ over 0,5% af stemmerne, medens SDAP perioden igennem samlede omkring 40 % af stemmerne på landsplan og 0.60% i Wien. Til sammenligning kan anføres, at i Tyskland øgede KPD sit stemmetal fra 10,6 % ved parlamentsvalget i maj 1928 til 17,7 % ved par-

lamentsvalget i november 1932. Det tyske SPD fik ved de samme 2 valg henholdsvis 29% og 20, 4 % af stemmerne. I Berlin var KPD efter 1930 stærkere end SPD.

44. Se for situationen og socialdemokratiernes situationsoptætelser og strategiske valg i Tyskland og Østrig F.L.Carsten: *Revolution in Central Europe 1918-19*, London 1972 og Hans Hautmann: *Die verlorene Räterepublik*, Wien 1971 samt, naturligvis, Otto Bauer: *Die österreichische Revolution*, Wien 1923. Se videre for den helt anderledes situation og situationsoptættelse i det nærliggende Budapest: Rudolf Tökes: *Bela Kuhn and the Hungarian Soviet Republic*, New York & London 1967
45. Se F.L.Carsten op.cit.
46. F.L.Carsten op.cit., Otto Bauer op.cit., Charles A.Gulick op.cit. (jfr note 7) og A.J.Ryder: *The German Revolution of 1918*, Cambridge University Press 1967.
47. Otto Bauer: *Die österreichische Revolution*, Wien 1923, Otto Bauer: *Werkausgabe*, Bnd.2, Wien 1976, p 639 og 654
48. Se analysen i Otto Bauer: *Die russische Revolution und das europäische Proletariat*, Wien 1917, *Werkausgabe*, Bnd.2, Wien 1976, pp 40-87, Otto Bauer: *Rätediktatur oder Demokratie?*, Wien 1919, *Werkausgabe*, Bnd.2, Wien 1976, pp 133-155 og Otto Bauer: *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?*, Wien 1920, *Werkausgabe*, Bnd.2, Wien 1976, pp 223-357
49. Otto Bauer: *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?* op.cit., pp 345 ff
50. Se Antonio Gramsci: *Selections from the Prison Notebooks*, 1929-35, London 1971, pp 5 ff og pp 51 ff
51. Programmet findes i *Protokoll des sozialdemokratischen Parteitages 1926 abgehalten in Linz vom 30 Oktober bis 3.November 1926*, Wien 1926, pp 168-195 og er genoptrykt i Otto Bauer: *Werkausgabe*, Bnd.3, Wien 1976, pp 1017-1039
52. *Protokoll op.cit.*, p 268 og p 276. ideen om »arbejder-selvstyre« blev fremført af Otto Bauer i flere sammenhænge og på forskellige tidspunkter – se f.eks. Otto Bauer: *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?* op.cit., p 356
53. *Protokoll op.cit.*, p 268, p 271 og p 272
54. *Protokoll op.cit.*, pp 175-176
55. *Protokoll op.cit.*, p 173, p 175, pp 247 ff, pp 263 ff og pp 408 ff
56. *Protokoll op.cit.* p 176 smlgn pp 266 ff og p 272
57. Se f.eks. Helmut Feichter: *Das Linzer Programm (1926) der österreichischen Sozialdemokratie*, Linz 1975, p 331, Norbert Leser op.cit. (se note 7) p 395 og Melanie Sully: *Continuity and Change in Austrian Socialism. The Eternal Quest for the Third Way*, Columbia University Press 1982, p 47
58. Se nærmere Gulick op.cit., Kulemann op.cit., Pertinax op.cit. og Curt Sørensen op.cit.
59. *Protokoll op.cit.*, pp 254 ff
60. Se for den østrigske arbejderbevægelses omfattende kulturarbejde bl.a.: Helmut Gruber. *Red Vienna. Experiment in Working-Class Culture 1919-1934*, Oxford University Press 1991, Helene Maimann (Hrsg.): *Mit uns zieht die neue Zeit. Arbeiterkultur in Österreich 1918-1934*, Wien 1981, Joseph Weidenholzer: *Auf dem Weg zum 'Neuen Menschen'*. *Bildungs- und Kulturarbeit der österreichischen Sozialdemokratie in der ersten Republik*, Wien 1981, Reinhard Kannonier: *Zwischen Beethoven und Eisler. Zur Arbeitermusikbewegung in Österreich*, Wien 1981, Julius Deutsch: *Unter Roten Fahnen. Vom Rekord- zum Massensport*, Wien 1931, Wolfgang Neugebauer: *Bauvolk der kommenden Welt. Geschichte der sozialistischen Jugendbewegung in Österreich*, Wien 1975 og Hans Hautmann & Rudolf Kropf: *Die Gemeindebauten des Roten Wien 1919 bis 1934*, Wien 1980
61. Egne beregninger baseret på oplysninger i »Der Vertrauensmann«, Nr.5, Mai 1929, pp 35-36
62. Peter Kulemann op.cit., p 298
63. Det var ikke kun arbejderbevægelsen der var gennemorganiseret. Også såvel den »Kristelig-Sociale« som den »Tysk-Nationale« »Lager« var gennemorganiseret og udfoldede en betydelig kulturaktivitet. I historieskrivningen om perioden har man traditionelt opereret med de tre nævnte »lejr«. Man bør dog være opmærksom på, at det tysk-nationale GVP og det kristelig-sociale parti CSP i størstedelen af republikkens periode var i regeringskoalition og nede i »basis« var der et vidtgående fællesskab om bekæmpelsen af det forhadte socialdemokrati. I praksis var der en tendens til polarisering, en konfrontation mellem ikke tre, men to, lejre: alle de andre mod den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Se for en klassisk formulering af den gængse 3-lejr teori: Adam Wandruszka: »Österreichs politische Struktur. Die Entwicklung der Parteien« i Heinrich Benedict: *Geschichte der Republik Österreich*, München 1954, pp 289-445 og for en kritik Curt Sørensen op.cit., pp 103-104 og pp 502-507
64. Man så således ingen modsætning mellem det individuelle og det kollektive: de enkeltes selvudfoldelse blev netop realiseret gennem deres aktive, meningsfulde liv og deltagelse i fællesskabet
65. Se Julius Deutsch op.cit.
66. Se note 60
67. Se Hautmann & Hautmann op.cit.
68. Se den i note 60 anførte litteratur. Se videre Gulick op.cit., vol.1, pp 407-682 og Robert Danneberg: *Zehn Jahre Neues Wien*, Wien 1929
69. Mogens N. Pedersen: »En kortfattet oversigt over det danske partisystems udvikling«, *Politica*, nr. 3, 1989, pp 265-278, citerede passage p 271. Se også Poul Hansen: *En bygning vi rejser*, Bnd.II, København 1954, kapitel XV. Se for f.eks. Norge, Per Maurseth: *Arbejderbevægelsens historie i Norge*: Gjennom kriser til makt, Oslo 1987, pp 519 ff.
70. Se for en fremragende nyere argumentation for denne opfattelse Maureen Ramsay: *What's Wrong with Liberalism? A Radical Critique of Liberal Political Philosophy*, London & Washington: Leicester University Press 1997
71. Jfr. Marx' berømte angivelse i »Manifestet«: »An die Stelle der alten bürgerlichen Gesellschaft mit ihren Klassen und Klassengegensätzen tritt eine Assoziation, worin die freie Entwicklung eines jeden die Bedingung für die freie Entwicklung aller ist.« – Karl Marx & Friedrich Engels: *Manifest der Kommunistischen Partei*, (1848) MEW, Bnd.4, Berlin: Dietz Verlag 1969, p 482

72. Se note 25
73. »Kultur« er åbenbart noget der er forbeholdt de unge, de ressourcestærke, de rige, de intellektuelle, men ikke almindelige mennesker. Se for en klassisk formulering af tesen om den unge velnærede generation og de »postmaterielle værdier«: R. Inglehart: »The Silent Revolution: Intergenerational Change in Post-Industrial Society«, *American Political Science Review*, 65, 1971, pp 991-1017. Også diskursteoriene er præget af denne intellektuelle elitisme. Tese er uhyre populær, men ikke desto mindre forkert. Mellemkrigsårenes politiske kampe var i høj grad kulturkampe.
74. På den her givne plads må der nødvendigvis blive tale om nogle »sweeping generalizations« om et yderst kompliceret forløb. Jeg bygger bl.a. på Stefan Berger & David Broughton (eds.): *The Force of Labour. The Western European Labour Movement and the Working Class in the Twentieth Century*, Oxford: Berg 1995, Gösta Esping-Andersen: *Politics against Markets. The Social Democratic Road to Power*, Princeton University Press 1985, Michael Harrington: *Socialism. Past and Future*, New York: Penguin 1990, Walter Korpi: *The Working Class in Welfare Capitalism*, London: Routledge & Kegan Paul 1978, Walter Korpi: *The Democratic Class Struggle*, London: Routledge & Kegan Paul 1983, Herbert Kitschelt: *The Transformation of European Social Democracy*, Cambridge University Press 1994, Donald Sassoon: *One Hundred Years of Socialism*, London: Tauris & Co 1996 og John D. Stephens: *The Transition from Capitalism to Socialism*, University of Illinois Press 1986
75. Se note 74
76. Se for nogle klassiske formuleringer af tesen f.eks. Clark Kerr et al: *Industrialism and Industrial Man*, London 1962 T.H. Marshall: *Citizenship and Social Class*, Cambridge University Press 1950 og F. Zweig: *The Worker in an Affluent Society*, London 1961
77. Se for en analyse af denne periode Eric Hobsbawm: *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914-1991*, London: Michael Joseph 1994, kapitlerne 9, 10 og 11
78. Se Reinhard Bendix: *Nation-Building and Citizenship*, University of California Press 1977 og T.H. Marshall *op.cit.*
79. Se for en kritik af den bastante »borgerliggørelsestese«: Curt Sørensen: *Marxismen og den Sociale Orden*, Grenå: GMT 1976, Bnd.2, pp 495 ff. Den simple »borgerliggørelsestese« udtrykker en vulgærmaterialistisk elendighedsteori, en teori som ikke bekræftes af de historiske erfaringer. Den forudsætter også eksistensen af en slags »klassekampens guldalder«. En sådan har imidlertid aldrig eksisteret.
80. Max Weber: *Politik als Beruf*, 1919, Max Weber, *Gesammelte Politische Schriften*, (Hrsg.: Johannes Winckelmann), Tübingen: J.C.B. Mohr 1988, pp 505-560
81. Erik Jørgen Hansen: *Den maskerede Klassekamp*, København: Hans Reitzel 1990.
82. Se Laszlo Andor & Martin Summers. *Market Failure. eastern Europe's 'Economic Miracle'*, London: Pluto Press 1998, Michel Chossudovsky. *The Globalization of Poverty*, London & New York: Zed Books 1998, William Greider: *One World. Ready Or Not*, London: Penguin 1997 og Hans-Peter Martin & Harald Schumann: *Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*, Hamburg: Rowohlt Verlag 1997
83. Se for synspunkter, begreber og problemstillinger i forbindelse med en moderne klasseanalyse: T.B. Bottomore & Robert J. Brym (eds.): *The Capitalist Class. An International Study*, London: Harvester Wheatsheaf 1989, Rosemary Crompton: *Class and Stratification. An Introduction to Current Debates*, Cambridge: Polity Press 1993, Anthony Giddens & David Held (eds.): *Classes, Power and Conflict. Classical and Contemporary Debates*, London: Macmillan 1982, Stephen Edgell: *Class*, London & New York: Routledge 1993, Ira Katznelson & Aristide Zolberg (eds.): *Working-Class Formation*, Princeton University Press 1986, John Scott: *Corporations, Classes and Capitalism*, London: Hutchinson 1979, Erik Olin Wright: *Classes*, London: Verso 1985, Erik Olin Wright et al: *The Debate on Classes*, London: Verso 1989, Erik Olin Wright: *Class Counts*, Cambridge University Press 1997 og Ellen Meiksins Wood: *The Retreat from Class*, London: Verso 1986.
84. Se f.eks. Lester Brown et.al. *op.cit.*, Andrew Dobson: *Green Political Thought*, London & New York: Routledge 1995 og Clive Ponting: *A Green History of the World*, London: Penguin 1991
85. Se UNDP: *Human Development Report 1996*, Oxford University Press 1996, UNDP: *Human Development Report 1998*, Oxford University Press 1998 og UNDP: *Human Development Report for Central and Eastern Europe and the CIS*, 1999. Se også f.eks. Kevin Philips: *The Politics of Rich and Poor*, New York: Random House 1990 og Robert Reich: *The Work of Nations. Preparing Ourselves for 21st – Century Capitalism*, New York: Alfred Knopf 1991
86. Se f.eks. M. Sandel: *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge University Press 1982 og Charles Taylor: *Hegel and Modern Society*, Cambridge University Press 1979. Kommunitarismens kritik af de liberalistiske teoretikeres atomisme og abstrakte formalisme er rammende, men hvor er realismen i en position, som af bare frygt for at blive identificeret med den diskrediterede »socialisme«, nægter at tage stilling til spørgsmålet om en samlende og samlet anti-kapitalistisk modstand?
87. Se f.eks. Kevin Philips *op.cit.* og Robert Reich *op.cit.* Se også interview med John Kenneth Galbraith: »Social ulighed er uforenelig med demokrati«, *Information*, d. 13-14 April 1996 og Klavs Birkholm »Ejvind Larsen: »Fremskridtsillusionen afsløret«, *Information* d 7-8 September 1996.
88. Ernesto Laclau & Chantal Mouffe: *Hegemony and Socialist Strategy*, London: Verso 1985 og Carsten Jensen (red.): *Ernesto Laclau & Chantal Mouffe: Demokrati og Hegemoni*, København: Akademisk Forlag 1997
89. Se Hans-Peter Martin & Harald Schumann: *Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*, Hamburg: Rowohlt Verlag 1996 for talrige eksempler og dokumentation
90. Herbert Marcuse: *One Dimensional Man*, London 1964

Socialdemokratiske regeringer i Vesteuropa: Back to basics?

Mads H. Qvortrup, D.Phil (Oxon), Adjunkt ved
Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

1. Indledning

Det har været en udbredt opfattelse, at de socialdemokratiske partiers fremmarch i de seneste år har været resultatet af en ideologisk revurdering af partiernes ideologiske grundopfattelser – at socialdemokratierne har indtaget en borgerlig position for at genvinde regeringsmagten (Worcester 1998). Det har i denne forbindelse været hævdet, at dette opgør med den »sande« socialistiske position var politisk uholdbar idet partiernes kernevælgere gradvist ville kræve en tilbagevenden til den klassiske position (Webb 1998).

Denne – efterhånden alment anerkendte tolkning – overser imidlertid det faktum, at socialdemokratiske partier historisk set *ikke* entydigt har repræsenteret den klassiske position, men at partierne i deres storhedsperioder (de perioder hvor socialdemokratiske partier har haft regeringsmagten) har repræsenteret en mere midtsøgende position. Formuleret på en anden måde: Tony Blair og Gerhard Schröders bestræbelser på at vinde opbakning for en mere midtsøgende kurs er ikke radikale opgør med traditionen – som postuleret af f.eks. Oscar Lafontaine og Tony Benn – men kan opfattes som bestræbelser på at vende tilbage til en strategi som tidligere har båret frugt; New Labour er i realiteten et udtryk for en tilbagevenden til et mere klassisk revisionistisk standpunkt som det blev udviklet i

Storbritannien og Tyskland i 1950erne. Artiklen vil endvidere relatere denne »back to basic« tendens til regionens øvrige lande, samt identificere politiske og sociale forskelle i et forsøg på at forklare om den tilsyneladende socialdemokratiske fremmarch er et udtryk for en teoretisk forklarlig tendens, eller om socialdemokratismens aktuelle fremgang er et udtryk for en historisk tilfældighed.

2. Baggrund

Hvis 1980erne – og de tidlige 1990erne – var højrefløjens, konservatismens og liberalismens epoke, er det på tærsklen til et nyt årtusind socialdemokraterne og diverse socialistiske partier, som har overtaget, hvad der ligner et monopol på regeringsmagten i Vesteuropa; socialdemokraterne har magten – eller leder koalitionsregeringer – i 13 af de 15 EU-lande. Men det paradoksale ved situationen er, at de vesteuropæiske velfærdsstater i den samme periode – ihvertfald tilsyneladende – har bevæget sig mod højre, det vil sige væk fra den politiske model, som Tage Erlander, Willy Brandt og Jens Otto Krag var eksponenter og fortalere for. Den fremtrædende forsker i socialdemokratismens historie Donald Sassoon har således konstateret en konvergens mod højre og en stigende konvergens mellem de forskellige landes socialdemokratiske partier indbyrdes. En udvikling

som er blevet tilskrevet sammenbruddet i den kommunistiske verden og erkendelsen af at en keynesiansk økonomisk politik skabte flere »policy-failures« end den løste »marked failures« (Sassoon 1997: 2).

Denne tendens er politologisk blevet tolket som et bevis på validiteten af Anthony Downs' medianvælger-teorem, ifølge hvilket politiske partier konsekvent søger mod den politiske midte for at maksimere deres stemmeandel (Downs 1957). At socialdemokratiske regeringer forvalter en dagsorden, som er blevet formuleret af ny-liberale og konservative i 1980'erne er således hverken teoretisk eller historisk overraskende. Man kan således pege på, at konservative og kristdemokratiske partier i den samme situation i 1950'erne og 1960'erne agerede i overensstemmelse med medianvælger-teoremet ved at implementere forskellige varianter af velfærdsstaten og andre dele af et socialdemokratisk udviklet program (Sassoon, *ibid*).

Det har ikke skortet på akademiske forsøg på at indsætte denne – tilsyneladende – nyorientering af socialdemokratismen i en overordnet ideologisk ramme; oftest under betegnelser som »the radical centre«, »New Labour« og – senest – »Den tredje vej«. Meget af denne diskussion har taget sit udgangspunkt i det, pressen har betegnet som »fænomenet Tony Blair« (Giddens 1998). Det er derfor naturligt at en diskussion af de »nye« socialdemokratier tager sit udgangspunkt i Blairs visioner – omend det kan diskuteres om disse er udtryk for en generel tendens, eller blot udtryk for en særegen britisk debat, som er resultatet af thatcherismen.

Det synes alment accepteret at den socialdemokratiske dominans er blevet opnået ved at kopiere dele af den nye konservative konsensus samt at New Labour i vid udstrækning er et resultat af »designer politik«, »Personal images, symbolic stagings, sound bites, visual gags« betyder mere end »issues, argu-

ments, projects and the evaluation of campaign promises« (Meyer: 1997, 259).

Denne tolkning er ikke nødvendigvis forkert, men den er utilstrækkelig, for der kan argumenteres for, at den »nye« socialdemokratiske er andet og mere end sound bites. Det er evident, at der er et slægtsskab mellem »den tredje vej« i Storbritannien, Poul Nyrup Rasmussen »Danmark som foregangsland« og Gerhard Schröders tale om »Die neue Mitte«. Men det er ikke indlysende at der består det samme slægtsskab mellem disse partier og søsterpartier som det græske PASOK og det franske PS. En empirisk analyse må tage sit udgangspunkt i en evaluering af to antagelser som ukritisk opfattes som hensides diskussion; at der er tale om en ensartet tendens (konvergens-tesen) og at man kan tale om en ny-orientering (moderniseringsten).

3. Moderniserings-tesens begrænsninger

Man antager ukritisk, at den »nye« socialdemokratisme er »ny«, samt at der findes én fællesnævner for de nye »socialdemokratier«. Man har talt om, at Blair-regeringen, ligesom tidligere regeringer under Margaret Thatcher og John Major, kaster blikket over Atlanten – og ikke over Kanalen – for at hente inspiration.

»Like Thatcher and Major governments, the Blair government looks across the Atlantic for inspiration, not across the channel. Its rhetoric is American, the intellectual influences which have shaped the project are American; its political style is American« (Marquand: 1998, 20).

En tilsvarende tolkning er plausibel i Danmark, Østrig, Tyskland, Holland og Sverige. Men det er spørgsmålet om Blair et al. virkeligt har ladet sig inspirere af amerikanske tendenser, om New Labour reelt er et amerikansk kopi-præparat. En analyse af f.eks. det Britiske Labours arbejdsmarkedspolitik viser således at inspirationen *ikke* kommer fra

USA men fra Skandinavien. »Det kan«, skriver sociologen Anthony Giddens, »med nogen ret hævdes at [de socialdemokratiske regerings arbejdsmarkedspolitikker] i langt højere grad er inspireret af den aktive arbejdsmarkedspolitik man ser i Skandinavien, end den man finder i USA« (Giddens: 1998, 8). En tolkning som sjældent har været fremsat er at New Labour, »die neue Mitte« etc. er forsøg på at genoplive en tidligere succesfuld tradition som er i overensstemmelse med arbejderbevægelsens grundidealer om beskyttelse af de svage.

Denne tolkning synes at være underbygget af en sammenligning mellem nutidens *policy-statements* og ideologiske programskrifter fra perioden mellem 1920 og 1970.

Tony Crossland, Labour minister i 1950erne og 1960erne, skrev i 1956 i *The Future of Socialism*:

»Traditional socialism was largely concerned with the evils of traditional capitalism, and with its need for its overthrow. But today capitalism has been reformed and modified almost out of existence, and it is with a quite different form of society that socialists must now concern themselves. Pre-war anti-capitalism will give us very little help« (Crossland citeret i Wright og Carter: 1996, 87).

Denne politik blev i Storbritannien søgt gennemført af partileder Hugh Gaitskill, i dennes opgør med dogmet om samfundseje af produktionsmidlerne, og senere af premierminister Harold Wilson i dennes stramme økonomiske politik i slutningen af 1960erne.

Det er tankevækkende, at en tilsvarende revurdering blev gennemført – endda med større radikalitet – i Vesttyskland. SPDs ørkenvandring under den venstreorienterede leder Dr. Kurt Schumacher i efterkrigstiden blev i slutningen af 1950erne ændret – primært af partiets økonomiske tænkere Kurt

Schiller. Resultatet af denne revurdering blev mest prægnant præsenteret i SPDs såkaldte *Bad Godesberg program* (vedtaget på kongressen i Bad Godesberg i 1959).

I Bad Godesberg programmet erkendtes det at den traditionelle socialistiske politik (samfundseje af produktionsmidlerne, et opgør med markedsøkonomien og central planlægning) ikke længere skulle være grundlaget for en fremtidig socialistisk politik. Programmet blev formuleret under slagordet: »Marktwirtschaft so viel als möglich, Staatsintervention so viel als nötig« (Heywood: 1998, 144).

Det er tankevækkende at det er disse ideologiske kilder som såkaldt moderne socialdemokrater trækker på i deres aktuelle bestræbelser på at modernisere deres respektive partier. »Vi vil ikke gøre det anderledes, men bedre« sagde Gerhard Schröder under den Tydske valgkamp i efteråret 1998. Hans *sound bite* var alt andet en ny. Den var formuleret af hans partifælle Karl Schiller i 1957! Det er ligeledes bemærkelsesværdigt at Tony Blair – og i endnu højere grad finansminister Gordon Brown – eksplicit har henvist til Crossland og dennes »radical tradition« som udgangspunkt for de aktuelle bestræbelser (Webb 1997). Ligesom Crossland ser Blair det som sin opgave at udforme en politik som er tidssvarende, men som samtidigt løser de traditionelle problemer om social retfærdighed:

»Socialism is based on a moral assertion that individuals are interdependent, that they owe duties to one another as well as to themselves, that a good society backs up the efforts of the individuals within it, and that common humanity demands that everybody be given a platform ... Socialists have to be both moralists and empiricists. Values are important. But socialism has to be made real in the world as it is and as we would like it to be« (Tony Blair i *The Guardian* 6. juli 1995).

At Blair og Schröder søger at skabe legitimitet gennem henvisninger til traditionen betyder selvsagt ikke, at de repræsenterer traditionen. Det er blevet hævdet at disse henvisninger kun tjener et propagandistisk formål, og at der reelt ikke findes belæg for at Blair og Schröders politik er en genoplivning af traditionen. Denne indvending kan ikke afvises, men det er – som påpeget af Anthony Giddens – tankevækkende at der findes ligheder mellem William Beveridges hvidbog om en social reform fra 1943 (som dannede udgangspunktet for velfærdsstaten i Storbritannien) og den politik som er blevet ført af moderne socialdemokratier. I begge tilfælde har løsningen på sociale problemer været en styrkelse af human-kapitalen og *ikke* en udvikling af et system baseret på passiv forsørgelse og overførselsindkomster (Giddens: 1999, 119).

I denne tilsyneladende tendens ligger ikke et postulat om, at den socialdemokratiske ideologi uvægerligt gennemlever en cyklus, hvor reformisme og radikalitet afløser hinanden – om end en sådan tolkning ikke kan udelukkes. Den langt mere interessante tolkning af Schiller og Crosslands tidligere versioner af »den tredje vej« er, at den politik, som føres af Tony Blair, Gerhard Schröder, Poul Nyrup Rasmussen, Victor Klima og Wim Kok, ikke er efterligning af thatcherismen, men derimod en tilbagevenden til tidligere tiders pragmatisme. Tesen om, at disse regeringschefer svigter socialdemokraternes sjæl ved at acceptere dele af en »borgerlig« dagsorden (omend ikke »borgerlige« mål) kan kun forsvares hvis man accepterer at den samme indvending kan rettes mod efterkrigsreformisterne i 1940'erne og 1950'erne.

Det er tydeligt, at »den tredje vej« er forskellig fra den tredje vej, som Oluf Palme lancerede i 1970'erne. Dette er, både af højre- og venstrefløjens modstandere af socialdemokratismen, blevet set som beviset på, at Blairismen er et ideologisk kopi-præparat, og at

vælgerne derfor snart vil foretrække *the real thing*, det vil sige borgerlig politik forvaltet af borgerlige regeringer – eller en tilbagevenden til Old Labour Politics. Denne analyse er ikke nødvendigvis korrekt, endsige plausibel i lyset af en sammenligning mellem tidligere tiders ideologiske udmeldinger og nutidens politikker. Konstateringen af at den såkaldt »tredje vej« ikke er ny, men en ny indpakning af en tidligere dominerende socialdemokratisk retning, er derimod politisk væsentlig fordi den giver den nuværende kurs politisk legitimitet i opgøret med partiernes venstrefløj, fordi den viser at den »nye« politik er ligeså »rigtig« som venstrefløjens politik.

Men det er spørgsmålet om der er belæg for at denne tendens til at søge tilbage til efterkrigstidens pragmatisme er enerådende i alle de europæiske lande. Det følger ikke nødvendigvis at den dominerende kurs i Storbritannien og Tyskland automatisk vil være dominerende i andre EU-lande. Tværtimod kunne det hævdes at der findes en distinkt skillelinje mellem den politik som føres i Tyskland og Storbritannien og den mere traditionelle socialdemokratiske politik som føres af Lionel Jospin i Frankrig.

4. Konvergensteses

Donald Sassoon har i bogen *Looking Left. European Socialism After the Cold War* påpeget, at der tidligere kunne skelnes mellem de opgaver – og dermed de politikere, som de forskellige europæiske regeringer fører; lande der – som Spanien og Frankrig – er ved at opbygge velfærdsstaten, fører en anden politik end lande der – som Danmark, Tyskland og Storbritannien – står overfor at skule reformere deres velfærdsstater.

Grundlæggende må der skelnes mellem forskellige 'families', hhv. »Classical social democracy«, dvs. »northern social democratic parties, with those of the Scandinavian countries offering the most celebrated examples« og »modernizing socialist [parties]«,

dvs, »the socialist parties of southern Europe« (Sassoon 1997, 5).

Disse kategorier er – ifølge Sassoon – under opblødning, især som følge af den europæiske integrationsprocess, som har ført til en stadig stigende koordinering af socialistiske og socialdemokratiske partiers koordinering i gennem paraplyorganisationen PES.¹

Trods den tilsyneladende konvergens kan det være nyttigt af heuristiske årsager at opretholde diktomomien mellem de to socialistiske verdener i Vesteuropa, især fordi denne dikтоми kan forklare nogle af de forskelle som kan iagttages mellem den politiske strategi som følges af hhv. Lionel Jospin i Frankrig og Gerhard Schröder og Tony Blair i Tyskland og Storbritannien.

4.1. *Klassisk Socialdemokratiske:*

At reformere for at bevare

Det er kendetegnende for de idealtypiske »nordlige« socialdemokratier (Skandinavien, Tyskland, Holland, Østrig og Storbritannien), at disse partier erobrede den politiske magt (ofte i koalition med andre politiske partier) i relativt økonomisk veludviklede demokratier. Opgaven for disse partiers regeringer var således ikke at opbygge et socialt demokratisk system, men at administrere og reformere de kapitalistiske økonomier i overensstemmelse med deres ideologiske principper. Hvad der ydermere karakteriserede disse partier var at de – med Duvergerske termer (Duverger 1954) – var klassiske massepartier, som var indarbejdede i en korporatistisk struktur (Schmitter 1984). Dette forhold betød sammen med et klassisk vesteuropæisk flerpartisystem at socialdemokratiske partier var tvungne til at søge indflydelse gennem en konsensus med andre politiske partier. Noget tyder på at det var denne konsensuspolitik, dvs. bestræbelserne på at opnå flertal med relaterede partier, og ikke en traditionel median-vælger strategi, som postuleret af Downs (Downs 1957), der kan forklare afradikalise-

ringen af de vesteuropæiske socialistpartier efter anden verdenskrig. Det er i alle tilfælde kendetegnende at de mindst radikale politikker er blevet ført i lande med koalitionsregeringer (Lane og Erson, 1994, 334).

Det kan indvendes at denne analyse overser at de forskellige socialdemokratiske partier havde markant varierende størrelser (mellem 30 og 50 procents vælgertilslutning og at disse kvantitative forskelle logisk set burde have haft en politisk effekt. Denne størrelsesforskel har imidlertid ikke haft mærkbare konsekvenser for den førte politik. Der er således ikke nogen forskel i gennemførelsen af socialdemokratiske politikker imellem de forskellige nordiske lande, tiltrods for at vælger tilslutningen i Danmark er markant lavere end i Norge og Sverige.

Det har kendetegnet denne kategori af socialdemokratiske partier at de siden 1980'erne – med visse modifikationer – har været forsvarere af nødvendigheden af at foretage en revision af den traditionelle socialdemokratiske velfærdsmodel, men – ikke som det er tilfældet med Thatcheristiske partier – en reform for at bevare de opnåede resultater. Det er væsentligt at være opmærksom på at disse forandringer blev påbegyndt *før* politikere som hhv. Tony Blair og Gerhard Schröder blev partiledere for deres respektive partier. Colin Leys fremhæver i sin analyse af det Britiske Labour at det var Neil Kinnoch – og ikke John Smith og Tony Blair – som indledte revurderingen af Labours politik:

»In 1989 the reform process reached one of its defining moments, when the the party's annual conference endorsed the recommendations of the major Policy Review, launched by Kinnoch following the party's third successive election defeat in 1987, to abandon three of Labour's most emblematic former policies (the restoration of trade union rights and immunities removed by Mrs Thatcher during the 1980s, the renationalization of recently privatized industries, and unilateral nuclear disarmament) (Leys: 1997, 18).

En tilsvarende udvikling kunne iagttages i ved SPDs kongres i Berlin i 1989 hvor de delegerede vedtog et tilsvarende program (Mayer: 1997, 129), og i de nordiske socialdemokratiets SAMAK-rapport fra begyndelsen af 1990erne, hvori der argumenteredes for en yderligere brug af markedsincitamenter (Tilton: 1991). De toneangivende »nordlige« socialdemokratiske partiers metamorfose fra at være kritiske venstrepartier i begyndelsen af 1980erne til at være forsvarere for en reformistisk politik kan derfor dårligt betegnes som en revolutionær ændring som pludselig er indtruffet i slutningen af 1980erne. Reformeringsbestræbelserne er en del af en proces som er begyndt i slutningen af 1980erne og som foreløbigt er kulmineret med Blair, Schröder og Nyrup Rasmussen.

Moderniserings-Socialisme

Der er tydelige – og teoretisk forklarlige – forskelle mellem den politik som er blevet ført af de nordlige socialdemokratier og deres sydlige søsterpartier – herunder Frankrig. Socialdemokratiske partier som PSOE (Spanien), PASOK (Grækenland) og PS (Portugal) kan betegnes som idealtypiske eksempler på den »sydlige« socialdemokratisme. Alle landene stod overfor moderniseringsopgaver og en efterfølgende udvikling af en rudimentær velfærdsstat. De socialdemokratiske partiers oppositionsrolle under højreorienterede militærdiktaturer i landene betød samtidig at de – i modsætning til de borgerlige partier – havde den fornødne legitimitet til at forvalte den vanskelige overgang til demokrati. Disse opgaver er radikalt forskellige fra de opgaver som deres nordlige søsterpartier har stået overfor.

Det er umiddelbart vanskeligt at indpasse Frankrig i denne kategori. Den franske radikale tradition er sammen med Leon Blums kortvarige arbejderregering i 1930erne blevet brugt til at indplacere Frankrig som et land med en lang socialistisk tradition. Denne opfattelse overser det faktum at de franske soci-

alister først erobrede regeringsmagten i 1981 – og at denne sejr kun var mulig fordi Mitterand havde bundet både kommunisterne i PCF og radikale grupper til socialistpartiet. Det franske socialistparti fik først politisk indflydelse da det overtog kommunistpartiets traditionelle rolle som Frankrigs største venstreparti – en rolle som *Parti Socialiste* kun overtog fordi kommunistlederen Georges Marchais forlod 1970ernes Eurokommunistiske linje til fordel for en traditionel pro-sovjetisk linje (Avril: 1986, 229).

Den politik som socialistiske regeringschefer fra Pierre Mauroy og Laurent Fabius til Michel Rocard og Lionel Jospin har ført har derfor sigtet på at indføre elementære velfærdsstatsgoder. Indførelsen af *contribution sociale généralisée* (GSG) – en general pensionsordning indført i 1990 – og en social udligningsordning (baseret på solidaritetsprincippet) for de lavestlønnede i form af RMI (*Revenu minimum d'insertion*) kan ses som eksempler på at de franske socialister i de seneste år har gennemført politiske programmer som deres nordiske søsterpartier allerede vedtog i 1960erne.

Italiens venstre har været i den samme situation som deres franske meningsfæller. Eksistensen af et stærkt (euro) kommunistisk parti PCI, som trods en vælgertilslutning på omkring 30 procent, var udelukket fra regeringsmagten er, sammen med den minimale vælgeropbakning til det socialistiske parti PSI, blandt årsagerne til at Italiens venstre først erobrede regeringsmagten i 1990erne. Venstrefløjens magtovertagelse i Italien blev først mulig da PCI havde taget navneforandring til *Partido Democratici di Sinistra* – *Demokratisk Venstre Parti* (PDS) og da dette parti – ligesom Mitterand i Frankrig – havde allieret sig med centrumspolitikere i et formaliseret samarbejde i den såkaldte *Olive-Koalition*.

Man kan overordnet argumentere for, at de sydlige socialistpartier på grund af strukturelle forhold (militær-diktaturer i Grækenland, Spanien og Portugal) og stærke kommunistpartier (Frankrig og Italien) først fik mulighed for at gennemføre en klassisk socialdemokratisk politik cirka 30 år efter at lignende politikker blev gennemført af socialdemokratiske partier i Nordeuropa. Årsagen til at socialdemokratiske partier i Sydeuropa således synes at værne om de mere »klassiske« socialdemokratiske dyder skyldes at man *ikke tidligere* har haft mulighed for at gennemføre den politik som Nordeuropæiske socialdemokratiske partier gennem reformer forsøger at bevare. Der er således mindre tale om forskelle end om tidsforskydninger.

Denne manglende konvergens mellem lande som søger tilbage til en klassisk-reformisme (som udviklet af Crossland og Schiller) og lande som er ifærd med at opbygge en velfærdsstat fra bunden er blevet problematiseret af politiske iagttagere der – som det britiske tidsskrift *The Economist* – har påpeget, at selv Spaniens PSOE og Portugals PS har iværksat et ambitiøst privatiseringsprogram. Det er korrekt at de »sydlige« socialdemokratier indenfor visse dele af den økonomiske politik har ført en »nordlig« politik. Men det er – som Paul Heywood har påpeget – forkert at identificere denne politik med den mere liberalistisk inspirerede udbudsøkonomiske kurs som er blevet advokeret af bl.a. Schröder og Blair; »Far from rolling back the state the PSOE government consistently used it as a leading player in its attempt to »make Spain work« (Heywood: 1995, 227). Situationen er nærmere at de sydlige lande i deres bestræbelser på at indføre Nordeuropæiske – og ofte Nordiske – velfærdsmodeller, har lært af erfaringerne fra disse lande.

Konklusion

De socialdemokratiske partier har i de seneste år genvundet – eller vundet – regeringsmagten i flere europæiske lande. Denne ud-

vikling rejser spørgsmålet om denne tilsyneladende tendens vil have ensartede politiske implikationer for det politiske samarbejde, f.eks. i EUs Ministerråd, og andre, mindre formelle fora. Udviklingen tyder samtidigt på at de socialdemokratiske partier har gennemført en metamorfose fra traditionelle socialistiske partier som støttede en nationalisering af større virksomheder, en skattefinansieret omfordelingspolitik og en aktiv keynisiansk interventionspolitik til at være mere midtsøgende – eller borgerlige – partier som aktivt gennemfører privatiseringer af statsvirksomheder og tilhængere af markeds løsninger i den offentlige sektor.

Udviklingen i de vesteuropæiske lande tyder ikke på at de socialdemokratiske partier entydigt har konvergeret mod en generel norm. De nordlige socialdemokratier adskiller sig væsentligt fra de sydlige socialdemokratier. I Nordeuropa forsøger partierne at gennemføre reformer, med sigte på at opretholde de velfærdsydelser som tidligere blev finansieret gennem progressive marginalskeatter. I Sydeuropa forsøger partierne at gennemføre de politikker som deres nordlige søsterpartier allerede gennemførte i 1950'erne og 1960'erne – omend med en anden retorik.

Der er ikke entydigt belæg for at fastholde tesen om, at de »nye« socialdemokratiske partiers »tredje vej« er »ny«. Tværtimod kan den »nye« socialdemokratisme som den praktiseres af Blair, Schröder og deres kollegaer fra Holland, Danmark og Sverige ses som havende en mærkbar lighed med den politik som SPD vedtog i Bad Godesberg Programmet i 1959 og som Labours væsentligste ideolog Anthony Crossland skitserede i værket *The Future of Socialism* i 1956. Man kunne – i dette lys – fristes til at sige at »New Labour« mere er udtryk for Back to Basics' end det modsatte.

Note

1. De socialdemokratiske partier har siden 1992 været organiseret i den transeuropæiske sammenlutning PES. Medlemmerne af organisationen er SPD (Tyskland), SPÖ (Østrig) Parti Socialite (Belgien) Socialistische Parti (Belgien) EDEK, (Cypern) Socialdemokratiet (Danmark), PSOE, (Spanien) SPD (Finland), Parti Socialiste (Frankrig) PASOK (Grækenland), Labour (Irland) Democratici di Sinistra (Italien), SDI (Italien) LSAP (Luxembourg) DNA (Norge) PvdA (Holland) Partido Socialista (Portugal) Labour. (England) SDLP (norrland) Socialdemokraterna (Sverige). Partilederne mødes to gange årligt.

Litteratur

- Pierre Avril (1986), *La V. République. Histoire politique et constitutionnelle*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Athony Downs (1957), *An Economic Theory of Democracy*, Harper Collins, New York.
- Anthony Giddens (1999), *Den Tredie Vej. Socialdemokratismens fornyelse*, Hans Reitzel, København.
- Andrew Heywood (1998), *Political Ideologies*, London Macmillan.
- Poul Heywood (1995), *Politics and Society in Spain*, London, Macmillan.
- Colin Leys (1997), »The British Labour Party«, i Donald Sassoon (1997), *Looking Left. European Socialism after the Cold War*.
- David Marquand, »The Blair Paradox«, i *Prospect*, May 1998.
- Thomas Mayer, »The transformation of German Social Democracy«, i Donald Sassoon (1997), *Looking Left. European Socialism after the Cold War*.
- Donald Sassoon (1997), *Looking Left. European Socialism after the Cold War*, London, I.B. Tauris Publishers.
- P. Schmitter (1984), *Neo-Corporatism and the State*, Firenze: European University Institute (Mimeo).
- T. Tilton (1991), *The Political Theory of Swedish Social Democracy*, Oxford, Clarendon, Press.
- Paul Webb »The British Labour Party«, i Robert Ladrech og Phillippe Marlière (Red)(1999), *Social Democratic Parties in the European Union*, London, Macmillan.
- Robert Worcester, »Introduction« i John Blundell og Brian Gosschalk, (1997) (Red), *Beyond Left and Right*, Institute of Economic Affairs, London.
- Tony Wright og Matt Carter (1997), *The People's Party. the History of the Labour Party*, Thames and Hudson, London.

Politisk kronik

1. halvår 1999

Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Efter vedtagelsen af finansloven for 1999 den 17. december 1998, skulle det indgåede efterlønsforlig omsættes til konkret lovtekst. Og det voldte yderligere problemer for regeringen. Det var et bastant krav fra LO, at det indarbejdedes i lovteksten, at der oprettedes en personlig efterlønskonto for hver enkelt, der meldte sig til ordningen, således at vedkommende kunne få pengene tilbage, hvis efterlønsordningen blev væsentligt ændret eller helt afskaffet. Lovteknisk blev det af forligspartierne vurderet til at være umuligt at indskrive i teksten, hvilke situationer der en gang i fremtiden kunne regnes som »væsentlige ændringer«. Alternativt forlangte LO for at øge tilliden til ordningen, at forligspartierne ordførere fra Folketingets talerstol udstedte en offentlig garanti for, at kommende efterlønsmodtagere ville få de ekstra kontingentindbetalinger retur, hvis ordningen ændredes. Dette blev klart afvist med den begrundelse, at de nuværende lovgivere ikke kunne binde et kommende politisk flertal i Folketinget. Ud over spørgsmålet om at skabe maksimal tillid til ordningen og dermed få så mange som muligt til at tilslutte sig den, havde forligspartierne også problemer med at finde en ordning for de selvstændige, som ønskede at gå på efterløn.

Under forhandlingerne fremlagde arbejdsminister Ove Hygum den 3. februar et notat fra Justitsministeriet, hvori det blev fastslået

med henvisning til Grundlovens §73 stk. 1 om ejendomsrettens ukrænkelighed, at folk havde ret til at få tilbagebetalt deres efterlønsbidrag, hvis Folketinget skulle afskaffe ordningen. Dette kunne mindske, men ikke helt fjerne den mistillid, der var oparbejdet til ordningens uændrede varighed. Den 5. februar kunne regeringen efter endnu en omgang langvarige forhandlinger, hvor en ordning for de selvstændige næringsdrivende blev forhandlet på plads, endelig fremlægge lovforlaget i Folketinget. Under udvalgsarbejdet foretog regeringen den 24. marts et holdningsskifte, idet den fremsatte et ændringsforslag som indebar, at personer, der havde indbetalt efterlønsbidraget, til enhver tid kunne vælge at få deres indbetalte bidrag overført til en personlig alderspension. De øvrige forligspartier og LO udtrykte stor tilfredshed hermed og det omstridte lovkompleks kunne herefter vedtages uden yderligere dramatik.

For Socialdemokratiet havde forløbet været dybt bekymrende. Partiet var sendt til tælling i meningsmålingerne, det organisatoriske bagland var i oprør og fagbevægelsens støtte var tvivlsom, ja i visse forbund nærmest fraværende. Partiledelsen måtte stille til klø og kritik på møder landet over, men netop gennem denne intensive mødevirksomhed kunne ledende socialdemokrater også forklare sig og tage en del af brodden af kritikken. Desuden erkendte ledelsen åbent, at medlemsor-

ganisationen måtte inddrages mere og på et tidligere tidspunkt ved den fremtidige politikudformning. Således vedtog partiets hovedbestyrelse den 6. februar at sende en række emner til debat i medlemsorganisationen og i fagbevægelsen inden de blev endeligt præsenteret som partiets officielle politik. Således, og fordi efterlønsreformen efterhånden gled ud af mediebilledet, lykkedes det gradvist partiet at genvinde en stor del af det tabte terræn, men ikke det hele. Meningsmålingerne i sommeren vist en tilslutning mellem 25% og 30%.

Den socialdemokratiske tradition for at keretropperne står sammen, når det virkelig stormer, kan man bestemt ikke sige prægede Det konservative Folkepartis adfærd. I januar blev partiet endnu engang kastet ud i et internt opgør. Den kritik, der var fremkommet af partiledelsens håndtering af finanslovsforhandlingerne i november 1998 samt den lidt smigrende anonyme artikel i *Aktuelt* i december 1998 (se *Økonomi og Politik* nr. 1 1999 side 59) om den konservative folketingsgruppes julefrokost, foranledigede den nyvalgte formand for landsorganisationen Poul Andreassen til at hasteindkalde partiets hovedbestyrelse til et møde den 15. januar. Det var ikke første gang under den konservative strid, at anonyme kilder havde fodret pressen med oplysninger om interne forhold, og det fandt partiformanden helt og aldeles uholdbart. Mængden af anonyme kilder er altid ligefrem proportional med omfanget og dybden af partiinterne uenigheder. Blandt andet på grundlag af de personlige samtaler han havde haft med hvert enkelt gruppemedlem, var det hans formål med hovedbestyrelsesmødet at få sat en stopper for den trafik samt at få opbakning til at gennemføre et nyt sæt samarbejdsregler i folketingsgruppen, som skulle sikre ro og fred. Desuden ville han fremlægge en mere langsigtet plan for partiets genrejsning.

Under de personlige samtaler havde partiformanden dannet sig det indtryk, at Jens Heimbürger var en væsentlig kilde til uroen i partiet. Han havde flere gange offentligt udtalt sig kritisk om partiets ledelse og senest i forbindelse med partiformandens reaktion på den famøse julefrokostartikel karakteriseret ham som latterlig og visionsløs. På et møde på tomandshånd med Jens Heimbürger den 14. januar havde Poul Andreassen derfor opfordret ham til frivilligt at trække sig fra folketingsgruppen med den begrundelse, at han havde optrådt illoyalt over for partiet. Dette nægtede Jens Heimbürger at gøre. Han foreslog i stedet, at han tog orlov fra Folketinget for resten af folketingsåret.

Lige inden hovedbestyrelsesmødet den 15. januar blev der afholdt et møde i forretningsudvalget, og her besluttede et flertal på seks mod én at anbefale hovedbestyrelsen, at den skulle opfordre Jens Heimbürger til frivilligt at træde tilbage. Både den politiske leder Pia Christmas-Møller, gruppeformand Helge Adam Møller og partiformand Poul Andreassen havde stemt for. På hovedbestyrelsesmødet blev denne indstilling fremlagt, og gruppeformanden gjorde det klart, at han ville indstille til folketingsgruppen, at Heimbürger blev ekskluderet, hvis han ikke trak sig frivilligt. Herefter udviklede mødet sig ret så dramatisk. Det viste sig nemlig, at flere af mødedeltagerne ikke ville støtte denne opfordring, og ifølge pressens oplysninger skulle nogle fra folketingsgruppen have truet med også at forlade gruppen, hvis Heimbürger blev ekskluderet. Hvorom alting er, indlæggene på mødet var af en sådan karakter, at mødet blev afbrudt og partitoppen – suppleret med enkelte andre herunder Poul Schlüter – gik i enerum. Med en mulig risiko for en sprængning af partiet hængende over hovedet og på anbefaling af Poul Schlüter om at vise besindighed, vendte ledelsen tilbage til mødet, som herefter enedes om den orlovsmodel, som Heimbürger selv havde foreslået.

Mødet havde således udviklet sig til en regulær magtpolitisk konfrontation mellem partiets to fløje. Den ene støttede den politiske leder Pia Christmas-Møller og bestod af Bendt Bendtsen, Flemming Hansen, Kaj Ikast, Knud E. Kirkegaard, Brian Mikkelsen, Helge Adam Møller, Per Stig Møller og Pernille Sams. Den anden benævnt Engell-fløjen bestod af foruden Hans Engell, Lene Espersen, Henning Grove, Jens Heimbürger, Henriette Kjær og Gitte Seeberg. Frank Dahlgaard regnedes – også i denne sammenhæng – som »uafhængig«.

Resultatet af konfrontationen kan vanskeligt tolkes på anden måde, end at den siddende ledelse havde lidt et alvorligt nederlag. Den havde ikke kunnet komme igennem med en eksklusion, eller i hvert fald ikke haft styrke og/eller mod nok til at gennemtvinge den. Dette var dog ikke ensbetydende med, at den anden fløj i partiet havde vundet en sejr. Godt nok havde den haft styrke til at forhindre en egentlig eksklusion, men ikke til at forhindre at et af dens medlemmer blev sendt »til afkøling« og for en tid helt måtte forlade folketingsarbejdet. Med en sådan udgang på et opgør, hvor der kun er tabere tilbage, tegnede den nærmeste fremtid sig ikke godt for partiet. Konflikten var ikke blevet løst, der var blot udkæmpet endnu et slag. Flere måtte derfor forventes. Den tolkning understøttedes af de udtalelser Brian Mikkelsen, Pernille Sams og Helge Adam Møller fremkom med efter hovedbestyrelsesmødet og dagen derpå. Således udtalte Helge Adam Møller til TV-Avisen, at han helst havde set Jens Heimbürger smidt helt ud af partiet, og at han håbede, at han aldrig vendte tilbage til Christiansborg. Disse udtalelser udløste omgående skarpe reaktioner fra andre medlemmer af hovedbestyrelsen, som erklærede, at nu var det gruppeformanden, der optrådte illoyalt over for en beslutning truffet i et af partiets kompetente organer. For offentligheden tegnede konflikten i partiet sig fortsat som et bit-

tert personopgør uden synlig politisk substans.

Orlovsmodellen løb ind i et par problemer. Det første var, at Jens Heimbürgers 1. suppleant, den tidligere partiformand og minister Torben Rechendorff ikke ville overtage hans plads med blandt andet den begrundelse, at han ikke ønskede at deltage i det »Heimbürgerske cirkus«. Heller ikke 2. suppleanten, advokat John Winther udtrykte umiddelbart begejstring ved tanken om en kort periode i Folketinget. Han indvilgede dog til sidst i at overtage pladsen. Det andet problem var af principiel karakter. Det er kun Folketinget, der kan bevilge et medlem orlov. En sådan bevilges ifølge Folketingets forretningsorden på grund af sygdom, graviditet, barsel, midlertidig udsendelse i offentligt hverv, hvis medlemmet bliver minister eller hvis medlemmet af andre grunde ikke vil kunne deltage i Folketingets møder i mindst syv dage. Jens Heimbürger havde søgt Præsidiet om orlov af personlige grunde. Der var imidlertid ikke skygge af tvivl om, dels at han ville kunne møde i Folketinget, dels at der var tale om en form for frivillig tvang. Skulle et parti med andre ord have ret til at tvinge et medlem til for en kortere eller længere periode at forlade Folketinget. Ifølge Grundloven var det principielt alene vælgerne, der i sidste instans havde afgørelsen med hensyn til, hvem der skulle sidde i Folketinget. Den 19. januar skete derfor det meget usædvanlige, at Folketinget gennemførte en afstemning om en orlovsansøgning. 91 stemte for, 19 imod og 7 hverken for eller imod. Præsidiet tilkendegav, at det ville tage initiativ til, at der gennemførtes en præcisering af forretningsordenens bestemmelser om privat orlov. Den konservative strid satte sig således spor de forskellige steder.

For partiet selv var det dønningerne ude i det organisatoriske bagland, der var de alvorligste. Det manglede ikke på villighed blandt partiets tillidsfolk til at ytre sig, når journali-

sterne bad om en kommentar eller vurdering. De fløje, der fandtes på Christiansborg, gen fandtes ude i landet. Der var stærk kritik af den nye partiformand, af hele ledelsens håndtering af sagen, af at der slet ikke var en ledelse, men også af at ledelsen var for diktatorisk. Der var også en stærk kritik af, at Jens Heimbürger ikke blev ekskluderet, og af at medlemmer af hovedbestyrelsen ikke havde fulgt partiledelsens anbefaling desangående. Frustrationen over, at det konservative arbejde i kommuner og amter blev overskygget og ødelagt af folketingsgruppens evindelige stridigheder var stor og stigende. Det gav sig blandt andet det tragikomiske udslag, at formanden og de øvrige 21 medlemmer af vælgerforeningen i Støvring meddelte, at de gik i strejke. Al normal aktivitet såsom politiske møder og herved af nye medlemmer blev indstillet. Foreningen havde da mistet halvdelen af medlemmerne. Det centrale partikontor kunne oplyse, at medlemstallet nu var kommet ned under 30.000, idet godt 800 havde meldt sig ud af partiet siden valget i marts 1998. Det var tilsyneladende ikke kun i Støvring, at man fandt, at bægeret var fuldt.

I al krudtrøgen fra Heimbürger-slaget forsvandt partiformandens langsigtede plan for en genrejning af partiet ud af syne. Men da røgen havde lagt sig, og rengøringen af partiet for illoyalitet, som det omtaltes, var gennemført, genoptoges arbejdet med planen. Som tidligere nævnt var et af elementerne at skabe en bedre arbejdsform i folketingsgruppen, således at alle gruppemedlemmerne i højere grad blev inddraget i de væsentlige beslutninger. Dette blev drøftet på et heldagsmøde i gruppen den 29. januar med partiformanden som mødeleder. På mødet blev der drøftet politik, og det blev besluttet, at partiet skulle forsøge at profilere sig stærkere på rets-, forsvars-, erhvervs-, uddannelses- og familiepolitikken. Desuden skulle gruppebestyrelsen have mere indflydelse i forhold til gruppens ledelse, hvilket blev tolket som en fremstrakt hånd til Engell-fløjen, idet både

Gitte Seeberg og Henning Grove havde sæde i gruppebestyrelsen. Endelig meddelte gruppeformanden Helge Adam Møller, at de på mødet havde grinet og grinet og grinet sammen. Ind i mellem havde de sågar også grinet lidt af sig selv. Signalet var tydeligt: nu var der langt om længe skabt ro og fred i gruppen.

Blandt de andre elementer i partiformandens genrejningsplan var igangsættelse af arbejdet med at udforme et nyt partiprogram under overskriften C 2000. Desuden skulle partiets pressetjeneste udvides og effektiviseres, og den siden august 1998 ledige stilling som pressechef besættes. Kontakten til medlemmerne og deres muligheder for at øve indflydelse skulle udbygges væsentligt blandt andet gennem investeringer i ny elektronisk kommunikationsteknologi. Endvidere gjorde partiformanden sig også til talsmand for, at partiets politiske leder fremover skulle vælges af medlemmerne på partiets landsrådsmøde og ikke som hidtil af folketingsgruppen. Et initiativ fra 74 vælgerforeninger fra hele landet om at få vedtaget nye vedtægter pegede i samme retning: øget indflydelse til medlemmerne, mindre topstyring, en slankning af hovedbestyrelsen fra ca. 45 medlemmer til ca. 30 hvoraf et flertal skulle vælges direkte af de delegerede på landsrådsmødet. Dette ville i givet fald indebære, at de 16 amtsformænd ikke længere ville være fødte medlemmer af hovedbestyrelsen. At netop amtsformændene havde deltaget flittigt i de offentlige skænderier kan måske have inspireret de 74 vælgerforeninger til at komme med det forslag. Opretholdelse af ro og orden, politisk profilering og en vedtægtsdebat, i sandhed en omfattende dagsorden for det kriseramte parti med mange lig i lasten.

Den 15. juni blev partiet ramt af endnu et tilfælde af illoyalitet. Frank Dahlgaard røbede i et interview i Aktuel, at han ved valget til Europaparlamentet havde stemt på Mogens Camre fra Dansk Folkeparti. Frank

Dahlgaard havde søgt opstilling til Europaparlamentet med den argumentation, at der burde være en konservativ unionsmodstander opstillet på partiets liste, så de mange borgerlige EU-skeptikere også havde en kandidat at stemme på. Det var ikke lykkedes. Han var derfor hjemløs ved dette valg, og derfor havde han stemt, som han havde. For partiledelsen var der intet andet at gøre end at indstille Frank Dahlgaard til eksklusion, da han ikke selv ville trække sig. Den beslutning blev truffet den 16. juni i fuld enighed blandt de øvrige 15 medlemmer af folketingsgruppen. For første gang i partiets historie var et gruppe-medlem blevet ekskluderet. At enighed herom kunne opnås uden problemer skyldtes dels, at han ved mange tidligere lejligheder havde indtaget nogle for partiet kontroversielle særstandpunkter dels og nok så væsentligt, at han ikke var en fast del af en af fløjene i partiet. Derfor kunne eksklusionen ikke blive et symbol på styrkeforholdet mellem disse. Frank Dahlgaards eksklusion fik iøvrigt den konsekvens, at nogle EU-skeptiske tillidsfolk i partiet dannede en intern anti-EU gruppe. Endvidere indledte han som løsgænger et teknisk samarbejde med Dansk Folkeparti, som blandt andet indebar, at han indgik i det valgforbund af borgerlige partier, der træder i kraft, når udvalgposterne i det nye folketingsår skal fordeles. Målet var en plads i Europaudvalget.

Som halvåret var begyndt for de konservative, således sluttede det også: en offentlig diskussion om ledelsens kvaliteter eller mangel på samme. Partiets klare nederlag ved Europaparlamentsvalget den 10. juni havde ikke hjulpet på humøret endsige styrket ledelsen. Hertil kom, at partiformand Poul Andreassen i et interview i Berlingske Tidende den 20. juni fik formuleret sig sådan, at det med blot en anelse ond vilje kunne tolkes som en slet skjult mistillidserklæring til den politiske leder Pia Christmas-Møller. Selvdementerede han denne tolkning. Andre gav imidlertid udtryk for, at han havde ret, og at-

ter andre fandt, at han selv var blevet et problem for partiet på grund af manglende politisk tæft. Dette kunne man ikke beskyldes Hans Engell for. Han havde som forsvarspolitisk ordfører for partiet markeret sig stærkt under forsvarforhandlingerne og under Kosovokrisen. Røster i partiets bagland mente derfor, at han burde ændre sin beslutning om ikke at genopstille ved næste folketingsvalg. Den 27. juni udtalte partiets finanspolitiske ordfører og medlem af Engell-fløjen Gitte Seeberg, at hun syntes, at det var godt og rigtigt, at partiformanden havde lagt op til en debat om de politiske ledelsesforhold i partiet i god tid inden næste valg. Våbenhvilen var hermed brudt, og den konservative borgerkrig kunne gå ind i sit 6. halvår.

Det gældende forsvarsforlig, der var indgået i forbindelse med finanslovsforhandlingerne i november 1995 (se Økonomi og Politik nr. 1 1996 side 59), ville udløbe med udgangen af 1999. Forhandlingerne om et nyt forsvarsforlig fandt sted på baggrund af en ganske anden international og sikkerhedspolitisk situation. Ruslands fortsatte svækkelse, NATO's udvidelse mod øst, EU's øgede sikkerheds- og forsvarspolitiske engagement og ikke mindst konflikterne på Balkan kulminerende med NATO's massive luftangreb på Serbien for at gennemtvinge en ordning af Kosovos fremtidige status kan nævnes som nogle af de vigtigste faktorer, der havde indvirkning på forhandlingerne om, hvilken indretning og rolle det danske forsvar skulle have fremover. Desuden kunne politikerne føre deres forhandlinger ud fra en viden om, at der ikke siden 1949 havde været en så stor tilslutning i befolkningen til det danske medlemskab af NATO, samt at den generelle vilje til at betale forsvarsudgifterne var i beskeden vækst.

Den 23. februar præsenterede regeringen et forhandlingsoplæg. Det indeholdt blandt andet reduktioner af hærens krigsstyrke med omkring 14.000 soldater, en udvidelse af hærens bidrag til NATO's reaktionsstyrke,

anskaffelse af transporthelikoptere til Den internationale Brigade, nedsættelse af tjenestetiden på to måneder for en stor del af de værnepligtige, reduktion af stampersonalet, bygningen af et fleksibelt støtteskib, skrotning af tre ud af fem u-både samt nogle andre skibstyper, anskaffelse af fire transportfly, sammenlægninger og flytninger af enheder, altså kasernedlæggelser. Ifølge regeringens beregninger indeholdt oplægget samlede besparelse på ca. 3,7 milliarder kroner over en fire-årig periode.

Udspillet blev modtaget overordentlig negativt af de borgerlige partier. De var stærkt utilfredse med, at anbefalingerne i den af Forsvarskommissionen i november 1998 afgiven betænkning ikke i højere grad var blevet fulgt, når det gjaldt det samlede forsvarsstruktur. De var også af den opfattelse, at besparelserne ikke var 3,7 milliarder kroner, men snarere det dobbelte. Især besparelserne på søværnet, nedskæringen af værnepligten og den manglede danske deltagelse i udviklingen af et nyt kampfly vakte harme.

Venstre, Det konservative Folkeparti, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti traf beslutning om, at de ville forhandle samlet med regeringen. Hverken Dansk Folkeparti eller Fremskridtspartiet blev inviteret med til de borgerlige partiers drøftelser. Det vakte vrede hos Dansk Folkeparti, som på sit sidste årsmøde bevidst havde betonet sin forsvarsvenlige indstilling. Deres tolkning var, at partiets udelukkelse fra den borgerlige kreds alene skyldtes partitaktiske overvejelser hos de konservative, som i kampen om de borgerlige stemmer ikke ønskede at lukke Dansk Folkeparti ind i et forsvarsforlig. Socialistisk Folkeparti erklærede, at det var parat til at støtte regeringens udspil i den form det havde, fremfor at de borgerlige partier fik indflydelse. Enhedslisten ville ikke stemme for et forsvarsforlig, men ville dog gerne være med til at stemme de foreslåede besparelser igennem i Folketinget. Selvom disse

tilkendegivelser fra venstrefløjspartierne kunne se ud som en styrkelse af regeringens forhandlingsposition, var de dog af yderst tvivlsom værdi. Der var ikke nogen tvivl om, at regeringen reelt gik efter et flerårigt forlig med den traditionelle kreds af forsvarsforligspartier fremfor at begive sig ind i en uoverskuelig situation, hvor forsvarrets økonomiske forhold skulle afgøres under de årligt tilbagevendende finanslovsforhandlinger.

Efter at regeringen havde gennemført en række orienterende møder med alle Folketingets partier afleverede de fire borgerlige partier deres udspil til forsvarsminister Hans Hækkerup den 23. april. I det udspil var der to ultimative krav. For det første, at mindst tre af søværnets fem u-både blev bevaret og for det andet, at der ikke skulle ske en reduktion af værnepligtstiden med de af regeringen foreslåede to måneder. Hertil kom en række andre forhold som partierne tillagde central betydning, såsom etablering af en international reaktionsstyrke i flyvevåbnet og søværnet, at hærens krigsstyrke fastsattes til 48.000 soldater, at fire flyeskadriller bevaredes, bygning af to kommandostøtteskibe og to patruljeskibe samt at Danmark gik fuldt ind i udviklingsprojektet af et nyt jagerfly. Endelig foreslog de, at der blev indgået et forlig, der rakte fem eller seks år frem i tiden mod regeringens kun fire år. Udspillet indeholdt intet om kasernelukninger, et traditionelt meget ømtåleligt emne, som givetvis først ville blive besluttet i den allersidste fase af forhandlingsforløbet.

Herefter kunne realitetsforhandlingerne begynde under ledelse af forsvarsminister Hans Hækkerup og økonomiminister Marianne Jelved. Og de skred så sildigt frem med de sædvanlige markeringer til offentligheden. Den almindelig forventning var dog, at et forlig ville blive indgået inden Folketingets sommerferie, da begge parter havde en interesse i, at forsvaret kunne holdes uden for efterårets finanslovsforhandlinger. Og det holdt

stik. Den 25. maj indgik regeringen et forlig med Venstre, Det konservative Folkeparti, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti, et forlig der rakte frem til og med 2004. Dermed var der også bragt klarhed over forsvarets forhold et godt stykke om på den anden side af det næste folketingsvalg.

Af forligsparternes udtalelse fremgik det, at der var stor tilfredshed med forliget, en tilfredshed som forekom reel og ikke bare konventionel. Når nedskæringer, omlægninger og nyanskaffelser blev regnet sammen betød forliget, at det samlede forsvar skulle spare ca. 450 millioner kroner om året. Det var klart mindre end regeringens udspil og især hvad de radikale havde ønsket. De kunne så til gengæld være tilfredse med den øgede vægt, der blev lagt på forsvarets muligheder for at kunne deltage i de internationale kriseløsningsopgaver i forhold til det traditionelle territorialforsvar. Blandt de store materielanskaffelser, der blev aftalt, kan nævnes fire nye transportfly, et antal nye redningshelikoptere, to store og fleksible skibe, der kunne bruges som støtte til landoperationer, til hospitalsskib eller til minerydning, samt at Danmark fortsat deltog i udviklingsarbejdet med et nyt jagerfly. De borgerlige partier fik opfyldt deres ultimative krav om bevarelsen af tre ubåde samt at værnepligtstiden blev bevaret, men måtte gå med til andre reduktioner af mandskabet samt nedlæggelsen af seks kaserne og reduktioner og sammenlægning af andre. Alt i alt var der således tale om et klassisk forlig, hvor der blevet givet og taget på begge sider af bordet, og hvor sigtet om at gennemføre en strukturalpasning, der svarede til de nye og øgede internationale forpligtelser af sikkerhedspolitisk og humanitær karakter, blev fastholdt.

Valg til Europaparamentet havde hidtil ikke været noget, der havde tiltrukket sig den store interesse blandt de danske vælgere. Stemmeprocenten havde svinget mellem 46,2% og 52,5%. Der knyttede sig dog visse for-

håbninger til, at det ville ændre sig ved valget den 10. juni. De byggede på, at EU-problematikken jævnt hen indtog en lidt mere fremtrædende plads i den løbende politiske debat, end det hidtil havde været tilfældet. Den næsten konstante diskussion om de danske forbehold bidrog stærkt hertil. EU spillede også en aktiv rolle i Kosovokrisen og en sikkerhedspolitisk og militær dimension i EU trængte sig mere og mere på. Desuden havde Europaparlamentet gennem Maastricht og Amsterdam traktaterne fået tillagt større beføjelser og indflydelse på udformningen af EU's politik. Men nok så vigtigt var det vel, at parlamentet trådte i karakter ved den 16. marts at afskedige den samlede Kommission. Parlamentet havde demonstreret sin magt. Derfor kunne det vel ikke være ligegyldigt for den europæiske udvikling, hvem der blev valgt til at sidde i dette parlament i de næste fem år. Det var en periode, hvor blandt andet EU skulle udvides mod øst, og hvor vigtige institutionelle ændringer skulle vedtages. Udfra en normal politisk vurdering kunne det ikke være uden interesse om løsningen af disse og alle de andre problemer blev præget af socialistiske, socialdemokratiske, liberale, kristelige eller konservative holdninger.

Et blik på de kandidater, som partierne opstillede til europaparlamentsvalget, viste en tendens til, at valget blev tillagt en lidt større betydning af partierne end hidtil. Men det var stadig ikke politikere fra de forreste geledder i den hjemlig politik, der stillede op. Kun ganske få tilhørte den kategori. Politikere går efter indflydelse og magt, og den mente de tunge politikere stadigvæk primært lå i regering og Folketing. Partiernes signal til vælgere var med andre ord, at godt nok var valget vigtigt, men lige så vigtigt som et folketingsvalg var det bestemt ikke. Sådanne signaler tager vælgerne ad notam.

Ved europaparlamentsvalg udgør Danmark én stor valgkreds. Det betyder, at vælgerne kan stemme på en bestemt kandidat, uanset

hvor i landet vælgeren bor. De personlige stemmer og dermed kandidaternes vælger-tække har derfor stor betydning for partiernes valgresultat. Dette havde i hvert fald JuniBevægelsen blik for, da partiets landsmøde den 20. marts opstillede den i praktisk politik uprøvede, men landskendte skuespiller Jens Okking som nummer syv på listen. Han blev valgt! Det var også med glæde og forventning, at Pia Kjærsgaard den 24. marts kunne præsentere den tidligere socialdemokratiske toppolitiker og politiske ordfører Mogens Camre som Dansk Folkepartis spidskandidat. Glæden skyldtes, at partiet havde fundet et kendt ansigt, og forventningen knyttede sig til partiets muligheder for at kunne tiltrække socialdemokratiske EU-modstandere og tvivlere. Også han blev valgt. Både JuniBevægelsen og Dansk Folkeparti erklærede åbent, at de bevidst ville lægge deres valgkampagner an på at erobre socialdemokratiske vælgere.

De socialdemokratiske kandidater bidrog selv til, at den tvivl, der måtte være hos deres vælgere, om de skulle stemme på partiet, i hvert fald ikke blev mindre i løbet af valgkampagnen. Partiets veteran i Europaparlamentet Freddy Blak, som højlydt havde givet udtryk for utilfredshed med kun at være opstillet som nummer fire på partiets kandidatliste, gav lige så højlydt udtryk for sin utilfredshed med en »etisk håndfæstning«, som partiets inderkreds i samarbejde med spidskandidaten Torben Lund havde udarbejdet. Ingen af de andre topkandidater havde været inddraget i det arbejde. Håndfæstningen gik ud på, at de socialdemokratiske parlamentsmedlemmer skulle rejse efter regning, således at differencen på prisen på en billet til business-class og økonomiklasse ikke kunne stikkes i egen lomme. Desuden skulle der føres offentligt regnskab med den administrative støtte på ca. 300.000 kr årligt parlamentsmedlemmerne fik fra parlamentet, de såkaldte blyantspenge. Der skulle ikke kunne lægges til side til sig selv, ligesom det skulle være forbudt at ansætte familiemed-

lemmer. Håndfæstningen var vedtaget af partiledelsen for at komme den megen debat om disse støtteordningers misbrug til livs, men Freddy Blak opfattede reglen som rettet mod ham og gjorde sig offentligt til talsmand for, at Torben Lunds ministerpension skulle stilles i bero, hvis han blev valgt. På et møde den 14. maj i partiets hovedkontor blev der med meget store bogstaver talt ud om sagen. Freddy Blak fortsatte dog med at føre en meget uafhængig og personligt orienteret kampagne.

Også John Iversen, nummer tre på partiets liste, bidrog til signalforvirringen. Han udgav den 17. maj en debatbog om dansk EU-politik, hvori han blandt andet beskyldte de danske politikere for at have ført et dobbeltspil og fortiet sandheden om EU's politiske udvikling mod stedse mere union. Han erklærede sig i bogen som tilhænger af, at EU udviklede sig til en føderation. I sandhed et fast tråd på en af Socialdemokratiets EU-ligtorne.

Under Folketingets afslutningsdebat den 27. maj spurgte flere partier derfor til, hvem det egentlig var, der tegnede Socialdemokratiets EU-politik under valgkampen. Hertil svarede Jacob Buksti, at det gjorde han som partiets EU-ordfører sammen med partiformanden, og han fjede til, at kandidaterne ikke nødvendigvis tegnede partiets politik. Hertil replicerede Freddy Blak, at han nok selv skulle bestemme, hvad han mente og gjorde. Ledelsen havde tilsyneladende tabt kontrollen over den mere og mere personcentrede kampagne. Spidskandidaterne havde ret så forskellige holdninger til EU, angreb hinanden, og det hjalp ikke på det interne sammenhold, at partiledelsen i den situation valgte at lade Torben Lund, Charlotte Fuglsang og Helle Thorning-Schmidt repræsentere partiet i DR-TV's præsentationsprogram og dermed så bort fra listens nr. 2, 3 og 4. Ritt Bjerregaard gav åbenlyst sin støtte til Helle Thorning-Schmidt.

Valgkampen var ikke præget af noget gen-

nemgående og dominerende tema. På et tidspunkt hvor der var krig i Europa, indtog – i lighed med den forrige valgkamp – opgør mod snyd og bedrag i EU, rejsegodtgørelse, blyantspenge, parlamentarikernes løn, deres fravær fra møderne, mindre bureaukrati, større åbenhed osv osv en stor del af debatten. Men derudover indgik også de i bred forstand sikkerhedspolitiske spørgsmål og Danmarks rolle heri, alt sammen set i lyset af de danske forbehold. Miljø-, sundheds-, forbruger- og flygtningepolitik berørtes også i debatten. Men generelt var emnerne knapt så meget koncentreret om de områder, hvor parlamentet i sig selv havde direkte indflydelse, som de var koncentreret om de områder, der gjaldt EU som helhed, og her var grundtonen stadig et for eller imod mere union.

De første meningsmålinger viste stor tilslutning til Venstre og Socialdemokratiet, medens unionsmodstanderne – JuniBevægelsen og Folkebevægelsen mod EF-Unionen – stod til kraftig tilbagegang. Men efterhånden som kampagnen skred frem, og de fik mere medieomtale, end de gjorde til daglig, ændrede dette sig markant. Det var med andre ord, som det plejede at være. Og det er vel egentlig også den karakteristik, der er mest dækkende for valgresultatet.

Selvom vælgerne afgav deres stemme den 10. juni, måtte de ikke tælles op før afstemningen var afsluttet i de øvrige EU-lande den 13. juni. Af sparehensyn var det oprindelig planen først at foretage optællingen mandag den 14. juni, men for at opprioritere den symbolske betydning af valget, blev det ændret, så den kunne begynde søndag aften kl. 22.00. Det skulle være en »rigtig« valgaften, og stemningen blandt politikerne inklusive statsministeren denne søndag aften var, at tage skridtet fuldt ud ved det næste valg i 2004 og gøre søndag til afstemningsdag.

Overordnet stabilitet var som sagt hovedindtrykket af resultatet (se tabel 1.). Stemmeprocenten var 50,5 mod 52,9 i 1994. EU-modstanderlisterne fik nøjagtig samme tilslutning som i 1994, nemlig 37%. Det var stadig kun i Danmark, at to lister, der ikke opstiller til folketingsvalg, samlet kunne opnå en tilslutning på hele 23,4%, kun 2,1 procentpoint mindre end i 1994. Den bevægelse, der var, bestod i, at det mere yderligtgående standpunkt som Folkebevægelsen stod for – Danmark ud af EU – mistede et mandat til den i den henseende mere moderate JuniBevægelse.

Venstre, som havde nedtonet EU-begejstringen mærkbart under valgkampen, opnåede med en fremgang på ét mandat at blive det første danske parti, der kunne sende hele fem repræsentanter til parlamentet. Partiets spidskandidat Bertel Haarder blev valgets ubestridte sejrherre med 180.974 personlige stemmer (se tabel 2). Også ved det tredje valg Dansk Folkeparti deltog i, havde det succes og blev repræsenteret med ét mandat. For Det konservative Folkeparti blev valget som forventet et stort nederlag. Forventet fordi stemmemagneten fra sidste valg, Poul Schlüter (247.956 personlige stemmer svarende til 67% af partiets samlede stemmetal), ikke stillede op, men først og fremmest fordi partiets vedvarende interne stridigheder ikke just øgede tiltrækningskraften. Det samme gjaldt de socialdemokratiske kandidaters signalforvirring. Selvom partiet gik en anelse frem i antal stemmer, måtte det konstatere, at dets traditionelle problemer ved europavalg stadig var virksomme. Partiet fik ikke rettet op på dets dårlige valg i 1994. Freddy Blaks personlige kampagne derimod bar frugt. Han erobrede med 61.703 stemmer overbevisende partiets andet mandat. Den store overraskelse leverede imidlertid Helle Thorning-Schmidt. Hele vejen gennem fintællingen havde stillingen skiftet mellem listens nummer to Niels Sindal og listens nummer tre John Iversen tæt fulgt af Helle Thorning-Schmidt og Char-

lotte Fuglsang. Først da de allersidste stemmer var talt op i Østbanekredsen i det indre København blev det afgjort, at hun med blot 38 stemmer mere end John Iversen havde erobret det tredje mandat. Nævnes skal det også, at Mimi Jakobsen trods 59.083 personlige stemmer ikke formåede at generobre det mandat, Centrum-Demokraterne tabte i 1994, medens Lone Dybkjær i kompaniskab med Naser Khader fastholdt de radikales ene mandat. I den standende diskussion i Socialistisk Folkeparti om unionsudviklingen lod de vælgere, der stemte på partiet, ingen tvivl tilbage: nej- fløjen vandt suverænt med valget af Pernille Frahm.

Den samlede konklusion på valgresultatet må være, at Danmark stadig havde to partisystemer, ét der er i funktion, når der er europavalg og ét der er i funktion, når der er folketingsvalg. EU-spørgsmålet og hele forbeholdsproblematikken var stadig meget betydningsfulde konflikttemaer i dansk politik.

Halvåret bragte ingen forandringer i det grundlæggende samarbejds- og konfliktmønster i Folketinget. Udover forsvarsforhandlingerne blev der ikke fra regeringens side fremlagt forslag til store reformer, hvor partiernes samarbejdsrelationer for alvor kunne blive prøvet af. Ovenpå de voldsomme reaktioner på efterlønsreformen var der tilsyneladende en reformtilbageholdenhed hos regeringen. Den havde således opgivet at komme videre i dette halvår med tre store områder, der alle var indeholdt i regeringsgrundlaget: En førtidspensionsreform, en revision af lejeloven og en hovedstadsreform. Partiernes bevægelser i forhold til hinanden var således primært holdt på erklæringsniveauet.

Her tilkendegav både Enhedslisten og Socialistisk Folkeparti, at de var indstillet på at sikre regeringen et flertal på de områder, hvor der ellers var lagt op til et forlig med de borgerlige partier. På Enhedslistens årsmøde den

27.-28. februar erklærede Frank Aaen, at det skulle fremstå klart for vælgerne, at regeringen faktisk havde et alternativ til samarbejdet med de borgerlige partier. Konkret kunne det indebære, at Enhedslisten ikke, som det var tilfældet ved de sidste finanslovsforhandlinger, forlod disse på et meget tidligt tidspunkt. Nu agtede partiet tilsyneladende at bide sig fast i bordet. De knap 200 delegerede diskuterede også partiets interne rotationsregler, som blandt andet indebar, at partiets folketingsmedlemmer ikke kunne genopstille, hvis de havde siddet i Folketinget i syv år. Det ville ramme Frank Aaen, Søren Søndergaard og Keld Albrechten. Meningerne om princippet hensigtsmæssighed var delte, og årsmødet landede på et kompromis. Fremover var reglen, at man ikke kunne blive valgt til folketingskandidat på årsmødet, når man havde siddet syv år i Folketinget. I praksis betød det, at de nuværende folketingsmedlemmer kunne forsætte i endnu en valgperiode udover den igangværende.

Holger K. Nielsen benyttede Socialistisk Folkepartis 40-års jubilæum den 15. februar til at erklære, at partiet var parat til at indgå i en socialdemokratisk ledet regering, der baserede sig på midterpartiernes støtte. En rød-grøn koalition var målet. Erklæringen blev mødt med kølig interesse af regeringspartierne. Der var stadig meget der skilte, især i forhold til midterpartierne. Et område var EU-politikken, et andet var holdningen til reformer af velfærdssamfundet herunder især spørgsmålet om udlicitering. Disse temaer blev drøftet på partiets hovedbestyrelsesmøder forud for landsmødet den 22.-24. maj i Aalborg. Her udviklede debatten sig til først og fremmest at handle om udlicitering. Det fremgik af de mange indlæg, at den ideologisk bestemte modstand var klart fremherskende. Det var ikke nok, at der blev opstillet meget præcise, kontroller- og målbare krav til opgaveløsningen, når der skulle udliciteres. Det var det store flertals opfattelse, at sådanne krav ikke var mulige at opstille inden for visse om-

sorgs- og plejeopgaver som f.eks. omkring daginstitutioner, personlig pleje i hjemmehjælp og sygehussektoren. På sådanne områder kunne Socialistisk Folkeparti derfor ikke støtte udlicitering. Dermed var der sat bom for udlicitering af de »bløde« områder, og dermed også lagt en hindring i vejen for en regeringsdeltagelse, der byggede på midterpartierne.

Landsmødet var Steen Gades sidste. Han havde sagt ja til at blive direktør i Miljøstyrelsen og forlod derfor partipolitik. Dermed var ja-fløjen i partiet blevet alvorligt svækket. Holger K. Nielsen forsikrede dog, at der stadig ville og skulle være plads i partiets ledende organer og ved besættelsen af udvalgsposter i Folketinget til de synspunkter, ja-fløjen repræsenterede.

Også på Kristeligt Folkepartis landsmøde den 30.4.-1.5. berørtes samarbejds- og regeringskonstellationerne. Jann Sjursen kunne i sin afsluttende tale konstatere, at ingen havde talt for, at partiet skulle pege på Poul Nyrup Rasmussen som leder af en regering efter næste valg. Desuden vedtoges en ændring af partiet vedtægter, som betød, at der krævedes to tredjedels flertal i hovedbestyrelsen for, at partiet kunne indgå i et regeringssamarbejde. I den med jævne mellemrum førte debat i partiet om kompetence- og magtforholdet mellem folketingsgruppen og landsorganisationen var der med denne vedtægtsændring sket en magtforskydning til fordel for sidstnævnte. Jann Sjursen fastholdt dog, at folketingsgruppen var suveræn, når det gjaldt indgåelse af forlig i det daglige folketingsarbejde. Han bedyrede, at Kristeligt Folkeparti ikke skulle have Socialistisk Folkeparti eller

Enhedsliste-lignende tilstande, som han udtrykte det.

En af partipolitik uafhængig beslutning af stor politisk betydning blev truffet den 19. februar. Her afsagde Højesterets elleve dommere enstemmigt en dom, der gav Tvind-skolerne medhold i, at Folketinget havde handlet i strid med Grundloven, da 32 skoler i 1996 ved lov var blevet frataget deres statstilskud. Særloven var i strid med Grundlovens § 3 om magtdelingen, da Folketinget, ifølge Højesteret, havde gjort sig til dommer i den tvist, der var mellem Tvind-skolerne og Undervisningsministeriet, da loven afskar skolerne fra at få prøvet sagen ved domstolene. Højesterets historisk bestemte tilbageholdenhed med hensyn til at underkende et folketingsflertals beslutninger var brudt. Den danske Højesteret havde dermed bragt sig lidt mere på linie med de aktivistiske forfatningsdomstole, der var i en række lande, såvel som med praksis i Den europæiske Menneskerettighedsdomstol og EF-domstolen.

En beretning om første halvår 1999 kan ikke slutes uden at nævne, at Danmark i perioden fra den 24. marts til den 10. juni befandt sig i krig med et andet europæisk land. Den nødvendige lovgivning til den aktive danske deltagelse med fly, landtropper og marinefartøjer i NATO's aktion mod Serbien blev sikret af et bredt flertal bestående af Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Centrum-Demokraterne, Kristeligt Folkeparti, Det konservative Folkeparti og Venstre. Enhedslisten, Socialistisk Folkeparti, Dansk Folkeparti og Fremskridtspartiet undlod med varierende begrundelser at støtte eller stemte imod.

	1979 (1979)		1984 (1984)		1989 (1988)		1994 (1994)		1999 (1998)	
	pct.	man- dat	pct.	man- dat	pct.	man- dat	pct.	man- dat	pct.	man- dat
SD	21,0 (38,3)	3	19,5 (31,6)	3	23,3 (29,8)	4	15,8 (34,6)	3	16,5 (35,9)	3
RV	3,3 (5,4)	0	3,1 (5,5)	0	2,8 (5,6)	0	8,5 (4,6)	1	9,1 (3,9)	1
KF	14,0 (12,5)	2	20,8 (23,4)	4	13,3 (19,3)	2	17,7 (15,0)	3	8,5 (8,9)	1
CD	6,2 (3,2)	1	6,6 (4,6)	1	8,0 (4,7)	2	0,9 (2,8)	0	3,5 (4,3)	0
SF	4,7 (5,9)	1	9,2 (11,5)	2	9,1 (13,0)	1	8,6 (7,3)	1	7,1 (7,6)	1
Juni- Bev.						3*	15,2	2	16,1	3
Folke- Bev.	21,0	4	20,8	4	18,9	4/1*	10,3	2	7,3	1
DF									5,8 (7,4)	1
KRF	1,8 (3,7)	0	2,8 (2,7)	0	2,7 (2,8)	0	1,1 (1,9)	0	2,0 (2,5)	0
V	14,4 (12,5)	3	12,4 (12,1)	2	16,6 (11,8)	3	18,9 (23,3)	4	23,4 (24,0)	5
FRP	5,8 (11,0)	1	3,5 (3,6)	0	5,3 (9,0)	0	2,9 (6,4)	0	0,7 (2,4)	0
Valg- delt	47,8 (85,6)		52,4 (88,4)		46,2 (85,7)		52,9 (84,3)		50,5 (85,9)	

* Tre fra Folkebevægelsen skiftede i valgperioden til at repræsentere JuniBevægelsen.

Kilde: Den officielle valgstatistik.

*Tabel 1. Valg til Europaparlamentet, 1979-1999.
Stemmeprocent ved folketingsvalg i parentes.*

Navn	Parti	Personlige stemmer	% af partiets samlede stemmetal
Bertel Haarder	V	180.974	39,3%
Lone Dybkjær	RV	123.514	68,6%
Jens-Peter Bonde	JuniBev.	117.778	37,1%
Pernille Frahm	SF	84.858	60,6%
Torben Lund	SD	84.208	26,0%
Christian Rovsing	KF	81.539	48,9%
Mogens Camre	DF	77.104	67,1%
Ole Krarup	Folkebev.	63.251	44,0%
Freddy Blak	SD	61.703	19,0%
Jens Okking	JuniBev.	44.276	13,9%
Karin Riis Jørgensen	V	43.496	9,4%
Anne E. Jensen	V	36.925	8,0%
Ulla M. Sandbæk	JuniBev.	34.885	11,0%
Helle Thorning-Schmidt	SD	22.890	7,1%
Ole Andreasen	V	22.349	4,6%
Niels Busk	V	16.150	3,5%

Kilde: Den officielle valgstatistik fra Danmarks Statistik.

Tabel 2. De valgte kandidater ved europaparlamentsvalget den 10. juni 1999

Manuskriptet er afsluttet den 9. september

Anmeldelser

FN, verden og Danmark

Udgivet af Dansk Udenrigspolitisk Institut
470 sider, 250 kroner

Lad det være sagt med det samme: Dette er en god bog. Den bør stå på ethvert folkebibliotek og i gymnasiernes håndbogsbiblioteker. Den vil også kunne bruges som introduktion til FN-problematikken i undervisningen på højere niveau. Mange, som allerede er rimeligt inde i international politik og FN's problemer, vil kunne have glæde af den. Det skyldes den store grundighed, hvormed de enkelte delemner behandles og den soberhed, der præger fremstillingen. En del mennesker vil formentlig nøjes med at læse det afsluttende kapitel, »Verden, FN og Danmark«, der over 40 sider resumerer bogens øvrige ti kapitler. De snyder sig imidlertid for meget ved at springe over selve teksten, der rummer et væld af gode iagttagelser, og som kommer ud i hjørner, hvor man ikke har været før. Der er viden at hente. Altsammen skrevet godt, med afvejede argumenter, sobre vurderinger og forsøg på forsigtigt at se lidt ind i fremtiden.

Bogen henhører under DUPI's udredningsafdeling, men er ikke blevet til efter opdrag fra regeringen. Der er tale om et initiativ udgået fra DUPI's bestyrelse. Man kan kalde det en udredning, men værket har i høj grad håndbogens karakter.

Bogen er opdelt i fire hovedafsnit: Første del giver et historisk rids set fra dansk side af FN-problematikken, efterfulgt af en introduktion til tre måder at anskue verdenspolitikken og FN på. Anden del er en grundig gennemgang af FN's opgaver, afsluttet med en gennemgang af FN systemets organisation, finansiering og reformbestrebelse. Tredie del udgøres af en sammenfatning af analyserne og en række overvejelser over Danmarks forhold til FN og FN's arbejdsområder. Sidste og fjerde afsnit omfatter en autoritativ oversættelse til dansk af FN-pagten, en oversigt over FN-syste-

met, en beskrivelse af de anvendte akronymer samt et sted- og personregister.

Bogen rummer ikke ret meget om Danmarks humanitære indsats i det tidligere Jugoslavien. DUPI forbereder en speciel udgivelse om denne.

Tilgangen

Man kunne have tænkt sig, at forfatterne havde brugt en funktionalistisk tilgang til FN, fordi meget af gennemgangen er helliget FN's forskellige funktioner, men dels vil bogen noget mere end blot at se på en organisation og dens enkeltfunktioner, dels ville en sådan synsmåde nemt kunne komme til at virke skematisk og stiv. Sigtet med udgivelsen er: »at give et billede af de globale udviklinger og organiseringsformer, der udgør rammerne for FN's virksomhed; at belyse FN's placering og rolle i forhold til disse rammer; og at analysere udviklingen af de vilkår, interesser og værdier, som er bestemmende for udformningen af dansk FN-politik«. I denne henseende har bogen i anmelderens øjne en del tilfælles med Inis Claude's institutionalistiske måde at anskue FN på i bogen »Swords into Plowshares«, der igennem årene er blevet revideret og optrykt mange gange. Det gælder også formen. Udredningen tager hensyn til udviklingen på verdensplan, men er på den anden side ikke så kontant i sin opfattelse af samspillet mellem den internationale politik og FN, som i sin tid John Stoessinger i hans elegante påvisning af, hvilke dele af FN-systemet, som fik størst betydning under skiftende konjunkturer i verdenssystemet (Udviklingen gik fra Sikkerhedsrådet til Generalforsamlingen, derfra til Generalsekretæren og tilslut tilbage til Sikkerhedsrådet). Forfatterens forståelsesramme er således hverken funktionalismen, institutionalismen eller realismen. I stedet benytter de på én gang tre perspektiver på verdenspolitikken og FN, hentet fra studiet af international politik, nemlig *det magtorienterede perspektiv, internationalt samfundsperspektivet og individ/verdenssamfundsperspektivet*. Det

rummer den fordel, at det bliver muligt at nuancere beskrivelsen inden for de enkelte funktionsområder, og at sammenkoble FN med verdenspolitikken på flere måder.

Det nye perspektiv

Det magtorienterede perspektiv, der ser verden som opbygget af stater, der konkurrerer om magt og indflydelse med alle midler, og som ser staternes fornemste opgave som den at sikre egen overlevelse, er naturligvis stadig relevant, ikke mindst i FN-sammenhæng. Dette perspektiv er inden for betydelige dele af det internationale system blevet dæmpet gennem etableringen af udbredte samarbejdsrelationer imellem grupper af stater på regionalt eller globalt plan, der tenderer i retning af en regulering af staternes adfærd på delområder. FN er i sig selv en del af dette reguleringssystem. Dette »det internationale samfunds« perspektiv, der har rødder tilbage til Hugo Grotius, findes måske bedst udmøntet af den såkaldte »engelske skole« i nyere tid. (I tråd med dette understreges det flere gange i bogen, at stormagtskrige ikke længere er sandsynlige. Det er en påstand, som nærværende anmelder ikke er enig i. Se hertil Ib Damgaard Petersen: *The World War Pattern*, Forlaget Politiske Studier, 1999). Dette andet perspektiv er vi også ret fortrolige med. Nyt er det derimod, at forfatterne trækker det såkaldte »individ/verdenssamfundsperspektiv« ind for blandt andet at forklare den betydning, som menneskerettighedsaspektet har fået for FN's arbejde igennem de seneste år.

I bogen lægges internationalt samfunds-perspektivet og individ/verdenssamfundsperspektivet tæt op ad hinanden (se for eks. diagrammet side 107), som repræsenterende en på en gang normativ og organisatorisk dimension i verdenspolitikken. Spørgsmålet er, om forfatterne ikke her burde have bevaret en klarere tredimensional fortolkning. Introduktionen af individperspektivet er langt mere radikalt end det internationale samfundsperspektiv, som snarere burde ses som en modificeret udgave af magtperspektivet. Det er for mig også tvivlsomt om verdensføderalismen kan tage det kantianske individperspektiv til indtægt, som det gøres i bogen. Kant's vision om det borgerlige verdens-samfund, bygget på etikken og individet, var i hvert fald efter min mening statsløs. Det kan forekomme at være petitesser for lommefilosoffer,

men i mine øjne er det vigtigt for at få den rette forståelse af udviklingen i FN-problematikken.

Hvorfor dukker individperspektivet op og øver indflydelse nu? Forfatterne synes at mene, at det er vokset ud af det grotianske perspektiv, som et element i skabelsen af en verdensorden. Derved underkendes det, at de tre perspektiver dækker over forskellige interesser, der er relevante i verdenspolitikken. Realismen er de statslige elites ideologiske verdensbillede. Det grotianske perspektiv inddrager magtfulde interesser i organisationsverdenen inden for handel og industri i samarbejde med de statslige eliter. Individperspektivet derimod er den almindelige befolknings perspektiv, der i dag er vokset udover det nationale civilsamfund til en forestilling om eksistensen af et internationalt civilsamfund. Den almindelige befolknings interesser er ikke nødvendigvis sammenfaldende med de statslige- og de organisatoriske elites. Vi kan bare tænke på menneskerettigheder i Burma eller på gensplejset mad, som de store multinationale firmaer ønsker at producere, uden at sikre sig, at det ikke er sundhedsfarligt, på den kemiske industri's sabotage af forskning i virkningen af pesticider på mennesker o.s.v.

Hvorfor er individ-perspektivet overhovedet blevet et varmt emne i FN-sammenhæng, og hvorfor nu? – Der findes klart nogle forudsætninger i FN-charteret selv, der blev til i atmosfæren efter 2. Verdenskrig, da forfølgelse af jøder og koncentrationslejrenes rædsler stod klart i den offentlige bevidsthed, og hvor Nürnbergdomstolen på naturretsligt grundlag fordømte krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden. Det har dog ikke afholdt nogen fra at udøve diktatur, foretage folkemord eller forfølge minoriteter i Tibet eller i Mellemamerika, ej heller stater i at være forbryderiske i deres krigsførelse.

Magt, demokrati og økonomi

Hvorfor får ganske almindelige menneskers interesser en chance for at blive hørt i dag? I mine øjne startede denne trend i 70'erne, da præsident Carter skulle vaske tavlen ren efter Vietnam-krigen og samle verdensopinionen omkring USA igen. Carter startede et menneskerettighedskorstog vendt imod Sovjet, baseret på dele af ordlyden i Helsinki-aftalerne. Kommunismen havde ganske vist

vundet i Vietnam og USA havde måttet acceptere Sovjet som en ligeværdig partner i den militære balance. USA kunne på den anden side hævde, at kæmpe for politisk frihed og på menneskerettighedsområdet sammen med de vesteuropæiske stater, at repræsentere et højere moralsk stade, som stater burde leve op til. I dette korstog blev indirekte legitimiteten i den kommunistiske stat og det kommunistiske herredømme i Sovjets lydlande angrebet. Vi ser denne udvikling ført videre i USA's stempling af visse stater som Nordkorea, Irak og Iran som røverstater, stater som ikke lever op til visse minimumsstandarder for at være stater, og som derfor måske ikke har krav på samme beskyttelse af verdenssamfundet, som »normale« stater får. Dette synspunkt indgik implicit i FN-resolutionen om FN's indgriben i det nordlige Irak til beskyttelse af kurderne, der formentlig hovedsageligt var et middel til at stabilisere situationen langs Tyrkiets grænser til irakisk Kurdistan. Der har med andre ord været en magtpolitisk interesse i at hævde menneskerettighedsaspektet stærkere i folkeretten. Men det er ikke den eneste side af dette problem.

En parallel tankegang dukker op i de konditionaliteter, som Europarådet og EU opstiller for de østeuropæiske stater, der søger optagelse i Rådet og EU. De skal opfylde visse betingelser som stater både hvad angår organisation, demokrati og menneskerettigheder for at kunne gøre sig værdige til at indgå i kredsen af fredelskende og demokratiske stater i EU. (En absolut hensigtsmæssig og praktisk foranstaltning, som ville virke endnu bedre, hvis man også kunne smide stater ud af EU, der efter optagelse ikke levede op til disse krav). Her dukker et andet aspekt op, nemlig betydningen af et stærkt civilsamfund, der kan gøre sig gældende som det ideologiske grundlag for en demokratisk regional organisation, en miniudgave af den skrøbelige forestilling om en global »Ny Verdensorden«. Inden for denne europæiske ramme spiller den almindelige befolknings interesser i kraft af demokratiet en tilstrækkelig stærk rolle til at kunne påvirke regimet, hvilket som bekendt kun i beskedent omfang er tilfældet i store dele af Asien, Afrika og Latinamerika. Betydningen af beskyttelse af rettigheder, herunder menneskerettigheder, for investeringer og økonomisk udvikling i en global verden spiller naturligvis også en rolle, og det er her forbindelsen til det internatio-

nale samfunds-perspektiv knyttes, men det er som nævnt i mine øjne ikke den eneste kilde til aktualiseringen af menneskerettighederne.

Ny folkeret

Der skrives i bogen fremragende kapitler om menneskerettigheder versus suverænitæt i FN, et spørgsmål der er blevet højaktuelt med NATO's intervention i Serbien. FN's charter fastslår suverænitæts ukrænkelighed, men med interventionen på Balkan er der skabt ny folkeret. Der kan gribes ind uden Sikkerhedsrådets udtrykkelige godkendelse, hvis man dermed er med til at forhindre en humanitær katastrofe, og hvis det sker efter regler og med et mål, der senere kan vinde almen accept. Fortalerne for en NATO intervention uden eksplicit bemyndigelse fra FN har hævdet, at nødsituationen berettigede en humanitær intervention også uden eksplicit mandat, fordi en sådan opfyldte hensigten i tidligere FN-resolutioner. Der henvises i denne sammenhæng til interventionen i det nordlige Irak. Der er tale om en »coalition of the willing«, der handler ud fra FN-pagtens principper og »i skyggen« af Sikkerhedsrådet. Efterfølgende har Sikkerhedsrådet som bekendt sanktioneret det skete og autoriseret indsættelse af en fredsstyrke.

Det princip, man kunne tænke sig, at denne udvikling på længere sigt ville være med til at knæsette, er, at stater skal opfylde visse krav for at kunne være fuldgyldige medlemmer af det internationale samfund og, at hvis de ikke opfylder disse krav, at de da ikke længere nyder den beskyttelse, som normale stater har, og derfor legitimt kan udsættes for sanktioner efter bestemte regler fra andre staters side. Samtidig må man sige, at forestillingen om et internationalt civilsamfund, der skal beskyttes mod overgreb, er blevet styrket.

Lektor, dr.phil. Ib Damgaard Petersen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Henrik Christoffersen
Danmarks økonomiske historie efter 1960
Systime 1999

Det er med glæde men også med et vist vemod, at man ser at en gruppe på 4 økonomisk-historikere er gået sammen om at skrive en erstatning for Svend Aage Hansens lærebog om Økonomisk vækst i Danmark.

Det glædelige ved det nye bogprojekt er, at Svend Aage Hansens bog længe har trængt til en afløsning. Bogen har siden 1970 tjent som standardværk ved undervisning i dansk økonomisk historie, og der er forskningsmæssigt sket meget i de sidste 30 år som kunne begrunde en revurdering på en række områder. Hertil kommer, at det generelle syn på den økonomiske politik og hvilke instrumenter, der kan og bør anvendes, har ændret sig radikalt siden begyndelsen af 1970'erne. Det er således ikke længere helt så simpelt at kæde den keynesianske revolution sammen med et ønske om at bekæmpe arbejdsløshed med ekspansiv finanspolitik. Her har erfaringerne fra de seneste 25 år lært os, at mange af de klassiske økonomers argumenter mod en sådan politik, alligevel havde relevans.

Når det alligevel også er med et vist vemod, at man ser Svend Aage Hansens lærebog nu skal udgå, skyldes det, at bogen havde en række særlige kvaliteter, som kompenserede for dens svagheder. Den var skrevet direkte for økonomistuderende med udnyttelse af deres styrke indenfor økonomisk analyse, samtidig med at den forsøgte at kompensere for deres manglende forståelse for den historiske sammenhæng. Endelig var bogen – ligesom Erling Olsens bog fra 1962 – skrevet af en enkelt person, hvilket gav en homogenitet i valget af emner og perspektiv for hele den behandlede periode.

På begge punkter betegner det nye bogprojekt et brud med den hidtidige tradition. Bøgerne bliver skrevet af 2 økonomer og 2 historikere og den foreliggende bog synes at henvende sig til en større kreds af læsere end blot økonomistuderende. Det er en udvikling man må acceptere. Det er ikke længere i høj kurs at skrive lærebøger, og oversigtsværker om dansk økonomisk historie finder anvendelse også udenfor økonomernes kreds.

Henrik Christoffersens bidrag til projektet dækker tiden efter 1960. Bogen er ikke opbygget kronologisk, men er struktureret efter tre hovedtemaer. Bogen indledes og afsluttes med en generel oversigt over dansk økonomi og udviklingen i den økonomiske politik gennem de sidste 40 år. Henrik Christoffersen giver her en god oversigt over de udbuds- og efterspørgselsfaktorer, som var afgørende for det spring i økonomisk vækst, som kom i begyndelsen af perioden, og de efterfølgende års vækstproblemers betydning for fastholdelsen af velfærdsstaten.

Det andet tema, som tages op i bogen, er udviklingen i de enkelte erhverv, arbejdsmarkedet og udenrigshandlen. Henrik Christoffersen når på den begrænset plads at få trukket mange væsentlige hovedlinier op. Men da bogen skal fungere som grundbog og dermed nødvendigvis må dække emnet bredt, kan det ikke undgås, at mange erhverv kun kan beskrives i generelle vendinger på 1/4 eller 1/2 side. Det ville nok have været en fordel at nøjes med en mere overordnet beskrivelse af de grundlæggende problemer og den førte økonomiske politik, suppleret med henvisninger til de gængse standardværker indenfor samfundsbeskrivelse, der har plads til at behandle de enkelte erhvervs problemer mere indgående.

Bogens tredje tema er udviklingen i velfærdsstaten og de økonomisk politiske forsøg på at takle balanceproblemerne i dansk økonomi. Det er emner, som Henrik Christoffersen også tidligere har behandlet indgående i flere bøger, og forfatteren får i den nye bog på udmærket vis trukket hovedproblemstillingerne frem. Man kan selvfølgelig altid diskutere, hvor vægten skal lægges. Forfatteren har således valgt at illustrere »den offentlige serviceproduktion« ved en konkret gennemgang af udviklingen indenfor sygehus- og uddannelsesområdet. Her ville en mindre sektorspecifik gennemgang med vægt på det mere generelle udviklingstræk nok have været at foretrække.

Henrik Christoffersens nye bog er et godt bud på en beskrivelse af dansk økonomisk historie indenfor de seneste 40 år. Bogen vil få hård konkurrence fra fagbøger i samfundsbeskrivelse, der stort set dækker den samme periode. Men netop fordi Henrik Christoffersen lægger vægt på også at behandle de mere principielle økonomisk-politiske

problemstillinger, vil denne bog dække et væsentligt behov i undervisningen.

Lektor, dr.polit. Niels-Henrik Topp
Institut for Statskundskab
København Universitet

Klaus Petersen

LEGITIMITÄT UND KRISE

Die politische Geschichte des dänischen Wohlfahrtsstaates 1945-1973

Übersetzt von Harry Werner. 337 sider. – Berlin Verlag Arno Spitz GmbH. Berlin 1998 – Nordeuropäische Studien Band 13. Herausgeber Prof.Dr. Bernd Henningsen

Bogens indhold er en praktisk talt uændret oversættelse til tysk af den besvarelse af Københavns Universitets prisopgave, der i 1995 skaffede forfatteren guldmedalje i samtidshistorie. Jeg var selv medforslagsstiller og medbedømmer, men når den nu udkommer som rigtig bog, må den jo bedømmes som sådan.

Forfatteren fortjener dog ros for at have ændret afhandlingens ret vildledende undertitel »Velfærdsstatens udvikling i Danmark ...1945-1973«. Heller ikke i bogform inddrager den lovgivningens sociale og andre konsekvenser – hvad man jo ville forvente af en fuldvoksen afhandling – men samler sig helt om materialet vedrørende lovenes fremkomst. Det anvendes som grundlag for analyse over tre faser: hvorledes velfærdsstatstanken forberedtes, formuleredes og indførtes i dansk politik 1950-58 – derpå opnåede et stærkt gennemslag og en hægemonisk status 1958-68 – for til sidst at se sin legitimitet problematiseret igen op mod 1973. Med et så vidtrækkende søgefelt er det fornuftigt at holde sig til summariske skildringer af lovgivningsprocessen – lovforberedelse, forhandlinger, almen debat o.s.v. og ikke mindst formuleringen af partiernes holdninger og strategi. Som helhed er denne gennemgang af hændelsesforløbet solid og velproportioneret, en reel håndsrækning for forskere i dansk politisk historie.

Navnlig de indledende afsnit har alvorlige fejl. F.eks. gentages den gamle påstand om relativ for-

armelse af arbejderne under krigen (s. 37) skønt Sv.Aa.Hansen længst har tilbagevist den (Dansk social historie 7, 1980) og skønt beskæftigelsestallene ignoreres. Kort forinden udlægges både V og KF generelt som tilhængere af »natvægerstaten«, skønt de frem til 1936 havde enten initiativet eller gennem landstinget reel vetoet i den danske sociallovgivning, der dengang ansås for meget ambitiøs – Sigurd Bergs aldersrentelov 1921 vakte furore blandt økonomer i ind- og udland. Endnu alvorligere er den påstand, at »Die Glaube an einen selbstregulierende Markt befand sich in Auflösung« i efterkrigstiden – fordi det modsatte var tilfældet, hvad man jo så i den stærke bølge af liberalisering og deregulering indadtil og udad, som gennemførtes i Danmark og andre vestlige lande fra ca.1948 (delvis under Marshallplanen og OEEC).

Det var faktisk tværtimod tankerne om statens styring af erhvervslivets drift og ejerforhold der »befand sich in Auflösung«. Socialisering, detailregulering og planøkonomi blev trinvis opgivet også af socialdemokratiene – tilsidst endog det norske (ca.1953), ret tidligt det danske, der i sin regeringsperiode 1947-50 end ikke nævnte »Fremtidens Danmark« og snart reelt helt afskrev den længe hengemte skuffedøm om et dansk socialistisk samfund. Men desto mere savnede partiet naturligvis et bæredygtigt grundlag for sin position. Foruden sikringen af fagforeningernes råderet og fodslæberi i liberaliseringen havde man jo prøvet lokkemidler som huslejestoppet, tilskudene til almennyttigt byggeri, sygekasser og Akasser. Men ingen af dem gav udelt positiv tilbagemelding fra hele den brede befolkning – og det stod nu klart, at den traditionelle kernegruppe af håndværkere og industriarbejdere i byerne ikke slog til i det lange løb.

Bedst hold fandt man da i reformismens klassiske fordelingspolitiske tandem af progressiv beskatning og rundhåndet offentlig uddeling af serviceydelser og pensioner. Den havde stået sin prøve fra »kommunesocialismens« gennembrud i 1890'erne til og med »folkehjemmet« i 30'erne, og den appellerede også til det strategiske HK-mellemlag. På landet kunne den også mobilisere mange småfolk, enten direkte til Socialdemokratiet eller til dets ret faste støtteparti RV, som selv hældede stærkt til en

sådan »socialliberal« politik. Det velkendte gamle instrument markedsførtes fra 1960 som velfærdsstaten, først og fremmest af teologen Jul. Bomholt, der havde måtte slippe undervisningsministeriet.

Når dette grundforhold er sat på plads, er det vanskeligt at godkende afhandlingens udvælgelse og afgrænsning af det behandlede lovgivningsområde. Det er ellers unægteligt stort nok, da det dækker næsten alle tunge offentlige udgifter udover forsvar og erhvervsforhold. Nemlig primært den offentlige socialsikring og hjælp mod alder, sygdom, ulykker, arbejdsløshed, tabt arbejdsevne og fattigdom i det hele taget, sekundært også boligbyggeri, uddannelsesvæsen, folkeoplysning og kulturpolitik – kun hospitalerne savnes. Men her drejer det sig om at finde velfærdsstatens årsagsgrundlag og legitimeringsgrundlag som politisk »projekt« – ikke bare om at skildre væksten i det offentliges civile udgifter. Og så er det højst betænkeligt at udelade finanspolitikens andre sider. Især beskattningen, som dels med sine fradragsregler m.v. altid har haft en social dimension, og dels med sit omfang og omfordelingseffekt logisk udgør bagsiden af de offentlige overførsels- og serviceudgifter.

Sandhedens ur begyndte først for alvor at tikke for velfærdsreformerne, da indkomstbeskattningen og oms/momsen hen mod 60ernes sidste år lagde sig fast omkring halvdelen af gennemsnitsfamiliens indkomst – og da illusionerne omkring kildeskatten, derunder håbet om at fjerne ligningens lemfældighed, helt faldt sammen. Først da blev det også klart, at Danmarks ny rekord i velfærdsudgiftsløbet – second to Sweden only – også havde helt andre virkninger m.h.t. økonomiens vækst og balance end lovgiverne havde varslet. Til et klart billede af velfærdsrevolutionen hører derfor inddragelse af skattepolitikken, der førte frem til vort folkestyres kritiske år og den elendige krisepolitik fra 1973.

Den mangelfulde inddragelse af den økonomiske politik er en generel svaghed ved bogen. Dens overliggende tanke er ellers, at velfærdsstaten var et bevidst svar på samfundets moderniseringsbehov, hvori vidtrækkende sociale reformer indgår i en større samfundsmæssig sammenhæng. Den hidrører især fra professor Carl Axel Gemzells bog »Om politikens förvetenskapligande och vetenska-

pens politisering. Kring välfärdsstatens uppkomst i England« (stencil 1-3, KU 1989). Gemzell hævder, at en tro på rationalitetens ubegrænsede muligheder for at forme og styre samfundsudviklingen fra ca. 1930 gradvist bredte sig fra universiteternes økonomer, sociologer og naturforskere til embedsmænd og politikere på linje med funktionalismens sejr blandt arkitekter og kunstnere. Herfra stimulerede et bredt miljø til-venstre-for-midten til at udvikle planer om en selvforstærkende reformforbedring af befolkningens kår og muligheder – beskæftigelse, sociale ydelser, uddannelse – og denne version af social engineering flød under krigen sammen med Keynesianismen til en slags socialdemokratisk metastrategi, som realiseredes med vidtgående velfærdsreformer overalt i Vesteuropa i de næste 25 år.

Klaus Petersen har godtaget denne moderniseringstænkning – der løber parallelt med den norske historieprofessor Annelise Seips »Om velfærdsstatens fremvekst«, (Oslo 1981). Og selvom han bifalder Peter Baldwins og Jacob Christensens påpegning af sociale og politiske mellemlags indvirkning på den danske sociallovgivnings udformning og format, ender han dog med at betegne og (meget kortfattet) forklare den sejrende danske velfærdsstat som »et socialdemokratisk projekt« til samfundets modernisering. Hertil må man da for det første sige, at begrebet »modernisering« forudsætter et virksomt samfundsmæssigt helhedssigte, som man ihvertfald ikke kan demonstrere, hvis man holder sig til de sociale udgifter med lidt krydderi om skolen og teatret.

Dernæst må ordet »projekt« forudsætte, at der har eksisteret en plan, som en bestemt gruppe bevidst følger på strategisk niveau. Noget sådant er ikke påvist i dette tilfælde. Petersen har i forlængelse af Gemzells omtale af Englands Labourregering 1945 og på linje med Henning Fønsmarks »Historien om den danske utopi« (1990) heftet sig ved, at det danske Socialdemokrati i efterkrigsårene talte en række økonomer : cand.polit.erne. Flere kom til tops i partiledelsen og regeringen: Viggo Kampmann, J.O. Krag, Lis Groes, Henry Grünbaum, K.B.Andersen, Ivar Nørgaard, Jens Kampmann, Knud Heinesen og »næsten« Per Hækkerup. Andre i embedsvæsenet, offentlige kommissioner og styrelser: Erik Ib Schmidt, Henning Friis, Paldam, Jørgen Dich o.s.v. Denne kreds antages i

bogen at have udgjort en dominerende kraft i det samfundsvidenskabeligt/økonomiske fagmiljø og derudfra at have givet »projektet« til en dansk velfærdsstat en hægemonisk position og uimodståelig kraft.

Denne allegori – mere bliver det ikke – kan finde støtte i den uvenlige omtale af »cand.polit.erne« fra datidens højrefløj. Men den visner hurtigt, hvis man berører den. Et blik på folketingsgrupperne dengang viser, at der var nok så mange økonomer i andre partier som i S – relativt klart flere i RV og KF (se min artikel »Spejl eller vejviser?« i festskrift til Dronningen 1998). Og nationaløkonomiens store navne havde næsten alle andre politiske ståsteder – anført af Jørgen Pedersen, Iversen, Zeuthen m.fl. Den økonomiske sagkundskab udgjorde ikke nogen støtte til udbygningen af velfærdsstaten.

Og det gjorde faktisk heller ikke de fleste socialdemokratiske økonomer, som ikke selv var aktive politikere. Schmidt og Dich stod f.eks. afvisende eller forbeholdent til folkepensionens indførelse fra 1957, da deres prioriteringer gik i andre retninger, mod investering, produktivitetsoft og beskæftigelse. En af dem – på visse måder den centrale i gruppen, Erik Ib Schmidt – har senere flere gange udtrykkeligt og udførligt fraskrevet sig faderskab. Senest har han i »Red velfærdsstaten« (1997) skrevet, at det er »en forvrængning, når der jævnligt tales om den socialdemokratiske velfærdsstat« – og at der forelå »Ingen plan eller projekt« (s.26ff). Både »Eis« – hovedmanden i de kritiske »perspektivplaner« – og Jørgen Dich, der skrev »Den herskende klasse«, hørte også til dem, der i begyndelsen af 70'erne først problematiserede den hastigt gennemtvungne kæmpeekspansion af de offentlige udgifter.

Endelig må man også betvivle rimeligheden af at opstille J.M.Keynes' økonomiske teori som legitimering af »staatliche Einmischung« i almindelighed (som det siges s.38). Keynes var liberal, med den tilføjelse, at man ovenfra måtte skabe fuld beskæftigelse opnået gennem finans- og tildels pengepolitik. – som alternativ til 30'ernes og krigsårenes dirigistiske plantækning, der lå socialdeokraterne nærmest (også i Fremtidens Danmark). Keynesianismen var fra 1940/45 god latin også hos danske liberale økonomer fra Jørgen Peder-

sen, Thorkild Kristensen, Kjeld Philip og fremefter, fordi den åbnede vejen til at genindsætte markedsmekanismen som hoveddrivkraft – skønt ikke i samme form som før 1914, men indenfor en »rammeøkonomi«, hvor en regulerende finanspolitik sikrede den rigtige efterspørgsel til at nå fuld beskæftigelse og en sund betalingsbalance. Her var de ikke uenige med deres socialdemokratiske fagfæller – som altså heller ikke billigede da deres parti med politisk gevinst for øje skabte velfærdsstaten på skattetryk og lånte penge.

Bortset fra revalidering o.lign. synes efterkrigstidens økonomiske sagkundskab som helhed at have stået tøvende og modstræbende til forøgede sociale udgifter. Disse blev ligesom tidligere betragtet som forbrug og ikke som midler til at løse de økonomiske problemer – den lave vækst i de produktive erhverv, betalingsbalanceunderskuddet og den iboende tendens til løn- og prisstigninger.

Afslutningsvis bør det fremføres, at 60'ernes velfærdsstatsudvikling meget langt fra var en »Sonderweg« for »den danske utopi«, for Norden eller andre lande med socialdemokratisk dominans. En af pionererne var U.S. senator, senere præsident Lyndon B.Johnson, der til trods for al sympati ikke delte partifarve med J.O.Krag, og andre var kristelig-sociale, gaullister m.v. Prisopgaven, som fremkaldte denne bog, var udtrykkeligt begrænset til Danmark – ligesom Fonsmarks »danske utopi« og andre debatindlæg. Men de støder alle på den iøjnefaldende kendsgerning, at 60'erne indebar en eksplosiv vækst i alle vestlige staters offentlige udgifter og velfærdssystemer. Forskelle javel – men også ligheder.

Alle havde stigende velstand og brugte en stærkt stigende del af den på velfærdsordninger, skønt der var stærkt fald i den gammeldags fattigdom. Det kan man ikke ignorere i et forsøg på at finde velfærdsstatens rødder. I vore dage er det både nødvendigt og overkommeligt at inddrage sammenligninger med andre lande, også hvis man søger lange linjer i dansk politik og samfundsudvikling. Hvad man sikkert vil kunne se af Klaus Petersens fremtidige arbejder.

Professor, dr.phil. Niels Thomsen
Institut for Historie
Københavns Universitet

Peter Nannestad
Solidaritetsens Pris

Aarhus Universitetsforlag 1999
227 sider, pris 178 kr.

Peter Nannestads bog har den konstruktive tese, at der er fornuft i danskeres modvilje mod flygtninge og indvandrere, for der er både omkostninger og besværligheder ved indvandringen. Modviljen kan derfor ikke tilskrives driftkræfter i det ubevidste, formodet mediemanipulation eller andet, der reducerer individet til en marionet for kræfter uden for dets egen kontrol. Modviljen mod de fremmede kan tværtimod være ganske rationel.

Samtidig har »Solidaritetsens Pris« imidlertid et klart destruktivt præg, idet påvisningen af andres fejl synes lige så vigtig som underbyggelsen af Peter Nannestads egen tese, og specielt synes der ingen grænser at være for antallet af fejl, som forfatteren mener at kunne se i den undersøgelse af danskernes holdninger til de fremmede, som Øystein Gaasholt og Lise Togeby præsenterede med »I syv sind« (1995).

Tesen om danskernes fornuft er i sig selv fornuftig, i det mindste som udgangspunkt og arbejdshypotese. Man kommer nu engang længst i forståelse af andre ved at sætte sig i deres sted og se, hvilke argumenter de ud fra deres udgangspunkt kan have for opfattelserne, i stedet for straks at beskrive dem som fordomsfulde, som manipulerede eller lignende. Den principielle diskussion i bogens begyndelse af det mulige rationelle grundlag for modviljen mod fremmede, og den afsluttende diskussion på samme grundlag af mulighederne for sameksistens mellem nydanskere og gammel-danskere hører da også til bogens bedste afsnit.

Ind i mellem er kvaliteten i »Solidaritetsens pris« imidlertid diskutabel. Peter Nannestad søger belæg for sin principielle tese gennem en analyse af udsvingene i antallet, der i en serie af kvartalsvise undersøgelser fra Institut for Konjunkturanalyse har udtalt, at de er meget bekymrede over flygtninge og indvandrere, og Peter Nannestad omtaler konsekvent dette mål som udtryk for modvilje mod fremmede, og svingninger som udtryk i sving i modviljen. Logikken er den enkle, at skyldes modviljen mod fremmede f.eks. det forhold, at de fremmede belaster statsbudgettet, skal mod-

viljen stige, når indvandringen stiger, og tilsvarende for andre forhold.

Selve grundmetoden giver straks en begrænsning. Det kan godt være, at usikre borgere påvirkes af indvandringstakten, men analysen siger intet om bevæggrundene hos de stålsatte modstandere af fremmede i Danmark eller hos de inkarnerede flygtningevenner. For det er de usikre, der skifter fra kvartal til kvartal, mens de stålsatte og de inkarnerede er henholdsvis imod og for de fremmede, hvad der så end sker.

Denne begrænsning er ikke speciel for synet på fremmede. Metoden med at sammenholde forskellige typer af svingninger over tid er således meget brugt i analyser af, om vælgernes opslutning til regeringspartier svinger i takt med svingninger i arbejdsløshed, i inflation etc. og også her er der en begrænsning, nemlig at analysen alene siger noget om marginalvælgernes bevæggrunde, men intet om motiverne hos livsvarige socialdemokrater, venstremænd eller radikale. Ydermere får de virkeligt flyvske vælgere en særlig vægt, for de tæller med hver gang, de skifter, mens vælgere der foretager et permanent skift kun tæller med en enkelt gang. Denne slagside i retning af de flyvske kan gøre det usikkert, hvad analyserne siger om vælgere i bred almindelighed

At begrænsningerne også findes i anden sammenhæng, fjerner imidlertid ikke begrænsningen i bogens sammenhæng, og konkret ville det have været rart med et skøn over, hvor mange der har faste og hvor mange, der har omskiftelige synspunkter på de fremmede. Det siger »Solidaritetsens Pris« imidlertid intet om, og kan også dårligt gøre det, da det er forskellige mennesker, der er spurgt fra gang til gang, således at man ikke kan følge ændringerne i de enkelte interviewedes opfattelse. Men det betyder til gengæld, at analysens gyldighedsomfang er uspecificeret. Man kan højst gisne: Ud fra kurven side 75 er der en forskel på ca. 25 procentpoint mellem det laveste antal, der nærer modvilje mod etniske minoriteter (knap 20 procent af samtlige udspurgte), og det højeste antal (godt 40 procent af samtlige udspurgte). Mindst en fjerdedel af alle danskere må derfor på et eller andet tidspunkt have ændret opfattelse, og rimeligvis er det mange flere. Men det er straks langt mere tvivlsomt, om det er så mange, at analysen

siger noget om holdningerne hos flertallet af danskere.

Samtidigt forekommer det, at der er meget slør i det mål, Peter Nannestad bruger på modvilje mod fremmede. Det argumenteres (s.63) med, at de, der er meget bekymrede over flygtninge og indvandrere, hyppigere end andre ønsker færre – eller slet ingen – flygtninge i deres egen kommune, og det er også rigtigt, for halvdelen af de meget bekymrede ønsker færre/ingen flygtninge i kommunen, mens kun en fjerdedel af samtlige udspurgte mener det samme. Men det er trods alt kun halvdelen af de meget bekymrede, der ønsker flygtningetallet ned, og det er noget usikkert, om – og hvor stærkt – bekymringen hos de resterende udtrykker egentlig modvilje.

Dertil kommer det generelle, at man kan være imod så meget – arbejdsløshed, inflation og valutaunderskud – uden at det i sig selv er grund nok til bekymring. Problemerne skal også have en vis tyngde. Nationalbanken udtrykker ikke bekymring over valutaunderskuddet i en situation med kæmpeoverskud på betalingsbalancen, men til gengæld tager bekymringen til i takt med en forværring af betalingsbalancen. »Bekymring« er sammensat både af (1) synspunkter for og imod forskellige ting og (2) vurdering af problemernes vigtighed, og dermed kan udsving i bekymringen lige så vel skyldes ændringer i vurderingen af vigtigheden som ændringer i synspunkter på, hvad man er for og imod.

Dette sidste forøger graden af »slør« i en analyse som den i »Solidaritetsens Pris«, for her påvises det som et hovedpunkt netop, at flere danskere bliver bekymrede over indvandringen, jo flere flygtninge, der kommer. Det er sandsynligt, at flere bliver direkte negative, når der kommer flere fremmede. Men andre kan være lige så positive eller negative, som de hele tiden har været, men blot konstatere, at nu er indvandringen noget man må tage så højtideligt, at der er grund til bekymring.

Alt dækkes ikke ind af denne kritik. Således er enkelte analyser ikke så stærkt fokuseret på udsvingene fra kvartal til kvartal, men koncentrerer sig mere om forskellene mellem forskellige grupper (opdelt efter uddannelse, indtægt etc.), og mens det næsten er for indlysende, at bekymringen over

indvandringen stiger med antallet af indvandrere, er det for eksempel knapt så indlysende at bekymringen skulle stige med arbejdsløsheden. Afgørende er imidlertid, at bogen ikke bruger et direkte mål på modvilje mod fremmede, men slutter indirekte fra bekymring, der nok har sammenhæng med modviljen, men også sammenhæng med andet, således at man ikke rigtigt ved, hvad det er der varierer over tid eller mellem de forskellige grupper.

Endelig er der 10.000 dollars spørgsmål: Hvad siger alt dette – hvis der ikke var andre problemer – om selve udgangspunktet, nemlig at modviljen mod fremmede skyldes rationelle overvejelser og ikke f.eks. ubevidste fordomme? Her er det en enkel, men afgørende konstatering, at analysen slet ingen data har til belysning af grundene til vælgerne bekymring over indvandringen, men alene benytter en deduktiv analyseform: Hvis vælgerne er rationelle, så må svingningerne over tid have det og det udseende. Deduktion er en udmærket metode, som især er god til afkræftelser: Hvis konklusionerne viser sig ikke at holde stik, må der være et eller andet galt med præmisserne. Men fremgangsmåden er mere betænkelig med henblik på positive bekræftelser, for der kan være så mange andre grunde til, at man får de resultater, man får, og for eksempel ville den borger, der var motiveret af en blind (ubegrundet) modvilje mod fremmede, også blive mere og mere sur, jo flere, der kom. Og så er man straks langt væk fra den rationelle model.

Stadig er de helt principielle overvejelser omkring modviljen mod fremmede interessante, men den empiriske analyse bærer ikke bogen igennem.

Dertil kommer kritikken af andre. Det er umuligt at tage stilling til de utallige indvendinger – det må de angrebne selv gøre – men tonen er dårlig. Peter Nannestad excellerer i citater fra Anden Mosebog (på hebraisk) og Yes Minister, fra Schiller og Suzanne Brøgger, fra Goethe og Bjørn Lomborg og får dermed demonstreret, at han ikke blot kan allehånde statistiske mål, men desuden er særdeles almindannet.

Dannelsen kniber det imidlertid med i omtalen af andre. I nogle tilfælde er selve ordvalget hånligt. Ole Borre og Jørgen Goul Andersen siges således

(s.40) at have genopdaget rationalitetstilgangen »i en noget udvandet udgave«, med tilføjelsen »tilsyneladende helt uden kendskab til tidligere arbejder på dette grundlag«, selvom Borre & Andersens literaturlister har en række referencer til rationalitetstilgangen, herunder til fire arbejder med Peter Nannestad som forfatter eller medforfatter. Tilsvarende er biskop Holm i Århus både »guddommelig« (s. 26 – det er ikke pænt ment), og »ufattelig kluntet« (s.49 og gentaget s. 214). I andre tilfælde er problemet ikke de enkelte ord, men argumentationens præg af ovenfra-og-belæring, der skæmmer fremstillingen. Dette gælder ikke mindst i omtalen af Togeby & Gaasholt.

Dermed er »Solidaritetsens Pris« ikke blot mindre vellykket, men også til tider en lidt ubehagelig bog for læseren. Bogen er også lidt af et mysterium: Peter Nannestad er normalt en af de skarpeste metodikere i dansk statskundskab, sagt som en ubetinget ros. Men i dette tilfælde synes aversionen mod andre analyser og fascinationen ved selve talknuseriet at have skygget kraftigt for de bredere metodiske overvejelser.

Lektor Hans Jørgen Nielsen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Pengepolitik i Danmark

Danmarks Nationalbank
Schultz, juni 1999, 100,- kr. inkl moms.

Begejstring. Det er min reaktion efter at have læst Nationalbankens nyeste udgivelse: PENGEPOLITIK I DANMARK, udarbejdet af Jacob Topp, Økonomisk Afdeling. En let læst, pædagogisk og faglig solid fremstilling, hvor traditionel pengepolitisk lærdom genopfriskes og ikke mindst revideres, en bog til alle med interesse i makroøkonomi. Det er faktisk 123 spændende sider, og jeg mener spændende, der i en samlet præsentation giver et godt indblik i dansk pengepolitik anno 1999, klemmt som den er mellem EUROen og Danmarks undtagelse.

Bogen er inddelt i fire afsnit. I første og anden del behandles Nationalbankens tilbageværende, aktuelle pengepolitiske instrumenter. Det er entydigt kun diskontoen (=folierenten på bankernes indlån

– dag til dag renten) og 14-dages renten på Nationalbankens resterende markedsoperationer (køb og salg af indlånsbeviser eller genkøbsforretninger, der er udlån mod sikkerhed i statspapirer og fra midten af 1999 også realkredit), begge renteinstrumenter praktiseret siden 1992 (side 23). Disse korte renter er retningsgivende på interbankmarkedet og for pengeinstitutternes ind- og udlånsrenter overfor kunderne. Bogen giver et solidt indblik i, hvorledes de konkrete transaktioner og kortsigtede effekter rent faktisk sker.

Sedler og mønter spiller ingen rolle i pengepolitikken, Nationalbanken skal blot sikre, at der er tilstrækkelig likviditet i banksystemet i løbet af dagen og ved afslutningen af dagen. Staten kan ikke låne i Nationalbanken (officielt siden Maastricht-traktaten 1993) for at undgå monetær finansiering af statens underskud, og Nationalbanken må ikke købe statspapirer direkte fra staten ved udstedelse (side 18, 75-77).

Siden 1986 har Nationalbanken, på grund af kapitalbevægelsernes liberalisering og størrelsen af obligationsmarkedet, opgivet at påvirke den lange rente. Køb og salg fra Nationalbankens egenbeholdning af obligationer anvendes ikke som pengepolitisk instrument. Den årlige omsætning af danske obligationer er ca. 6 gange BNP, Nationalbankens beholdning svarer til ca. 2 dage, i 1975 svarede den til mere end 1 års omsætning. Nationalbankens beholdning i dag udgør kun 2% i forhold til en samlet obligationsmængde på ca. 1.700 mia. kr. (side 21, 58-59).

Begrebet pengemængde diskuteres grundigt. Kreditmultiplikatoren afvises som udgangspunkt for styring af pengemængden, man kan i praksis ikke kontrollere pengeinstitutternes pengeskabelse, dels fordi kreditmultiplikatoren ikke er konstant over tid (da pengemængden overvejende består af bankindskud), og dels fordi der siden midten af 80'erne ikke er praktiseret kassereservekrav i Danmark (side 45-48, 54-56). Og da Nationalbanken ikke kan styre pengemængden direkte, er den ikke et instrument i pengepolitikken. Yderligere forkastes sammenhængen mellem pengemængde og prisudvikling (side 44-45), og dermed afvises monetaristernes traditionelle brug af kvantitetsligningen – den henføres til tidligere tiders uudviklede kapitalmarkeder.

En lille historie (mit valg) kan illustrere tankegangen: Bank of England i London har i sit centrale mødeværelse en skive, der er forbundet til en vejrhane. Den blev tidligere benyttet til at finde ud af, om behovet for sedler og mønter var stigende eller faldende. Når vinden stod i øst kunne sejlskibene komme op ad Themsen, og der kunne forudses behov for betalingsmidler til at købe varer, skibene medbragte. Når vinden stod i vest, kunne skibene ikke komme op ad Themsen, og der var mindre behov for betalingsmidler ! (side 8). Pengemængden i dag er en langt mere kompliceret størrelse.

I tredje og fjerde del behandles målsætninger i pengepolitikken og pengepolitikens reale effekter. Den overordnede målsætning er at sikre stabile priser, og pengepolitikens bidrag er alene at opretholde en stabil kronekurs. Det sker som bekendt dels ved regulering af den korte rente, dels ved køb og salg af valuta og ved Danmarks deltagelse i ERM II (Exchange Rate Mechanism). EMSen og ERM I (fastsættelsen af de gamle centralkurser for EU-landene) blev overflødig fra januar 1999 for eurolandene indbyrdes og afløstes derfor af ERM II, en tilsvarende valutakursmekanisme mellem euro og valutaer for EU-lande der ikke deltager i ØMUens tredje fase, i praksis Danmark og Grækenland (side 67-69). Ved at holde kronen stabil overfor euro fås den kendte tætte sammenhæng mellem inflationen i eurolandene og inflationen i Danmark – det er netop målsætningen.

Pengepolitikken bruges derfor ikke længere som konjunkturregulator, men påvirker indirekte, i et

komplikeret sammenspil med andre former for økonomisk politik, den realøkonomiske aktivitet. Derfor kan pengepolitikken ikke ses isoleret, men er en integreret del af den samlede økonomiske politik. Bogen peger på nogle overordnede sammenhænge fra den korte renteudvikling til centrale realøkonomiske størrelser.

Der gennemgås fire forskellige kanaler (der ikke nødvendigvis er uafhængige af hinanden): påvirkning

- via investeringerne (investeringskanalen)
- via private forbrug (forbrugskanalen)
- via ændringer i valutakurserne (valutakanalen)
- via ændringer i bankernes adfærd mht kreditgivning (kreditkanalen)

Gennemgangen genopfrisker og udbygger også i høj grad kendte økonomiske sammenhænge, godt dokumenteret med grafiske fremstillinger og pædagogiske figurer (side 94-108).

Bogen afsluttes med et appendiks: Modelsimulationer med Nationalbankens makroøkonomiske model MONA.

Alt i alt en solid fremstilling af den konkrete pengepolitik i Danmark i dag, hvor der trækkes mange tråde til teoretiske overvejelser.

En god bog at få overblik af. Døm selv.

Lektor Bjarne Villads Larsen
Bjerringbro Gymnasium